

DET SYDSVENSKA HALMTAKET

AV

KARL MATTISSON

CWK GLEERUP

Utgivare: Folklivsarkivet med Skånes musiksamlingar, Lunds universitet
Text © Karl Mattisson, 1961

eISBN: 978-91-89213-57-9

Skrifter från Folklivsarkivet i Lund, vol. 4
ISSN: 0346-6051

Vid citering: Mattisson, K. (1961). *Det sydsvenska halmtaket*. Lund: Gleerup.
<https://doi.org/10.37852/oblu.81>

Information om Skrifter från Folklivsarkivet i Lund finns här:
<https://www.ht.lu.se/serie/folklivsarkivet>

Volymen är digitaliserad 2023.

R Ä T T E L S E R i

Karl Mattisson: DET SYDSVENSKA HALMTAKET

Sid.	3	rad	12	uppifrån	står:	Taktäckaren ...	skall vara:	Taktäckarens
„	19	„	1	„	„	Halmrepan är ...	„	„ Halmrepan (fig. 85 sid. 135) är ...
„	28	„	6	„	„	Det här ...	„	„ Den här ...
„	28	„	7	„	„	grupp bilden från ...	„	„ grupp bilden är från ...
„	49	„	3	„	„	2 täcke knivar,	„	„ 2 täcke knivar, 1 tak-skäggs kniv,
„	54	„	13	nerifrån	„	En av rundjörn.	„	„ En cm rundjörn.
„	57	„	1	uppifrån	„	(= ryggakäpp)	„	„ (= ”ryggakäpp”)
„	71	„	6	„	„	långräfflad	„	„ långs räfflad
„	75	„	3	nerifrån	„	sid. .	„	„ sid. 171.
„	76	„	16	„	„	sid. .	„	„ sid. 170.
„	176	„	13	uppifrån	„	wurden.	„	„ wurde.
„	176	„	15	nerifrån	„	Gerät verwendet.	„	„ Gerät verwendet (fig. 85, sid. 135).
„	177	„	19	„	„	gegen behält.	„	„ gegen Norwegen behält.
„	177	„	4	„	„	begegnet.	„	„ begegnet wird.
„	178	„	6	„	„	zuersetzen.	„	„ zu ersetzen.

SKRIFTER FRÅN FOLKLIVSARKIVET I LUND
UTGIVNA GENOM SÄLLSKAPET FOLKKULTUR

==== Nr 4 =====

DET SYDSVENSKA HALMTAKET

Av

KARL MATTISSON

Mit einer deutschen Zusammenfassung

CWK GLEERUP - LUND

Tryckt med bidrag från Statens humanistiska forskningsråd,
Längmanska kulturfonden
och Ebbe Kocks fond

*Omslagsbilden: Taktäckning 1940 på "Gamlegård",
Ö. Nöbbelövs sn, Järrestads hd, Skåne. Foto LUF.*

Lund 1961
Skånska Centraltryckeriet

I N N E H Å L L

	Sid.
1. INLEDNING. UNDERSÖKNINGSMATERIALETS TILLKOMST. DE ÄLDSTA LITTERÄRA UPPGIF- TERNA	5
2. HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I SKÅNE	11
Raveltaket	11
Förberedelser för takläggningen	13
Takhalmens beredning	17
Vass och säv	21
Material för bindningen	22
Förändringar i täckningstekniken	24
Taktäckaren olika redskap	29
Täckevrakan s. 29. Taknålen s. 45. Bindstaken s. 46. Övriga redskap s. 46.	
Taket lägges och skäres	47
Knivar och nålar s. 48. Nerskärningen s. 50.	
Takets rygging och dockning. Diverse om halmtak	55
Rygging s. 55. Dockning s. 62. Utbyggnader, svinglar, vindskivor, ska- dor, mossor s. 66	
3. HALMTAK OCH TÄCKNING I HALLAND	69
Äldre uppgifter	69
Takläggningen	70
Täckevrakan	75
Täckevrakans benämningar i Halland	77
Förändringar. Taktäckarna. Inflytande från Skåne	78
4. HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I VÄSTERGÖT- LAND OCH DALSLAND	82
Olika slags halmtak	82
Takläggningen	82
Täckevrakan och andra redskap	91
Bindstaken s. 93. Klappbrädan för öfsen s. 96.	
Täckevrakans benämningar i Älvsborgs län (Västgötadeln)	94
Täckevrakans benämningar i Dalsland	95
Täckevrakans benämningar i Skaraborgs län	95
Halmtak i Norge	97
5. HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I BLEKINGE	99
Takmaterial	99

Takläggningen	101
Förändringar	105
Olika redskap	105
Täckevrakans benämningar i Blekinge	107
Skånsk påverkan	109
6. HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I SMÅLAND	111
Kalmar län (fastlandet)	111
Takläggningen s. 114. Redskap s. 116.	
Täckevrakans benämningar i Kalmar län (fastlandet)	118
Kronobergs och Jönköpings län	118
Takläggningen s. 118. Täckevrakan s. 122.	
Täckevrakans benämningar i Kronobergs län	123
Täckevrakans benämningar i Jönköpings län	123
Bindstaken s. 126. Takkniven s. 126.	
Nya metoder	127
7. HALMTAK OCH TAKTÄCKNING PÅ ÖLAND	131
Takkonstruktionen	131
Takmaterialet	134
Takläggningen	136
Täckevrakan och andra redskap	143
Täckevrakan s. 143. Täckekniven s. 144. Täckenälar s. 145.	
Täckevrakans benämningar på Öland	143
Arbetsförhållanden	146
8. HALMTAKETS FÖRSVINNANDE	147
Skåne	149
Malmöhus län s. 149. Kristianstads län s. 152.	
Halland	154
Västergötland och Dalsland	155
Älvsborgs län s. 156. Dalsland s. 158. Skaraborgs län s. 159.	
Blekinge	160
Småland	161
Kronobergs län s. 162. Jönköpings län s. 163. Kalmar län (fastlandet) s. 165.	
Öland	166
9. KARTOR	169
Utbredningskartor över täckevrakans huvudbenämningar och huvudtyper s. 170—171.	
10. SLUTORD	172
KÄLLOR OCH LITTERATUR	174
ZUSAMMENFASSUNG	176

INLEDNING. UNDERSÖKNINGS- MATERIALETS TILLKOMST. DE ÄLDSTA LITTERÄRA UPPGIFTERNA

Vi tänka oss hundra år tillbaka i tiden. Vi företaga en resa genom södra Sverige, som den tiden var ett skogrikt land. Endast de stora slätterna i vissa landskap — Skåne, Halland, delar av Blekinge, Småland och Västergötland — gjorde undantag härvidlag och här sågo vi halmtaken, de s. k. bindetaken, i riklig mängd företrädda. Göra vi i dag om den resan så skola vi finna, att bilden helt förändrats. Byggnaderna ha blivit större och högre, taken bestå icke längre av halm utan av tegel, papp, eternitplattor eller av plåt, slät eller korrugerad, och kanske även ett och annat spåntak kan finnas. Halmtaket har till huvudsaklig del försvunnit och med det den vackra mossbeklädnaden, som genom gångna århundraden givit landskapet en så säregen och tjusande karaktär. Vi avse att i det följande något sysselsätta oss med det sydsvenska bindetaket, dess historia, i den mån den är oss känd, samt dess framställning och övriga förhållanden som därmed ha sammanhang. Vi skola vidare söka giva en bild av halmtakets snabba försvinnande under det senaste seklet och även göra ett försök att visa några av orsakerna till denna företeelse.

Vår undersökning påbörjades år 1946. Vi hade sagda år skrivit en kort redogörelse "Lägga båustaeg" i Skånes hembyggsförbunds årsbok, som mötts med en viss grad av förståelse. Från sakkunnigt håll kom en uppmaning till oss att söka åstadkomma en på bredare basis byggd repris av nämnda redogörelse för hur ett halmtak lägges, samt att skriva den på ett för gemene man förståeligt språk. Den nämnda lilla redogörelsen var nämligen skriven på den dialekt, som för en å

två mansåldrar sedan talades i Södra Åsbo härad längs Vegeån. Och därtill fingo vi rådet att taga kontakt med Folklivsarkivet i Lund och anlita dess resurser för införskaffande av material. Detta rådet följdes och resultatet har blivit ett nu nära femtonårigt fruktbringande samarbete med nämnda arkiv. Till Folklivsarkivet och dess intresserade och förstående chef professor Sigfrid Svensson framföres ett varmt tack. Föreliggande bok är en frukt av nämnda samarbete.

För anslag som möjliggjort arbetets tryckning framföres ett vördsamtt tack till Statens humanistiska forskningsråd, Längmanska kulturfonden samt Ebbe Kocks fond. Ett tack riktas även till redaktörerna för de publikationer, som utlånat klichéer från våra där tidigare publicerade uppsatser, nämligen landsantikvarierna Ingemar Atterman, Manne Hofrén och Ingegärd Vallin.

Tidigare hade vi anlitat pressen för att få kontakt med sakkunnigt folk, framför allt erfarna taktäckare, men utan nämnvärt resultat. Första åtgärden i samarbete med Folklivsarkivet (LUF) blev att sända brev till alla pastorsämbeten inom Växiö, Kalmar, Skara och delar av Göteborgs stift med förfrågan dels om bindetak förekommo inom församlingen, i så fall om talrikt, sparsamt eller enstaka, dels om namn på personer, lämpliga att tillsända frågelistan LUF 57 angående bindetak. Svar ingingo på dessa förfrågningar och lades till grund för en frekvenskarta över bindetaken inom området i fråga, och till de inlupna adresserna sändes frågelistor, vilka i stor utsträckning besvarades. Jämsides härmed bedrev vi själva en ävenledes ganska omfattande insamling av material från på privat väg uppspårade sakkunniga personer, taktäckare såväl som andra, framför allt inom Skåne och Blekinge. En kompletterande något förenklad frågelista, LUF 62, utsändes 1948 och senare genom LUF. Tillsammans taget förfoga vi över något mer än 85 svar på den större frågelistan, LUF 57, och 385 svar på frågelista LUF 62, d. v. s. inalles drygt 460 svar. Härtill komma ett antal svar på en av Nordiska museet utsänd frågelista EU 23 från åren 1933—1943 även som ett antal svar på LUF 57 och 62, som införskaffats med bistånd av Västsvenska folkminnesarkivet i Göteborg, c:a 540 svar. Slutligen ha vi även genom godhetsfullt tillmötesgående från Nationalmuseet i Köpenhamn varit i tillfälle att taga del av ett representativt urval av de svar som dit inkommit på spörgeliste n:r 3 i museets "Etnologiske Undersøgelser", c:a 75 svar. Vidare ha smärre kompletterande samlingar av svar använts rörande beståndet av takmaterial inom det undersökta området även-

som rörande vasstaket på Öland samt täckevrakan, ett redskap som i stor utsträckning kommit till användning vid bindetaketets läggande och som även gjorts till föremål för en särskild framställning av förf. i tidskriften *Rig* 1957. Dessutom ha vi även under årens lopp företagit talrika resor för lokala studier samt slutligen, med anslag från Humanistiska fonden, under sex veckors tid åren 1955—1956 företagit fältstudier inom det undersökta området. Varmt tackas här för allt det bistånd och tillmötesgående av olika slag som kommit författaren till del under hans mångåriga och omfattande insamlingsarbete.

Nordgränsen för det bundna halmtaket i Sverige förlöper ungefär efter en linje Uppsala—Karlstad, enligt uppgift från Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Denna gräns bestämdes där i början av 1920-talet. Vårt material omfattar emellertid icke hela detta område utan endast vissa delar av södra Sverige. Övriga delar, omfattande Göteborgs och Bohus län samt Östergötland, Gotland och övriga Mellansverige tillhöra det område, vars material redan till huvudsaklig del bearbetats av Sigurd Erixon och hans medarbetare och för vilket han fortfarande önskar svara.

Halmtaketets ålder är okänd. Då vi i detta sammanhang tala om halmtak, så inkluderas i detta begrepp även tak av andra ej hårda material såsom säv, vassrör och annat. Man har ansett sig kunna datera sådana mjuka tak till yngre stenåldern. Pålbyggnadernas innehåll skulle nämligen ha använt sig av dylika. Att dessa tak emellertid ingalunda varit vad vi i närvarande tid mena med halmtak torde vara säkert. Det har sannolikt rört sig om säv eller vassrör, växter som givetvis ha stått till buds i omedelbar närhet av boplatserna. Halmen torde ha gjort sitt intåg först sedan en mera avsevärd sädesodling kommit till stånd. Vi äro dock med avseende på den förhistoriska tiden i viss utsträckning hänvisade till antaganden.

I sin *Historia naturalis* har Plinius (23—79 e. Kr.) ett uttalande om germanernas taktäckning, som i en tysk översättning lyder: "Mit Rohr decken sie ihre Häuser, und lange Zeit dauert das hohe Dach". Här ha vi alltså uppgift om att germanerna för ca tvåtusen år sedan använde vass som takmaterial och att taken höllo i mansåldrar.¹

---

¹ Vi försökte ursprungligen draga ytterligare några slutsatser av detta yttrande av Plinius, men vid jämförelse med den latinska grundtexten och olika översättningar

I gamla tiders umgänge mellan folken, vilket ingalunda alltid var av det fredliga slaget, spelade nedbrännandet av fiendernas bostäder en viktig roll: man härjade och brände. Och kom den röde hanen lös i ett samhälle med halmtak så hände det väl även i fredstid ej så sällan att detta till stor del eller fullständigt brändes ner. Det är därför ej ägnat att förvåna att överhet och myndigheter, som voro satta att taga vård om folkets och samhällenas angelägenheter, genom allmänt förbud att använda halmtak i tätbebyggda orter sökte förhindra dylika katastrofer. Sådana förordningar förekommo även i våra nordliga länder under medeltiden och nyare tiden. Särskilt kan man säga att statsmakterna sedan 1400-talet på detta sätt rent av förföljt halmtaket. Emellertid synes folket i gemen haft mera sinne för halmtakets fördelar i det dagliga livet än för efterlevnaden av dessa överhetens förordningar, vilket framgår av det förhållandet att dessa förordningar måste ofta förnyas. För landsbygden har halmtaket spelat sin stora roll tiderna igenom. Halmen har under århundraden varit det gängse takmaterialet hos oss. Men på trakter där vassen varit vanlig har denna växt allt fortfarande stor betydelse, framför allt som sädesodlingen mångenstädes ej varit så riklig att den kunnat tillgodose mer än foderbehovet. Och under missväxtår har man på sina håll måst riva ner sitt halmtak på vårsidan och använda halmen till kreatursfoder.

I nordisk litteratur omnämnes halmtaket först i ett tillägg till Skånelagen, bevarat i en handskrift från 1400-talets slut. Vi finna där föreskriften, att "om bryte vill skiljas från sin herre, då skall han säga upp sin gård på två ting före midsommar eller ett därefter. Och han skall täcka sina hus halvvägs med rör eller halm och lägga ryggningen på sedan, och vartannat ryggrä skall vara nytt" etc. Härav framgår att man den tiden använde såväl rör som halm till takmaterial och även hade ryggrä till ryggning. Från Småland har Johannes Bureus omkring år 1600 observerat att mangårdsbyggnaderna i Sunnerbo hd voro täckta med torv under det husen i färgården voro halmtäckta. Sedan finna vi halmtaket nämnt i Kungl. Maj:ts skrivelse till landshövdingarna den 20 febr. 1742 "angående Lands-Culturen": "... hwaribland ej bör förgätas, at öfwertala och

---

visade det sig att dessa ej till alla delar stämde överens. Vi ha sålunda undersökt översättningar av C. F. L. Strack (1854), G. C. Wittstein (1881), C. Mayhoff (1892) och H. Rackham (1938 ff) och funnit i den sistnämnda och nyaste, att något ord som motiverar ordet "hög" i samband med germanernas tak icke finnes i den latinska texten. Denna slutsats har kontrollerats och bekräftats av svenska forskare.

lära Landtmännen täcka bindtak af halm, på det sätt, som i Skåne sker, och på åtskilliga andra orter brukas, emedan de äro mycket varaktige, och dessutom spares mycken halm för Creaturen, som eljest til stor myckenhet fåfängt på taken uppruttnar...". Och ett 10-tal år senare möta vi följande: "Den 29 Junii 1752. Resolution på Allmogens besvär. § 11. Kongl. Maj:t finner billigt, at å de orter, hwarest ingen näfwertägt är, halmtak på mangårdshusen måge vid husesyner för Laggille anses, när de äro försvarligen lagde, samt ryggen, eller kråppåsen med näfwer, och hela taket ofwanpå halmen med torf betäckt, så att ingen skada af Eldswåda är at befrukta."

Men propagandan för det skånska halmtaket fortsatte. År 1746 ingav J. Leche till Vetenskapsakademien i Stockholm en upplysnings-skrift om "halmtak lagda på det skånska sättet" vilken tydligen haft åsyftad verkan. Man följde Leches maning. Skånska läromästare kallades upp till bl. a. gods i Uppland för att lära folket där konsten att lägga dylika tak. Man synes emellertid redan tidigare ha använt dessa tak i Mellansverige, såsom framgår av Daniel Tilas skildring från år 1760, återgiven av C. M. Stenbock i *Fataburen* 1912. Halmtaket avhandlas vidare uti "Avhandling om Uthus-tak i Calmare Höfdingedöme" av Adolph Modéer 1765, samt uti Carl Wijnblad: "Beskrifning huru allmogens bygnader, så av sten, som träd, måge med största besparing upföras, etc.", Stockholm 1766. År 1800 trycktes hos "Lector A. J. Segerstedt i Strengnäs" en "Beskrifning huru Bind-tak eller så kallade Tyska Halmtak läggas och bindas", och 1825 trycktes i Örebro en avhandling "Om taktäckning på landsbygden" av C. A. Anckarsvärd, vari avhandlas den på Europas kontinent sedan länge och flerstädes använda metoden att lägga tak av plattor av lera och långhalm. Denna metod förutsatte emellertid en betydligt kraftigare sparrstol, taktäckning, än man var van vid i Sverige. Man hade på den tiden mångenstädes fortfarande raveltak tillfölje av bristande tillgång på skog. Och detta takunderlag var otillräckligt för att bära den större tyngd som lerhalmplattorna representerade. Någon nämnvärd framgång kunde därför denna metod ej få trots den uppenbara fördel den hade med avseende på takens minskade eldfarlighet. Teoretiskt skulle nämligen vid en eldsolycka på grund av utifrån verkande orsaker, gnistor o. d., endast det yttre halmagret förstöras och elden avstanna av sig själv när den nått till leran. Dylika erfarenheter hade man från Tyskland. Men metoden hade som sagt ingen framgång. Man sökte emellertid uppnå denna fördel — att bringa ner eldfarligheten — på annat sätt. Genom studiet av tysk

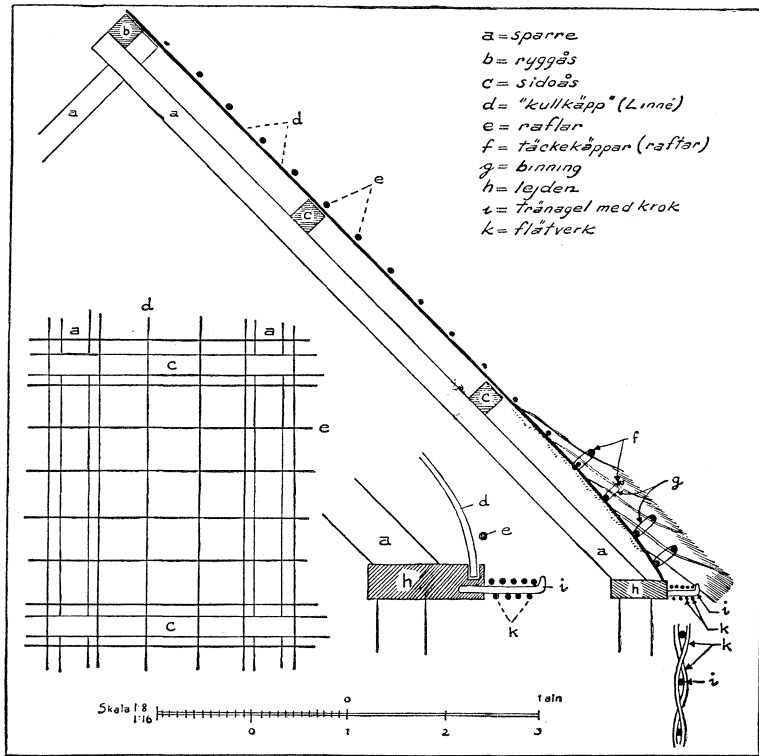
lantbrukslitteratur hade man fått kännedom om engelska framgångar vid försök att medelst impregnering av halm med vissa kemikalier göra denna oförbrännbar. Uppmuntrad härav lät Malmöhus läns hus-hållningssällskap år 1848 verkställa kontrollförsök av dessa engelska undersökningar genom bl. a. kemiprofessorn Berlin i Lund. Han fann att man, genom att impregnera halm med en lösning av vanlig pottaska — detta föll sig billigast — kunde göra denna motståndskraftig mot eld. Denna egenskap gick emellertid förlorad efter halmens utsättande för vatten eller snö. Ett vanligt regn skulle alltså vara tillräckligt för att förstöra verkan av en dylik impregnering. Behandlingen med pottaska måste alltså upprepas med bestämda mellanrum för att vara verksam. Metoden synes ej ha slagit igenom trots ett senare råd till Sällskapet att efterbehandla den med pottaska impregnerade halmen med vattenglas. Detta ställde sig alltför dyrt.

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I SKÅNE

RAVELTAKET

Det skånska halmtaket lägges på spant och läkt. På vissa skogfattiga trakter har det tidigare lagts på ravel. Men detta bruk har fullständigt upphört. Vi ha under våra undersökningar kommit i kontakt med vissa rester av raveltaket och vilja härmed redogöra för huru detta var konstruerat. I sin nämnda 1746 till Vetenskapsakademien inlämnade och i dess handlingar tryckta skrift säger Leche:

1. "Et Hus af 12 binnigar har 11 väggerum (= golv), och 12 par sparrar. Spänne kallas rummet, emellan 2 par sparrar. Någre gjöra för fattigdom skul spännen bredare än väggerummen, hvarigenom de väl spara några sparrar; men taket blifver därigenom desto svagare.
2. Emellan hvart väggerum, eller par sparrar, äro 3 alnar; altså blifver en byggning af 11 väggerum 33 alnar, eller $1\frac{1}{2}$ quarter mer, i anseende til hörnstolparnes halfva tiocklek.
3. På sparrarna slås Läckten fast med spik, $\frac{1}{2}$ aln ifrån hvartannat, at räkna ifrån midlet af det ena Läcktet, til midlet af det andra eller följande.
4. Det är ock et annat sätt at bekläda sparrväcket, som brukas i Färs härad, och i andra skogsbygder; jämväl på slätten i de socknar, som äro belägna närmast til skogsbygden, brukas Räfvel eller Rafvel i stället för Läckten af fattiga och rika; men långt ute på slätten, hvarest Rafvel skulle blifva äfven så dyrt som Läckten, brukas desse senare.
5. Til Räfvel brukas hälst Lind; ty det är lätt. Ask brukas ock, men i brist häraf håller man till godo med Al, Hassel eller det slags träd, som man kan bekomma; hvarest öfverflöd är på Fur, torde sådant vara bäst. Alla slagen böra afbarkas, annars blifva de snart maskstungna.
6. Först häftas 2 rader Sido-Åsar på sparrarne längs åt taket, antingen med starka vidjor eller med goda Verrentorns naglar, hvarigenom man spar spiken. I Färs härad brukas Ek eller Bok til Sidoåsar. Stora Läckten måtte ock kunna därtill tiena. Därnäst bindes det förrnämnda Linde- Aske- eller Ale-Rafvel ofvan på Leiden och ligger med

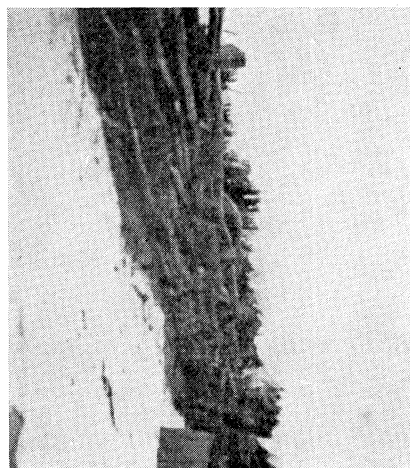

1. Takstol, täckt med halm på ravel. Tränaglar (i) jämte flätverk (k) kallades "avasabor" (motsvarar Linnés "anaxabor", som tydligen är ett tryckfel). Efter teckning av Valfrid Larsson 1946.

den lilla ändan på Ryggåsen. Detta kallas Stånd-Rafvel eller Lång-Rafvel hvaraf hvar och et bindes med bast eller vidjor fast vid Sido-Åsarna, och altså på tvänne ställen. Stånd-ravlet är så tiockt, som en lagom humblestång. Är det intet långt nog, så ökas tvenne tilsamman, så att bägge smala ändarna mötas åt, och räcka 1 eller 2 alnar på hvar tannat. Vidden emellan hvar par stånd-ravel är $1\frac{1}{2}$ kvarter vid pass.

7. På det stånd-rafelet ej må skrida med ändan utom Leiden slås antingen et Läckte med naglar ytterst på Leidens öfra sida, eller ock sättes där några naglar, 1 aln ifrån hvarandra, en tvärhand höga, emellan hvilka flätas liksom en giärdsgård af käppar. Sidst bindes Tvär-Rafvel korsvis eller tvärt öfver Stånd-Raflet, knapt $\frac{1}{2}$ aln ifrån hvar tannat.

8. At Takskägget må blifva desto mera sammanprästat, och således starkare, brukas et träd som kallas Skunckbord, och på somliga ställen Avaisa träd. Allmogen gör därmed sålunda; I yttra sidan af Leiden slås starka naglar, 3 eller 4 alnar ifrån hvarandra, hvilka hafva sådana hufvud som naglarna på ett kläde-räcke; därpå lägges et starkt Läckte, hvilket gör, att taket nederst blifver lagom tunt, som annars skulle streta som en borste."

2. "Avas", sedd underifrån. Från bo-
ningslänga i korsvirke, belägen å S.
Åsums gårds ägor. S. Åsums sn, Gärds
hd, Skåne. Foto H. Olsson 1945.

Det nämnda "starka läktet" kunde även ersättas med käppar, som flätades på stakarna som sutto i lejdens ytterkant. Bruket av dylikt raveltak har varit ganska utbrett i Skåne under ifrågavarande tidevarv. Det var ett typiskt utslag av bristen på virke. Åke Campbell, som i sin avhandling "Skånska bygder" bl. a. undersökt byggnadsskicket i Skåne under första hälften av 1700-talet, har funnit raveltaket belagt i större delen av landskapet. Inte ens de stora slätterna saknade då helt raveltak. Detta började först försvinna på Västerslätt och Söderslätt. Sedan försvann det småningom och stod senast kvar i Sövde socken, Färs härad och på enstaka ställen i Hallaröds socken, Onsjo härad och i N. Rörums och Munkarps socknar, Frosta härad samt i Gärds härad, V. Vrams socken.

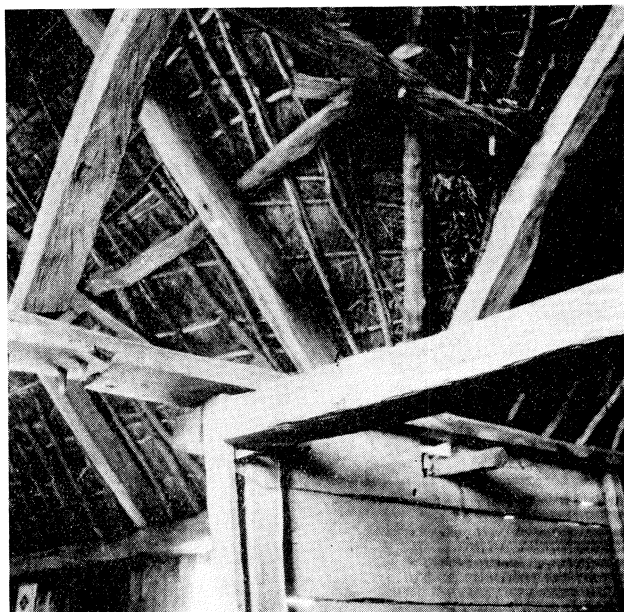
I Stora Uppåkra, vid landsvägen från Lund till Klågerup, fanns för en del år sedan ett egenartat minnesmärke över ett ravlatak. Där låg ett numera rivet hus som allmänt kallades "Rävla tynnt". Detta namn skulle huset ha fått därav att man vid husets byggande, antagligen i utflyttningstiden, hade brist på skog och därför måste "rävla tynnt", d. v. s. ravla glest.¹

FÖRBEREDELSE FÖR TAKLÄGGNINGEN

När ett bindetak skulle läggas, så gällde det för gårdsägaren först och främst att ha behörigt material och redskap till hands. Upp på taket kom man på den långa markstegen, göingastien. Den var i

¹ Personligt meddelande av arkivarien Ingers.

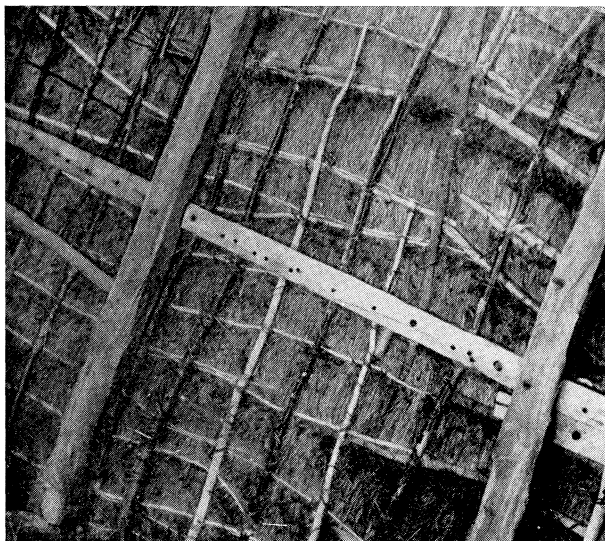

3. Raveltak från insidan. Henninge nr 8, N. Munkarps sn, Frosta hd, Skåne. Foto Alb. Eskeröd 1932. LUF G 204.

vanliga fall 18 alnar lång och köptes, ifall den inte tillverkades på stället, av kringkörande göingar, d. v. s. folk från de båda Göingehäraderna, som på vårsidan körde neråt de skogfattiga slättbygderna med sina under den långa vintern tillverkade produkter, till vilka skogen lämnat materialet. På lasset, som var mycket långt och vanligen drogs av en häst, hade man stegar, pumpar, spannar och flera andra varor. Dessa göingalass förekommo också på marknadsplatserna i hela Skåne. De medförde även täckevänner och vigrer.

Därnäst kommo andra ting, som tillhörde taktäckarens utrustning. Tvärstegen, tvärstien, liggestien, en 9—10 alnar lång steg med i vanliga fall fyra tvärslåar om 18 tum, som räcker över ett så långt stycke, som taktäckaren på en gång har under arbete, ett stig, ett sti. Den hänger på tvären på taket, i två länkar eller rep, som upptill äro fästade vid nocken och nedtill i tvärstegens nedre trä, medan repen äro lagda utanpå det övre. På stångens ändar äro tvenne inskränningar gjorda för repen, så att dessa skola ligga kvar. Taktäckaren ligger under arbetet på den nedre stängen och har knäna vilande mot den övre. Denna tvärstege hade man redan på Leches och Linnés tid och den

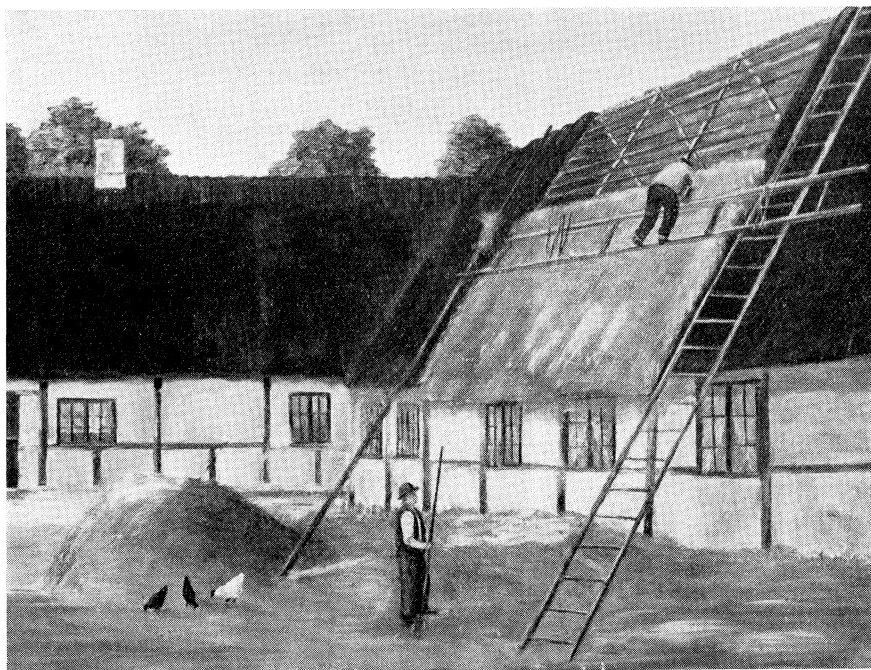

4. Raveltak från insidan. Henninge nr 8, N. Munkarps sn, Frosta hd, Skåne. Foto Alb. Eskeröd 1932. LUF G 204.

förekommer i hela Skåne upp till Tirup i Malmöhus län och till Stoby i Kristianstads län. Sedan vidtager ett område där man har ömsom tvärstege, ömsom en enkel täckestång i stället för denna. Från t. ex. Ven, Fjärestad, Hässlunda och S. Vram i Malmöhus län och från Össjö och Rya i Kristianstads län norrut omtalas endast den enkla takstången.

Den enkla takstången, takbommen, hängde liksom tvärstegen i två linor (eller t. ex. två oxtömmar). Den höjdes genom att man rullade den uppåt. Den kunde kvarhållas i sitt läge genom en liten ögla, kausen, som taktäckaren alltid bar i sin ficka och trädde på ena repet innan bommen var fastbunden, och, sedan upprullningen skett, trädde denna ögla ner över den tvärpinne, som vid ena änden av stången fanns genom denna. Denna ögla kunde vara splitsad av en repstump (Kattarp, Luggude hd) eller en järnring (Stenestad, S. Åsbo hd). Man kunde naturligtvis också helt enkelt knyta takstången fast med en enkel knut.

Ställning vid läggandet av hofsen eller taksägget synes ej förekomma i Skåne. Undantagsvis omtalas dock sådan från Äspinge i Malmöhus län och i Hov och Örkened i Kristianstads län. Denna ställning ersatte man på så sätt, att tvärstegen, resp. takbommen, fira-

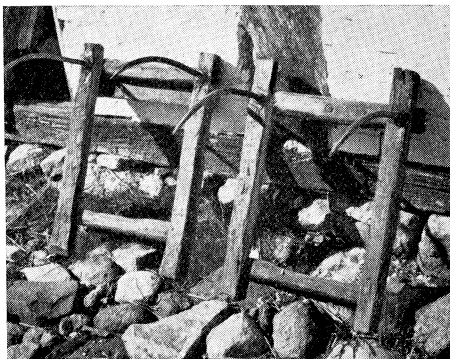

5. Halmtakläggning i den s. k. Gamlegård i Falsterbo. Man ser göingastegen samt taktäckaren på tvärstegen. På gården uppskaren med sin tjuga. Efter oljemålning av Gustaf Christersson. Falsterbo museum.

des ner så långt, att avståndet till arbetsplatsen — taksägget — blev lagom. Täckebommen, resp. tvärstegen vilade då med ena ändan på markstegen och med den andra på ett tillfälligt anbragt stöd, t. ex. en kortare steg eller slana, mycket ofta en lassmed, lassmaj, ställd på lut mot väggen.

Andra ting, som tillhörde taktäckarens utrustning, voro stegar av varierande längd. En speciell sådan var battingen, som särskilt förekom i östra Skåne (Vitaby och Fågeltofta i Albo hd). Den var i övre kanten försedd med tvenne något nedåtriktade, tillräckligt långa järntagggar, vilka stukos genom taket och på vilka stegen eller stolen, som den också kallades, hängde. De användes särskilt i hörn och krok och voro till mycken nytta. De kunde också användas vid reparationer. Även triangelformiga sådana funnos med nedåt riktad spets, ofta försedd med ett hål för ett rep så att den kunde fästas med nedre ändan i göingastegen. I Stävie, Torna hd, och i Stehag, Frosta hd, hade man en liknande inrättning att använda i hörn.

6. Tvenne "batteringar", använda i stället för tvärstege i hörnen mellan längorna. Bondrumsgården, Fågeltofta sn, Albo hd, Skåne. Foto Sigfrid Svensson 1948. LUF. — På andra håll kallades "battering" lappestie.

TAKHALMENS BEREDNING

Till halmtak har man alltid strävat att få den bästa och den stridaste råghalmen. Förr i tiden, så länge man svedjade, ansågs svedjerågen vara den bästa. Sedan växtförädlingen tagit fart fick man ju en möjlighet att på detta sätt skaffa lämplig halm. Man kunde på konstruktivt sätt påverka egenskaperna hos den blivande produkten. Även vetehalmen kunde så genom förädling göras användbar. På sina håll har man i brist på råghalm måst använda halm av andra sädesslag.

Den omständigheten att stråets basala delar borde vara i möjligaste mån oskadade medförde, att den med skära skurna rågen var den bästa till halmtak. Ty skäran skar rågen på ett annat och oskadligare sätt än lien. Skärans snitt var nämligen längre än liens. Men utvecklingen stod i detta fall på liens sida.

Vid tröskningen gällde det sedan att fortfarande skona stråets basala delar. Det är då klart att urslagning måste anses som bästa tröskmetod för erhållande av god takhalm. Den tillgick så, att man slog antingen kärven i dess helhet eller uppdelad i mindre delar med axändan mot logbalken eller mot ett kantigt föremål av något slag så att axen tömdes på sitt innehåll. Kärven hölls därvid i stråets rotända. Man har även försökt sig på att bereda långhalm genom att med yxa hugga av halmens axända (så ex. i Kalmar län). Men denna som det kunde tyckas ideala metod hade det felet, att halmen ej blev liggande på taket utan småningom, i avsaknad av den bromsande inverkan som axen utövade, gled ner från detta, och samma blev följden om man, såsom Linné skildrar i sin Skånska resa från Wrams

7. Långhalmen "göres upp". Man tog en "fätt" i sänder, stubben stöttes jämn mot marken och lades i "hällaren", ett "vriöl", tills kärven blev lagom stor, då två band knöts om. Örkeljunga sn, N. Åsbo hd, Skåne. LUF.

Gunnarstorp, lät fåren avbeta axen, en metod som även använts i utlandet. Man har sålunda allmänt tröskat rågen med slaga men därvid hållit sig till kärvens övre hälft så att nedre delen av stråna förblivit intakt.

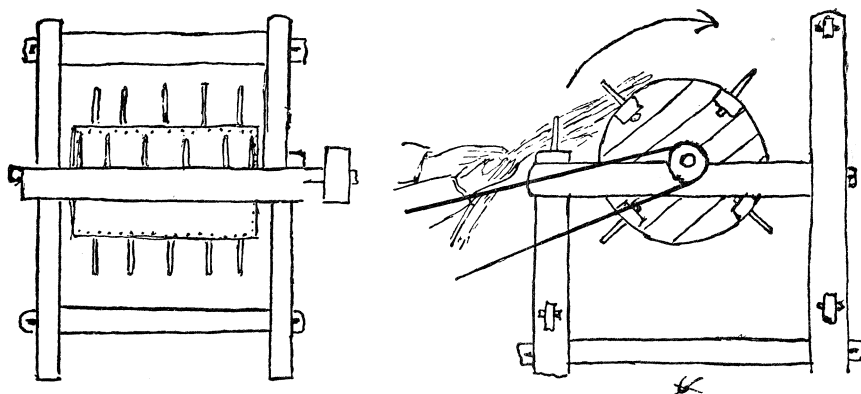
Långhalmens beredning, som strax här skall skildras, har i huvudsak tett sig lika i hela södra Sverige. Skillnader ha endast förekommit beträffande detaljer. Så har man ex. brukat på vissa trakter "göra upp" långhalmen direkt i samband med tröskningen och haft det som ett ordinarie vinterarbete. På andra ställen har man sparat denna åtgärd till strax före långhalmens användning, alltså till tiden för täckningen, som vanligen infallit efter vårarbetets avslutande eller längre fram på försommaren. Arbetet innebär en ytterligare rensning av långhalmen som avser bortskaffande av skadade eller brutna strån och övriga främmande växtbeståndsdelar och tillgår på följande sätt. Långhalmskärven upplöses och av halmen tages handmål efter handmål i ett grepp med båda händer om rotändan och dessa handmål slås över en halmrepa (eller en grepe) och dragas genom denna flera gånger varefter de skakas duktigt så att kvar blir endast den rena långhalmen, som sedan bindes ihop till långhalmskärvar om 15—18

kg vikt. Så är långhalmen färdig till användning. Halmrepan är ett kamartat redskap av trä med ett antal, upp till 10–12 träpinnar, tänder, av ca 12 tums längd och romboidal genomskärning. Den sitter fäst i logbalken eller i en bjälke på logen. Den kan också förekomma som ett fristående redskap och räcka tvärs över logen. I detta fall äro halmrepans tänder ofta placerade i tvenne grupper, en vid vardera ändan av redskapet.

A och O vid läggandet av ett bindetak var materialets beskaffenhet. Det gällde att fara varligt fram med detta och att ej använda annat än det allra bästa. Hur man i Skåne behandlade detta material framgår av följande skildring av en lantman från Bara hd, som vi tillåta oss citera.

”Till halmtaket användes alltid råghalm. Den var på samma gång strid och mjuk och lättare att ordna stråna jämnlöpande samt lämnade på grund därav ett betydligt hållbarare tak. Den tröskades med slaga. På en vanlig medelstor loge utbreddes de lösta rågnekeerna, rågkärvarna, i en pekfingerslängd tjock ring med rotändan utåt väggarna. Ringen jämnades noggrannt i strånas sid- och längdriktning med en räfsa. På återstående tom plats i ringens mitt lades nekerna bredvid varandra i två fack. En så ordnad ring kallades en utlagd tröskering.

Nu började tröskningen. Den företogs vanligen av två tröskemän. Ringen uppdelades i sektioner, och slagen placerades i följd i en bestämd ordning. Båda tröskemännens slag skulle läggas i viss vinkel mot stråna och korsa varandra, varvid 2:dre man skulle lägga sitt slag, där 1:ste man förut lagt sitt. Slagets intensitet och dess vinkel samt ringens tjocklek skulle avpassas så, att slaget gick lagom till botten. Båda männen skulle vara vända åt samma håll i förhållande till ringen och väggen, d. v. s. antingen mot varandra eller från varandra, i regel det sistnämnda. Voro de däremot vända efter varandra, tröskemännens plats vänster eller höger, slogo slagorna mot varandra och kunde ge mycket allvarliga slag på en tröskeman. Om tröskemännen hade placerat sig regelmässigt, så hade den, som stod till vänster och sålunda förde slagan till vänster om sig, höger hand före, den till höger tvärtom. 1:ste man, den ledande, drev vid övergående till nästa sektion framåt, 2:dre man vek undan. När hela ringen så övergått, skulle den vändas. Detta tillgick så, att man sköt hännelen, den handhållna delen av slagan, in under en sektion, lade slavelen, slagträet, över, klämde slagan samman, lyfte ett par alnar, svängde sektionen så, att den kom ned på andra sidan. Sedan ringen så genomgått, var den vänd. Sedan den därefter jämnats och tröskats även på denna sida, upptogs halmen som långhalm. Detta tillgick så, att man tog löst en efter annan handfull strån i taget, sädeskornen av, höll den horisontellt mot sig, tills de tillsammans nått den storlek, som lämpligen kunde hållas så, jämnade denna samling, riste, vispade av de lösa stråna, stötte den i golvet och jämnade rotändan och lade den undan. En eller flera sådana samlingar lades till den och bildade slutligen en långhalmskärve. En sådan var betydligt större än en sädeskärve och i regel så stor som halmbandet, som sammansnoddas av två längder stråknippen och varmed den bands, tillät. Stråknippens spetsändar lades samman och snoddas samman. Urtröskningen och ristningen måste ske noggrannt, ty om några sädeskorn stannade kvar, förtärdes av råttor och möss vanligtvis under lagringen på grund därav såväl dessa som en del av långhalmen, vilken då

8. Långhalmströskverk, s. k. rågriva, reprulle. Skurups sn, Vemmenhøgs hd, Skåne.

avbets och till stor del och ofta helt odugliggjordes till tak. Loggolvet måste vara jämnt, ty ojämnheter därå försvårade eller omöjliggjorde reentröskningen.

Av en tröskering om 25 rågneker fingo vi i regel 8 långhalmsskärvar.

Vid sekelskiftet hade man emellertid börjat försöka tröska till långhalm med maskin. Man hade då en "rivva", repa, häckla, bestående bl. a. av en cylinder av omkring en alns genomskärning, varå fastsatts fyra rader järnpiggar av 10—15 cm längd. Vid dennas genom hästvandring drivna rotation tröskades den lilla halmviska, som hölls till den med den ene "tillhållarens" händer, ren först från mitten till den ena ändan, och sedan viskan lämnats till den andre tillhållaren och denne förfarit på samma sätt, till den andra ändan. Denna halm blev till kvantiteten knappast hälften, men till kvaliteten av ypperlig klass, då stråna samlades till varandra som hyvlade träpinnar. Den hade visserligen svårt för att bli liggande i taket utan att glida ned, men om den bands särskilt omsorgsfullt av en yrkestäckare, bildade den ett mycket vackert och hållbart tak. Detta tröske övergavs dock ganska snart, enär utbytet i långhalm icke räckte till samtliga taks successiva förnyelse och till arbetet även kom det, att all löshalmen, som revs från, skulle tröskas om på en vanlig tröska, varför man återgick till plejlatröske. Omkring 1920 fick återigen detta arbetskrävande plejlatröske vika för annat, och denna gång definitivt. Man började helt enkelt att ur ångtröskade halmbalar lia upp, samla, ordna upp långhalm. Denna blev dock av underordnad kvalitet, vartill även kom, att den i allmänhet kom att bestå av vethalm, ett mindre hållbart halmslag, varför halmtakens saga snart blev all".

Vi se med vilken omsorg det hela företogs. Proceduren kallades i Vemmenhøgs och Skytts hd "skröfta råg" och torde där ha upphört någon gång vid sekelskiftet. På enstaka ställen fortsatte man att använda slagan, men denna ersattes småningom med rågrivan, som redskapet med piggarna kallades och som omedelbart lämnade utmärkt, färdig långhalm. Redskapet bestod som nämnts av en roterande cylinder med 4 rader järnpiggar om 10—15 cm längd. Två man skötte det. Den ene

tog en fått råg och höll den med axändan in i tröskan mot de rote-rande piggarna, lämnade den sedermera till kamraten, som behandlade rotändan på samma sätt. Redskapet tog emellertid bort mycket av halmen så att det lämnade avsevärt mindre långhalm än som skulle blivit fallet, om samma kvantitet råg slagtröskats. Metoden med rivan var alltså en mycket dyr metod.

Många använde sig av en långhalmströska, som var så bred att rågen kunde läggas i på tvären. Stråna blevo således ej sönderslagna i tröskan. Denna tröska lämnade visserligen mera långhalm än rivan, men denna var av sämre kvalitet, och den fick vanligen likas upp, lias upp, efteråt, d. v. s. de kortare stråna ränsades manuellt ifrån, eller med repa. Samma blev förhållandet om vanlig ångtröska med halmpress kom till användning, vilket här och där kom i fråga. Långhalmskärve var i hela Malmöhuslänet benämningen på den färdigberedda, repade långhalmen. Den förekom i kärvar om ett punds vikt, omkring 8 kg. I Färs härad förekom 4 kg-kärvar.

Med avseende på Kristianstads län så har samma utveckling föresiggått där som vi har kunnat följa i Malmöhus län. Alltså slagtröskning och behövlig rensning efteråt utförd antingen manuellt eller med tillhjälp av repa. Så ha kärvarna vid behov stötts och skurits jämna i axändan. Sedan har tillkommit rivan och den breda tröskan med eventuell efterföljande rensning. Den färdiga produkten, rågkärven, kallades i Löderup nekar, i Simris och Ö. Nöbbelöv avys eller havys och gicks över på axändan med ett skätteleträ. I Andrarum, Linderöd och Djurröd sade man göra ud rågen. De färdiga kärvarna vägde 5—10 kg. I norra delarna av länet samlade man under rensningen de färdiga råghalmsfättarna i ett vrielö — det blev en lämplig storlek på kärven — 1 pund.

Under ett par tre årtionden gjordes försök med s. k. grönråg, d. v. s. råg, som togs i samband med blomningen. Den blandades ibland med vass (Bara härad). Den gav vackra tak, men de stodo sig ej mer än hälften så länge som vanliga tak, och övergavs därför, det var 20, 25 år sen. I Färs och Frosta härad gjorde man försök med att hugga av axen, men taken åkte ned.

VASS OCH SÄV

Vassen (*Phragmites communis*) förekommer mångenstädes rikligt och är ett utmärkt material till bindetak. Den är i denna egenskap

äldre än sädesslagen men har på trakter där exempelvis rågen förekommer i riklig mängd blivit överflödigt som sådan. Dock får man nog säga, att den allt fortfarande användes relativt mycket. Ett väl lagt vasstak är också varaktigare än ett halmtak. Men det kräver för att hålla tätt för regn gärna ett lager av halm under. Vassen har skördats såväl under sommaren som under vintern. Skördas den under sommaren sker skörden mestadels från båt eller flotte och med skära eller lie med extra långt skaft. Röret blir i detta fall längre, men vassen måste då torkas mycket omsorgsfullt före användning eller lagring och bladen avlägsnas. Den lagras i stora kärvar med en diameter av 20 cm och helst i stående ställning så att strån ej brytas och gärna under tak. Mest skördas nog vassen på isen med skära eller vanligen lie. I Åhus skördas den mest med vasskär.

Under senare tid har slåttermaskin använts. Tidigare har man även använt sig av en stötkniv, modell sparkstötting, med kniven, en lie, monterad på ett ramverk av nyssnämnd modell. Den på isen skördade vassen är direkt användbar, utan torkning.

Säv (*Scirpus lacustris*) har möjligen använts mera förr än nu. Den användes emellertid fortfarande på enstaka ställen, mest dock till tak å smärre byggnader, bodar o. d. Den skördas i augusti—oktober (och torkas omsorgsfullt). Mest skördas den dock på isen. I huru stor utsträckning säv tidigare använts till taktäckning undandrar sig ett bedömande.

Vasskolvar (*Typha latifolia* et *angustifolia*) ha även i undantagsfall använts till täckmaterial. Om detta gäller i övrigt vad som sagts om säven. Vi erinra slutligen om Linnés uppgift att kumminstjälkar använts som taktäckningsmaterial av fattiga borgare i staden Lund.

MATERIAL FÖR BINDNINGEN

Vidjan, växtfibern, har väl varit det tidigast använda bindemedlet även i fråga om bindetaket. Engelsmannen Henry Best räknar år 1641 upp bland taktäckarens redskap även — eller riktigare i första rummet — två nålar att sy med, utan att ange vilket symaterial han använde. Svensken Tilas anger omkring år 1760 bland redskapen en synål av järn och sydde med hysing, d. v. s. 1 decimaltum grov tjärtåt, alltså tråd av avfallslinne, kokt i tjära och väl tågnad (sträckt), så att den ej sträcktes efteråt. Han föredrar detta sätt att sy framför metoden att använda vidjor, enär vid denna behövdes en man på in-

sidan att knyta vidjan. Leche skildrar 1746 den vanliga knuten med vidja. Linné angiver 1749 inga detaljer om bindningen. Wijnblad (1766) har en karl innantill som tillknyter vidjorna, och Strängnäs-trycket (1800) gör ingen ögla på vidjans smala ända utan vrider bägge ändar av vidjan väl tillsammans och lindar den runt sprötet "att de icke kan uppslippta". Till jämförelse kan ur den tyska litteraturen anföras att Gilly år 1806 skriver: "— — — de understa raftarna (spröten), vilka skola vara 1.25 m långa och av kliven fur, stickas alltså med ena ändan in i det första hålet i vindskidan, halmen tryckes med spännaren duktigt till läktet och raften bindes vid ändan och vid varje 46—62 cm med bindemedlet fast vid läktet. Banden äro av vide, garn ("Werft") eller björk, varav dock det förstnämnda på grund av sin smidighet är bäst". Och ordagrant samma yttrande har Engel i sin lärobok 1879.

Bortse vi från den galvaniserade järntråden, som torde ha kommit i bruk hos oss som bindematerial i slutet av förra seklet (omnämnes redan år 1879 i tysk litteratur, Wanderley), så kunna vi alltså slå fast, att redan hundra år tidigare samma metoder och material för halmtakets bindning voro kända och i bruk, som allt fortfarande för 50 år sedan begagnades.

Förutom bindematerial som halm och lin, vilka troligen ha förekommit och använts som band i forna tider, ha vi i första hand att nämna vigran. Den utgjordes av årsskott av vanliga växter såsom björk, vide, sälg och pil och skördades på våren. Den kunde användas färsk, den var då böjlig och smidig. I annat fall måste den vridas och kunde sedan förvaras, behövde bara blötas i vatten, eventuellt kokas, före användandet. Vigran plockades mest av åldringar, som hade tid till sådan sysselsättning, eller av ungdomar, av samma skäl.

Man kunde även använda granrötter som vigra. Kabbel, d. v. s. tjärbehandlat hampgarn, hysing, tjärgarn och bast ha ock förekommit i kombination med lämplig nål av trä eller, senare, av metall.

Ålskinn torde också ha kommit till användning. Ett fall, där ålskinn använts att binda samman ravlet i ett tak är förf. bekant från V. Vram i Gärds hd.

Så äro vi framme vid den galvaniserade järntråden. Halmtak bindas numera uteslutande med denna. Den kan användas med eller utan täckespröt. Täckespröten äro ett par meter långa käppar, raftar, av grovlek i smaländan som en mans tumme. Som material kan nämnas björk, hassel, vide, sälg och pil. Även tröske, brakved (*Frangula*) lämnar utmärkta täckevänner. De användas oskalade. Ett lag dylika

rafter lades utanpå varje lägg och bands med vigran fast vid läktet och bildade således yttre delen i det band, som fasthöll halmen på taket. I nyare tid användes även grov ståltråd som raft. Numera användes ingen raft vid taktäckning — man syr fast taket direkt vid läktena.

FÖRÄNDRINGAR I TÄCKNINGSTEKNIKEN

Materialet till de skånska halmtaken har i allmänhet varit råghalm. När taket var lagt och ryggningen var färdig, skulle putsningen ske. Det skedde vanligen med en träräfsa, ty järnräfsan trängde lätt för djupt och skadade taket. Samtidigt skulle eventuella ojämnheter i taket tagas bort. Det skedde vanligen med en sax, i regel hemmasmidd och av typen häcksax. Även en vanlig ullsax kunde användas eller en s. k. ringsax. Det var endast störande ojämnheter som borttogos. En kniv var mindre vanlig förr. Samtidigt rullades tvärstegen eller takbommen ner och hofsen gjordes i ordning — den skars efter snöre eller bräda eller, där det var frågan om en gammal och van täckare, utan vidare. Man använde sig därvid av en lie eller en särskild kniv, taksäggskniven, som var något längre än den vanliga takkniven. Den var dessutom något böjd framåt. Taksägget skars vinkelrätt mot takytan. Enstaka taktäckare skar det istället vågrätt.

Man hade tidigare varit i viss grad sparsam med halmen. Då en fattigman skulle lägga ett halmtak på sitt hus, fick han gå omkring och tigga en kärve långhalm här och där hos dem, som hade mera gott om den varan. Då under 1800-talet rågodlingen ökades — till 2—3 gånger det förutvarande — fick man gott om långhalm och kunde t. o. m. tillåta sig slösa i viss mån med den. Man lade på tjockare tak och skar sedan ner dem mer eller mindre hårt och ernådde den jämnheter man önskade. Takens ålder blev därvid ett eller annat år mindre. Det gjorde emellertid ingenting, till gengäld hade man ju sitt vackra tak att fröjda sig åt. Detta bruk torde ha uppstått i sydvästra Skåne, någonstädes söder om landsvägen mellan Malmö och Ystad efter utbredningen på kartan att döma, och därifrån spritt sig uppåt Halland, Småland och Blekinge.

I och med att bruket att "skära ner" taken spred sig fick kniven en allt mera ökad användning. Den hade på Linnés och Leches tid icke i den grad tillhört taktäckarens redskapsarsenal som senare blev fallet. Den omtalas ej heller i Strängnästrycket 1800.

9. Smörmöllehus, "Landskronabornas Frostavallen", beläget några kilometer från Kågeröd. Täckt med halmtak, där nerskarningen syns särdeles vackert. Foto SDS 1961.

När man började skära ner taken, fick man behov av ett särskilt redskap att trycka ner taket strax ovanför det ställe, där man skulle lägga snittet. Man tog vad man hade till hands. Vrakan var användbar. Och snart hade detta redskap bytt roll. I stället för att som förut pressa halmen uppåt, fick den trycka halmen neråt, så att den låg stadigt för snittet. Och småningom undergick den vissa förändringar. Den blev skärebräda.

Nerskarningen var en procedur som i hög grad ansträngde eggen på kniven. Den fick ofta slipas om. Man medförde därför ett strykspån på taket. Strykspånet fick så sin plats i redskapsförrådet. Man använde det t. o. m. i stället för skärebrädan — enstaka av meddelarna ha angivit att de aldrig under sin upp till 50-åriga taktäckartid använt annan skärebräda än sitt strykspån. Så hittade någon på att anbringa en slipyta på baksidan av vrakan och slipa kniven där — så slapp man från att medföra strykspånet.

Sedan var det räfsan som skulle vara med på taket. Då var det någon som funderade ut att man kunde anbringa räfsen — av hårt trä eller järn — på ena kanten av vrakan. Redan tidigare hade man

på vissa platser anbringat räfsespinnar på vrakan, ty alltid var det en del halm som behövde räfsas bort. Men nu blev räfsespinnar regel.

Så gällde det vrakans långa skaft. För mången hade det numera blivit överflödigt. Särskilt för dem som hade helt upphört att driva taken — där kunde man utan vidare ersätta vrakan med en vanlig skärebräda med eller utan räfflor på baksidan. För dem som ej ville gå med på en så radikal förändring fanns det alla övergångar. I Onsjö och Färs härader förekom en del skärebräder med en rad spikar på nedre kanten, som vid användningen trängde in i halmen. De hade ibland handtag av läder.

Med tanke på uppkomsten av begreppet skärebräda ha vi företagit en undersökning av förhållandena i Danmark och särskilt på Själland och öarna söder därom. Vi ha därvid hållit oss till samma fall som vi undersökte i samband med vårt arbete "Täckevrakan" år 1957.

Man "skär ner" taken i Danmark liksom i Sverige. Dock synes man ej göra det i samma utsträckning. Man putsar taket efter täckningen med kniv och vraka. Ofta blir det emellertid med kniv eller vraka. På Bornholm och på andra ställen använde man två knivar, takskägskniv och täckekniv, och knivarna skärptes genom haring, d. v. s. bankning av eggen. Men vanligen gagnar man en kniv vilken som helst, t. ex. en brödkniv (i 6 fall), en slaktekniv (i 1 fall), en stor kniv (i 1 fall), en täckekniv (i 15 fall) eller helt enkelt en kniv (i 12 fall). Ingenstädes beskrives kniven såsom den skånska med tvärt slutande egg. Är den avbildad så är den spetsig och eggen bågformad. I 13 fall är kniven ej omtalad, i 3 fall är den som bild 24, i 8 fall som bild 25 i spörgeliste nr 3 i Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (sid. 20). I 2 fall användes en sax, i ena en fårsax, i andra en trädgårdssax, till putsning av taket.

Enstaka taktäckare ge, liksom fallet är i Sverige, uttryck för tvivel på fördelen överhuvudtaget med nerskärningen. De anse det vara ett slöseri med takhalmen; den del av denna som offras vid nerskärningen skulle göra bättre nytta om den i stället finge sitta kvar på taket och slitas bort av regnet. Taket skulle i så fall stå sig ett eller annat år längre. Och ingenstädes har namnet vraka eller liknande fått vika för namnet skärebräda, som överhuvudtaget ej synes förekomma i Danmark. Man har där en mycket sparsammare namnflora än i Sverige — man klarar sig med namnet vrag, vreg eller skovel.

Vi ha undersökt täckeknivens och skärebrädans vidare förhållande i Sverige. Från "ursprungsorten", som vi ha antagit vara sydvästra Skåne, förekommer skärebrädan norrut genom det centrala och västliga Skåne till södra Halland och vidare därifrån över Lagans (?) och Nissans flodsystem till Småland, där positiva uppgifter föreligga angående nerskärning från Torskinge, Reftele, Hånger och Kvenneberga. Åt öster har spridningen gått genom Kristianstads län och Blekinge: Bräkne-Hoby, Ronneby, Edestad, Listerby och Jämjö till Kalmar län: Ljungby, och Öland, varifrån flerstädes positiva upp-

10. Nedskuret halmtak på folkhögskolan Hvilan, Bara hd, Skåne. Var tidigare värds-
hus, byggnaden uppförd 1822. Gruppbild av elever och lärare från skolans första
vinterkurs vårterminen 1869.

gifter angående nerskärning föreligga, särskilt å östra sidan i södra motet.

Vi ha vidare sökt klara ut täckeknivens tidigaste uppträdande i Sverige genom förfrågning hos redaktionen för svenska akademiens ordbok. Svaret därifrån blev i hög grad negativt: man kände där överhuvudtaget icke till verbet "skära ner" i den betydelse, som för oss är aktuell. Även efterforskningar i Östergrens nysvenska ordbok samt i Hellqvists och Rietz' ordböcker gävo negativa resultat.

Genom älskvärt tillmötesgående från den bekante Bornholmskännaren Mag. Aage Bohrman i Köpenhamn, för vilket vi här hjärtligt tacka, ha vi vidare fått veta att täckekniven ej omtalas i de Urneska Bornholmssamlingarna från år 1755 ävensom att nerskärningsproceduren ej omnämnes i de danska ordbokssamlingar, som svara mot de ovan nämnda svenska. I dansk litteratur omnämnes den först i "Livet i Klokkergaarden", ("Danmarks Folkeminder Nr 2", 1909), en huvudsakligen självbiografisk skildring från Falster, upptecknad efter Lars Rasmussen, född år 1837, och utgiven av Frederik Lange Grundtvig. Då uppgiften ifråga hänför sig till Lars Rasmussens ung-

dom, torde vi väl kunna fastslå täckeknivens ålder i Danmark till minst 100 år.

Vi ha även försökt andra utvägar. Det kunde ju t. ex. tänkas, att bilder kunde finnas, som visade, att nerskärning använts tidigare. Så ha vi verkligen lyckats komma över ett fotografi, godhetsfullt ställt till vårt förfogande av arkivarien Ingemar Ingers. Det här återgivna och 1869 fotograferade gruppbilden från folkhögskolan Hvilan, Tottarps sn, Bara hd, där man tydligt ser nerskärningen av taket.

I ett av svaren på vår frågelista finnes uppgift om en smed, som varit en mycket skicklig eggjärnssmed och tillverkat talrika täcke-knivar, som brukats lång tid efter hans död någon gång på sjuttio-talet (Smea-Svennen i Kvidingeby). Man går nog ej mycket fel om man säger, att täckekniven tillkommit någon gång under förra hälften av 1800-talet.

Omkring sekelskiftet eller något tidigare observerar man en förändring i täckningstekniken. Man började använda garn att binda taken med. Det var hampgarn under olika namn: tjärtåt, benzalgarn, kabbel, som ersatte vigran. Bönderna i Skåne hade vid den tiden börjat ett fälttåg mot sådan främmande växtlighet, som ej hade någon direkt betydelse för sädesproduktionen. Man tog bort vallarna, gärdsgårdarna mellan de olika ägora, vilka i regel voro bevuxna med en riklig vegetation av allehanda träd och buskar. Därmed försvann också den myckna växtlighet, som förut hade trivts där, särskilt de gamla pilevallarna, som så länge hade försett bönderna med rödpil till vigra och bandpil till täckevänner. Även pileträden längs vägarna rön-te småningom samma öde — de hade länge bidragit att fylla böndernas behov av täckevänner och av ris för bakugnens uppvärmning, bageris.

Man fick söka klara sig på annat sätt. Och man tillgrep hampgar-net. Detta preparerades med tjära, blev s. k. kabbel, vilket gjorde det resistent mot rötan, som ju hotar all organisk substans, som utsättes för ihållande väta. Man använde i början nålar av trä, men tjäran klibbade vid tränålarna. Man försökte då nålar av eneträ, det klibbade mindre. Men en olägenhet återstod — mössen kunde bita av kabbelgarnet. Denna olägenhet avhjälpes dock. Man hade kommit underfund med att man kunde använda ståltråd att binda med. Detta se vi därpå, att särskilda nålar, skyttlar eller "skotter", infördes för nålens förande genom taket.

Men bekymren voro ej slut än. Stålträden tålde illa den fuktighet, som alstrades av djurens utdunstning i stallarna och hade fritt av-

lopp till det fria genom taket. Den rostade. Denna olägenhet avhjälp-tes emellertid därigenom, att man i stället för ståltråd använde tråd av koppar eller mässing. Och slutligen, då detta visade sig för dyrt, kom man på detta sätt fram till den galvaniserade ståltråden.

Denna omständighet, införandet av trådvigran, skulle emellertid visa sig få stor betydelse för det skånska halmtaket. Nya tak lade man visserligen fortfarande på det gamla sättet, d. v. s. med vigra eller kabbel och täckvänner. Nu visade det sig, att man kunde komma från att riva ett gammalt tak, då det började läcka. Man lade helt enkelt ett nytt tak utanpå det gamla. Man hade nämligen nu fått möjlighet att fästa detta i läktverket genom det gamla taket. Den långa skytteln, skottan, kunde med lätthet föras genom både det nya och det gamla taket. Och något bekymmer för täckvänner behövde man snart ej längre ha. Den fortlöpande sömmen gjorde dem helt enkelt onödiga. Metallvigran hade på en gång gjort både vigran och täckvänner överflödiga.

Denna metod att utsträcka livslängden på halmtaken vann snart stor spridning i landskapet. Den kunde emellertid icke hindra utvecklingen i dess gång mot halmtakets försvinnande. Vid vår undersökning använde man om icke i alla så dock i det stora flertalet socknar metoden att sko sina tak.

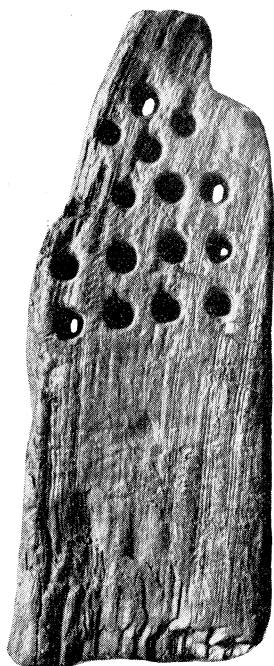
TAKTÄCKARENS OLIKA REDSKAP

T ä c k e v r a k a n . Täckevrakan är ett redskap att fördela halmen på taket så att detta får en jämn yta. Detta kan visserligen åstadkommas manuellt och så göres också på de ställen där detta redskap icke förekommer, men det har använts århundraden tillbaka, ja, kanske så länge som man har känt till det bundna¹ halmtaket.

¹ Som ett kuriosum vill förf. omtala ett fynd, som gjorts i Lund vid en grävning på 13- à 1400-tals nivå och nu förvaras i Kulturhistoriska museet därstädes. Möjligen kan redskapet ha använts till att jämnt fördela jord, lerdynga, över taket. Dimensionerna äro 56×22×2.2 cm. Övre hälften är försedd med ett antal regelbundet ordnade, runda, hål, kaliber ca 3.5 cm, som sitta i 3 rader nederst, 4 hål i varje, och ovanför en grupp av 4 hål, ordnade i en romboid. Hålen äro ej genomborrade.

Är vår gissning riktig, tänka vi oss att redskapet använts såsom H. F. Feilberg skildrar i "Dansk Bondeliv", København 1889, sid. 34: I en av Mellomslesvigs meget fattige Egne har jag set en ejendommelig Tækkemaade anvendt. Det nederste Lag, "Brolaget, eller Tagbraaen", blev fastsyet til Lægten med Tækkereb; der over lagdes Lyng, som af træskoede Tækkere fasttraadtes, højere og højere, indtil Mønningen var naaet, derpaa

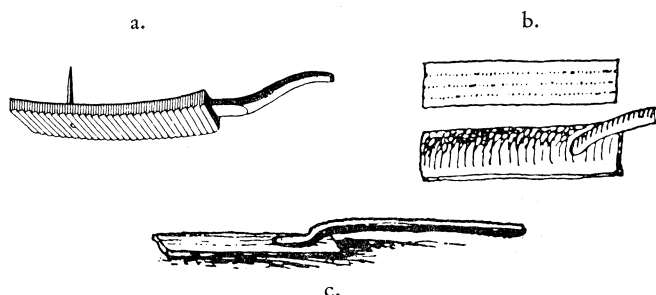

11. Okänt föremål, möjligen en täckevraka (täckeshovel). Medeltidsfynd från Lund. Kulturhistoriska museet.

Täckevrakan som behandlats av förf. i den ovan omtalade uppsatsen (Rig 1957) består av ett bräde av starkt trä av växlande storlek, med ett vanligen vidfäst handtag eller ock ett mer eller mindre långt skaft av ett lättare träslag på ena sidan. På andra sidan förekommer antingen ett antal på längden eller tvären förlöpande fåror av djup som "en behållen finger" eller också (norr om Skåne) tätt sittande $\frac{1}{2}$ cm djupa hål av $\frac{1}{2}$ –1 cm bredd. Dessa fåror eller hål äro avsedda att fånga och skjuta upp halmen vid redskapets användning. Redskapet fattas vid användningen med en eller båda händer och föres parallellt med takets yta uppåt i takets nivå, varvid halmstråna fångas av redskapets ojämnheter (fåror, spikar eller hål) och skjutas uppåt, längre in i bandet. Denna procedur kallas att driva taket — man driver taket uppåt — och avser att ge takets täckande delar ett stadigare fäste. Redskapet företer ett flertal former, vilka skola skildras i det följande.

---

dyngedes der Jord oven fra nedad med Spande og neden fra op efter med Hulskovle, og naar der saa kom Regn, og det hele var sunket godt sammen, kunde et saadant Tag holde i mange Aar.

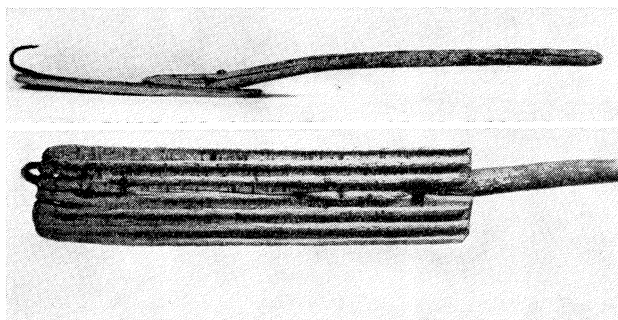
12. Svenska täckvrakor från 1700-talet. a) Från Skåne (Leche).
b) från Värmland (Tilas). c) Från Skåne (Linné).

Linné har beskrivit och låtit avrita den skånska täckvrakan: *taket "slås jämt med ett bräde, som har handtag och är inunder räfladt."* En bild visar täckvrakan: den har långt skaft, består av en avlång bräda, ej fullt så lång som skaftet. Man ser ej undersidan, så att man ej kan avgöra hur räfflorna gå. Vore den tvärräflad skulle detta synts på redskapets sidor. De äro emellertid fullkomligt jämna. Det sannolika är väl därför att räfflorna gå på längs.

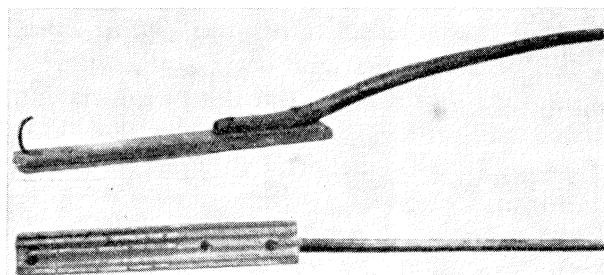
Täckvrakan i Skåne skildras också av Leche i hans ovan omtalade skrift från 1746. Den var "et tunt och något krokugt bräde, av bokträd, 5 kvarter långt och 1 kvarter bredt, hvarpå är ofvantil vid den ena ändan et långt krokugt skaft, och vid den andra en underifrån upslagen spik, hvarmed den uphänges, medan täckaren har annat att skiöta, inunder äro räflor tvärs före af bräder." Tydligtvis var denna vraka ett s. k. stötbräde, varmed täckaren, som låg på tvärstegen, stötte halmen rätt uppåt.

Man frågar sig från vilken trakt av Skåne denna senare vraka härstammar. Leche vistades under sin ungdom flera år som informator på Simontorps gård i närheten av nuvarande Kulturens Östarp, Torna hd, och hade då givetvis tillfälle att studera allmogens liv där. Senare var han åtskilliga år knuten till Lund. I sitt föredrag 1746 nämner han upprepade gånger Färs hd. Han torde således ha haft särskild kännedom om förhållandena där. Tydligt är att denna vraka i alla händelser hör hemma någonstans i den centrala delen av Skåne. Man torde numera ej ha möjlighet att närmare bestämma dess ursprungsort.

Leches vraka är visserligen olik de vrakor vi äro vana att se. För det första är den lätt svängd uppåt, vilket vi numera se endast hos de s. k. krogvrakorna, som äro längsräfflade eller försedda med hål

13. Täckevraka. Stehags sn, Onsjö hd, Skåne. Kulturhistoriska museet.

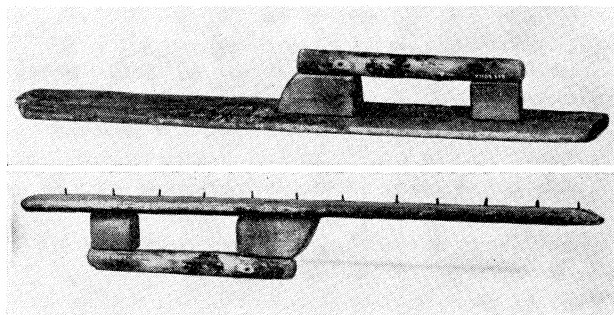
14. Täckevraka. Löderups sn, Ingelstads hd, Skåne. 131×10 cm. Nordiska museet 173287.

eller spikar på undersidan. Vidare är den tvärräfflad. Detta beror emellertid på sättet för dess användning. Man stötte halmen uppåt i banden. Denna säregenhet har vållat en del bekymmer. Så har intendenten Albert Sandklef i sin bok "Hallandsgårdar" sökt förklara fenomenet såsom beroende på ett misstag antingen av Leche själv eller hos hans eventuelle tecknare. Så är emellertid ej fallet, ty Leche själv säger tydligt "inunder äro räflor tvärs före". Vilket knappast torde kunna missförstås och stämmer väl överens med bilden i fråga — jämför redskapets rörelseriktning. Sandklef har sålunda icke läst Leches originalavhandling.

Sedan ha vi en mer än 100-årig intervall innan vi se nästa bild av en skånsk vraka. Vi få nu lita till de äldsta bilder vi fått fram vid vår nuvarande undersökning. Under denna tid har emellertid vrakan undergått betydande förändringar, betingade av förändringar i taktäckningstekniken. Man har såsom ovan skildrats börjat skära ner taken.

15. Taktäckning i Perstorp på 1890-talet. Man ser taktäckaren på tvärstien i arbete med täckevrakan. Tvärstien hänger i rep och vilar på tvenne stänger på lut mot väggen. Nedanför står uppassaren med sin tjuga. Längst t. h. "göingastien" med en "bue" för transport av halmen upp på taket. Foto: Per Stjernberg. Kulturhistoriska museet.

16. Täckevraka. Höörs sn, Frosta hd, Skåne. Användes numera endast som skärebräda, varvid spikarna som sitta i en rad vid nedre kanten — se bilden — äro till stor nytta: taket ligger stilla under snittet. Kulturhistoriska museet.

17. Taktäckaren har just lagt taket och håller på med nerskärningen. Han håller skärebrädan i sin vänstra hand. Kniven i den högra döljes av halmen. Taktäckning å Almdala, Dagstorps sn, Harjagers hd, Skåne. Foto Bengt-Arne Person 1957.

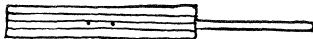

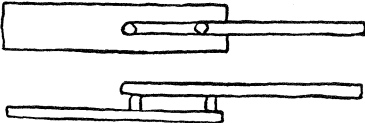

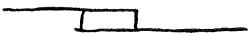
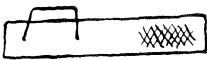
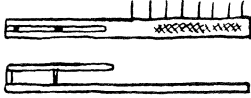
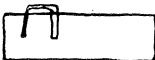

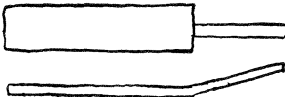
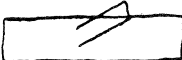

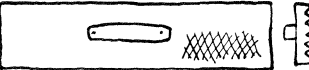

Se vi på vrakorna i Malmöhus län så är det endast en ringa del av dem som motsvarar den ursprungliga bilden av en vraka, sådan vi föreställa oss den: ett relativt smalt, långsräfflat bräde med ett långt skaft, fäst ungefär mitt emellan brädans mitt och ena ändan. Alla övriga äro av skärebrädans typ, på ett eller annat sätt. Ett stort antal äro av utpräglad skärebrädetypp, d. v. s. med handtag på ovansidan, mer eller mindre nära mitten, eller ett kort skaft där. Ett fåtal har

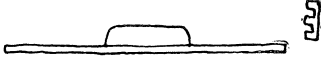
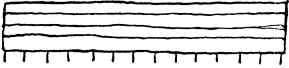
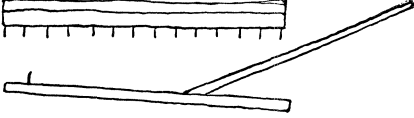
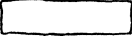
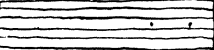
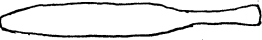

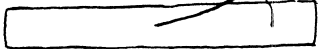
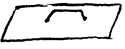
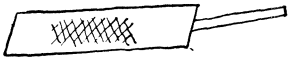
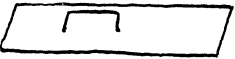
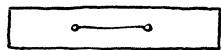
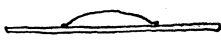
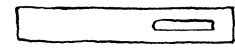
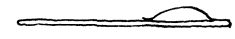
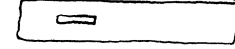

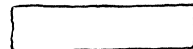

Vidstående följer en framställning av täckevrakans utseende i Skåne jämte benämningar. Den har åstadkommit genom bilder av vrakan, sådana de lämnats av meddelarna själva. Många av dessa ha varit utmärkta och ha kunnat användas direkt, och de utgöra nog det stora flertalet. Men icke alla meddelare ha åtyllt frågebrevets mening att beledsaga sina meddelanden med enkla teckningar. I stället ha ofta lämnats mer eller mindre goda beskrivningar, och där så har kunnat göras ha under författarens ledning åstadkommit bilder, som kommit originalen så nära som möjligt. Detta gäller i fortsättningen icke blott takvrakan utan även täckeknivar och nålar och vissa andra redskap. Teckningarna få tala för sig själva.

För täckevrakorna ha vissa tecken använts. Ett korsvis streckat område anger sålenes förefintligheten av en slipyta för kniven. Denna slipyta tillhör *alltid* översidan. I profil synes den ibland på översidan som en tjock streck. Strecken på vrakans undersida ange räfflor och deras riktning. En krok eller spik på vrakans framända betyder att upphängningsanordning förefinnes. Mått ha ej kunnat angivas. Ej heller om vrakan använts som alnmått, vilket ofta förekom på äldre vrakor.

MALMÖHUS LÄN

<i>Skytts hd</i>		
Falsterbo		Täckvraga
Håslöv		Linjal
Fru Alstad		Täckvraka
Gylle		Vraga
Bösarp		Skärbräda
<i>Vemmenbögs hd</i>		
Grönby		Strigel
Klagstorp		Tagvraka Täckbräda
Källstorp		Täckbräda
Önnarp		Täckvraga
Skivarp		Vraga
Skivarp		Skärebräda
Skivarp		Tagvraka
Svenstorp		Skärebräda
m. fl.		Vraga

<i>Ljunits bd</i>		Vraga
Snårestad		
<i>Herrestads bd</i>		
Stora Köpinge		Täckevruga
<i>Oxie bd</i>		
Svedala		Skärebräda
Hyllie		Skärebräda
		
Bunkeflo		Täckebraga
Bunkeflo		Täckeraga
Husie		Skärebräda
		Strykbräda
<i>Bara bd</i>		
Bara		Skärebräda
Lyngby		
		Täckebräda
Lyngby		Skärbräda
		
Bjershög		Skärbräda
Nevishög		Täckebräda
Kyrkheddinge		Träskiva (Skärbräda)
Esarp		Vraga

Torna *bd*

Bläntarp

Vraga

S:a Sandby

Vraga

S:a Sandby

Vraga

Stävie

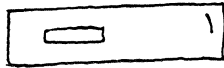
Täckraga

Stävie

Vraga

Harjagers *bd*

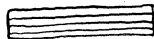
Dagstorp

Vraga

Rönnebergs *bd*

Tirup

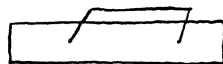
Raga

Tirup

Bräda (med handtag)

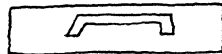
Luggude *bd*

Kvistofta

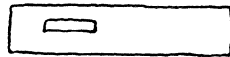
Bräda

Fjärestad

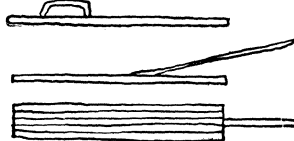
Skärebräda

Kågeröd

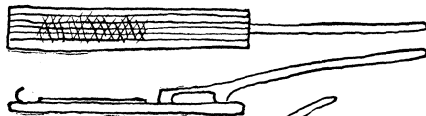
Skärebräda

Södra Vram

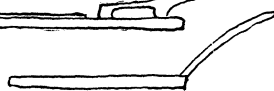
Vraka

Kattarp

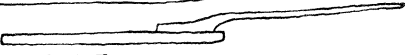

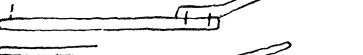
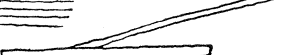
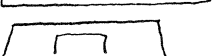

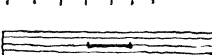
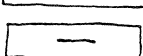
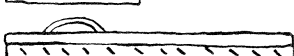
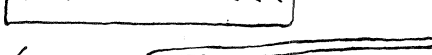
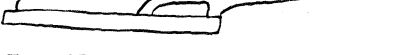
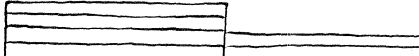
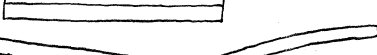
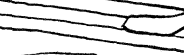
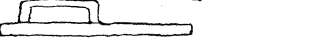
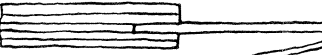
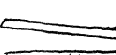

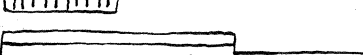
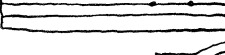
Täckevraga

Jonstorp

Klappeträ
(för taksägget)

Färs <i>hd</i>		Vraga
Ilstorp		Braga, Klappeträ
Vanstad		Braga
Lövestad		Braga
Frosta <i>hd</i>		Vraga
Harlösa		Braga
Borlunda		Braga
Borlunda		Handträd
Fulltofta		Täckraka, Klappeträ
Bosjökloster		Handräfsa vid nerskärning
Äspinge		Täckebraga
Äspinge		Täckebräda
Höör		Vraga
Höör		Täckebräda
Höör		Täckebräda
Onsjö <i>hd</i>		Täckebräda
Annelöf		Täckebraga
Reslöv		Strykbräda
Trollenäs		Klappträ
Trollenäs		Klappträ
Trollenäs		Skärbräda
Trollenäs		Vraga
Trollenäs		Vraga
Trollenäs		Vraga

Onsjö *bd*

Bosarp

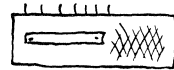
Skärbräda

Stehag

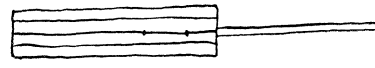
Täckebräda,
Skärebräda

Stehag

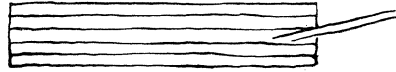
Täckebräda, Kam

Stehag

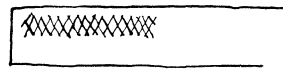

Täckebraga

Röstånga

Täckbraka

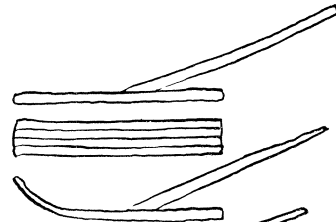

(översida)

KRISTIANSTADS LÄN

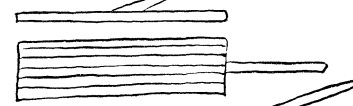
Ingelstads *bd*

Valleberga

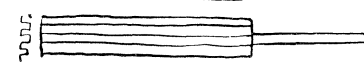
Uppklappnings-
bräda,
Täckebraga

Löderup

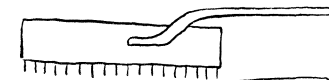
Vraga, vraka

Östra Hoby

Klappeträ, raga

Ullstorp

Vraga

Onslunda

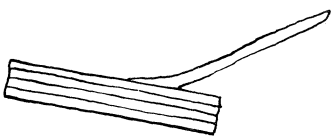

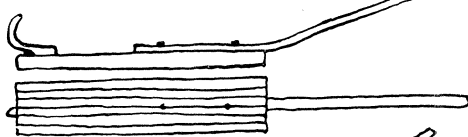

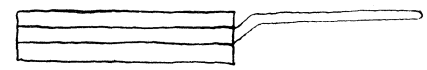

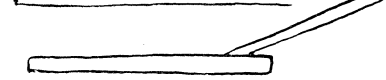
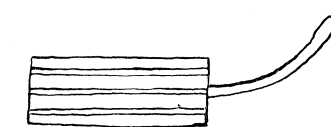

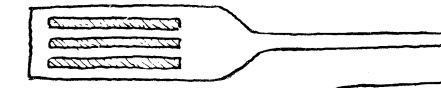

Vraga

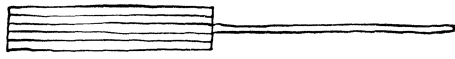
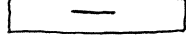

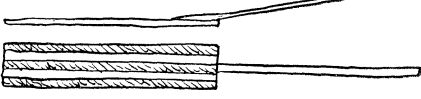
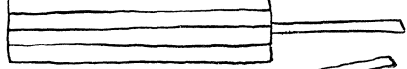
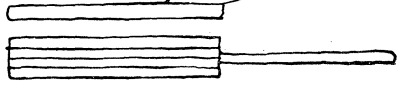
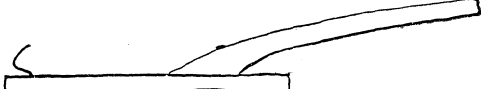
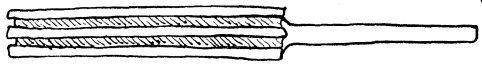

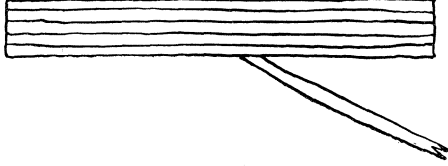

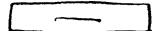
Spjutstorp

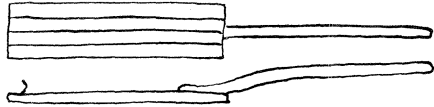
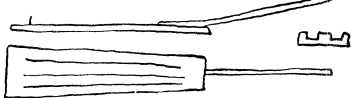
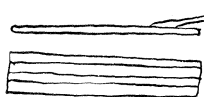

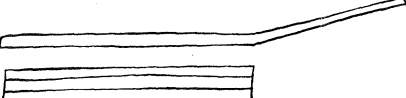
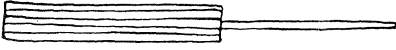

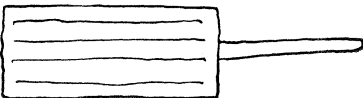

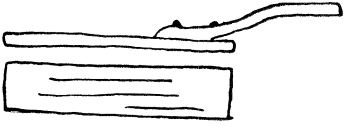
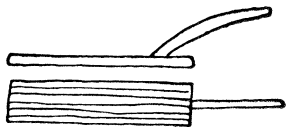
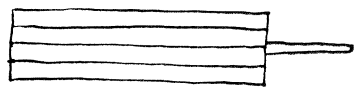
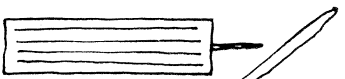
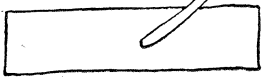
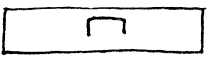

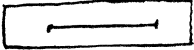
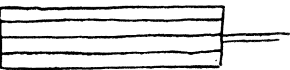

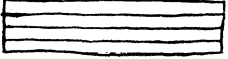

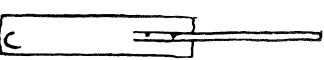
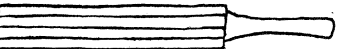
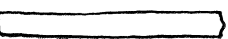
Vraga

Jerrestads bd

Bolshög		Braga
Simris-Nöbbelöv		Klappebräda, Vraga
Simris-Nöbbelöv		Vraka
Östra Nöbbelöv		Braga
<i>Albo bd</i>		
Fågeltofta		Täckevraga
Rörum		Täckevraga
Andrarum		Täckevraga
Andrarum		Tagvraga
Brösarp		Täckjevraga, Utjämningssticka
<i>Gärds bd</i>		
Maglehem		Vraga
Maglehem		Vraga, Klapprä
Degeberga		Krokvraga
Linderöd		Spade
Djurröd		Täckbraka

Villands <i>bd</i>		
Åhus		Täckevrage
Åhus-Maglehem		Skärebräda, Täckbräda
Ivetofta		Täckera
Ivö		Täckvraka
Ivö		Täckbräda, Täckraka
Oppmanna		Täckraka, Täckbräda
Ö. Göinge <i>bd</i>		
Norra Strö		Vraga
Norra Strö		Klapprä f. taks.
Osby		Täckbräda, Utjämningsbräda
Örkened		Täckbräda
Västra Göinge <i>bd</i>		
Brönnestad		Braka
Brönnestad		Skärebräda

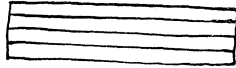
V. Göinge <i>bd</i> Brönnestad		Täckevruga, Bräda
Vinslöv		Vruga
Finja		Täckesraga
Stoby		Vruga
Stoby		Täckedraga, Halm- platta, Takslättare
Tjörnarps		Täckraka
Vankiva		Vruga
Norra Åsbo <i>bd</i> Riseberga		Vruga
Riseberga		Kam
Färingtofta		Raka
Färingtofta		Skärebräda
Östra Ljungby		Takbraka
Munka Ljungby		Vruga

Norra Åsbo hd		
Rya		Takvraka
Tåstarp		Vraga
Fagerhult		Takraka
Fagerhult		Bräda
Södra Åsbo hd		
Stenestad		Klappbräde
Stenestad		Täckebräda
Kvidinge		Bräda, Brätt <i>förr</i>
Kvidinge		Brätt <i>nu</i>
Kvidinge		Vraga, Braga
Kvidinge		Strykspån
Ausås		(Undersida)
Ausås		Täckebräda
Ausås		(Ovansida, bryne)
Ausås		Braka
Bjäre hd		
Hjärnarp		Räfflad bräda
		Skärebräda

Bjäre hd

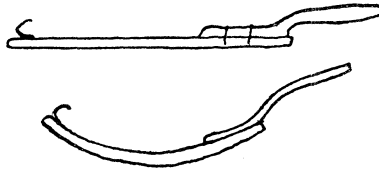

Hjärnarp

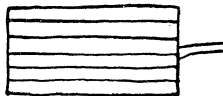

Täckevraga

Grevie

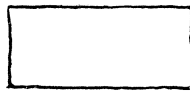
Vraga
(krokraga)

Hov

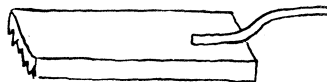
Vraka

V. Karup

Vraga

V. Karup

Vraka

klar det långa skaftet men har dessutom ett handtag på mitten eller närmare skaftet. Alla övriga ha något av de attribut som gemensamt tillhöra skärebrädan: räfsespinnar, slipyta, eller bådadera. Enstaka exemplar ha en rad korta spikar som sitta vinkelrätt mot vrakans yta vid nedre kanten och vid användandet intränga i halmen, sålunda i viss mån fixerande vrakan mot underlaget. Särskilt synas dylika skärebräder förekomma i Onsjö och Frosta härad. Handtaget har i något enstaka fall varit av läder och suttit på tvären på redskapets mitt.

Vrakorna i Kristianstads län förete till skillnad från de ovan beskrivna en mycket stor likformighet. De ha alla ett väl utbildat skaft. Undantagen äro så få, att de endast bekräfta regeln. Enstaka skärebräder förekomma. I Bjäre hd konstaterar man en minskning av skaftets längd, visande att vi närma oss Halland.

Beträffande vrakornas benämningar i Skåne, se kartan s. 170, så är det omisskännligt, att en viss grad av parallellism råder mellan formen och namnen. Under det att Malmöhus län i vårt undersökningsmaterial har endast 34 stycken "täckevrakor", har Kristianstads län 52. Däremot har Malmöhus län ett väsentligt större antal "skärebrä-

der", 27 i Malmöhus län mot 17 i Kristianstads län. Nu får man emellertid icke fatta dessa siffror alltför bokstavligt, ty mellan dessa lokaler kan ju finnas andra som, om de vore kända, kunde ge avvikande resultat. Överhuvudtaget finner man i Malmöhus län något flera fall av vrakor, i vilkas benämningar man känner en tydlig påverkan av de sekundära förändringar redskapet undergått. Till exempel i benämningarna "strigel" i 1 fall, "strykbräda" i 2 fall, "handräfsa" i 1 fall och "kam" i 1 fall i Malmöhus län mot "stryksticka" och "kam" i vardera 1 fall i Kristianstads län. Dessutom förekommer i Malmöhus län enstaka benämningar såsom linjal, träskiva, bräda, handträd, klappeträ, i Kristianstads län klappeträ, -bräda, utjämningssticka, halmplatta, takslättare och räfflad bräda.

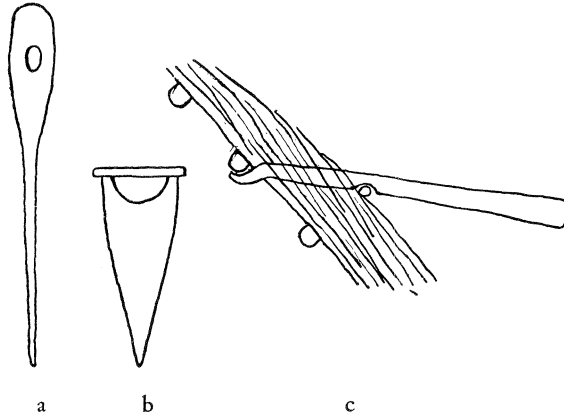
Vad beträffar formerna vraka och raka, så förekomma de i Malmöhus län med frekvensen 31 och 3, i Kristianstads län 43 och 9. De visa alltså en stigande frekvens mot öster för formen raka, en tendens som gör sig gällande i ännu högre grad i Småland och Västergötland.

T a k n å l e n (täcknål, takkil, spets, pregen) är ett redskap som finnes i Kristianstads län och angränsande delar av Blekinge. Den består av ett triangelformat, relativt tunnt trästycke, vanligen bok, i dimensionen 35—50×12—5 cm. Det är upptill försett med ett grepp för handen och smalnar nedtill av till en mer eller mindre trubbig spets. Denna är ofta armerad med en spets av järnplåt. Vid användningen stickes redskapet med den breda sidan parallellt med stråriktningen genom täckematerialet och vrides så ett kvarts varv. Det uppstår härvid en mer eller mindre bred glipa för handen, som skall föras genom täckematerialet för att fiska upp den nedstuckna vidjan och dra den fram. Redskapet förekommer mest där man använder vass, som på grund av sin hårdhet lätt ger såriga händer. Alltså i trakterna kring Helgeå och sjöarna däromkring. Den förekommer däremot icke i Malmöhus län.¹ Taknålen har numera mest kommit ur bruk. Orsaken därtill synes ha varit, att det gjorde glipor i taket som blevo i viss mån bestående och släppte igenom regnet.

Redskapet förekommer bl. a. i Hörröds, V. Vrams och Linderöds sr i Gårds hd, i Åhus, Maglehems, Ivö och Oppmanna sr i Villands hd, i Kviinge sn i Ö. Göinge hd, i Stoby, Brönnestad och S. Rörum sr i V. Göinge hd.

¹ Egendomligt nog finnes taknålen på ett ställe, Vårdsberg, Bankekinds hd i Östergötland. Om detta inte beror på en tillfällighet skulle redskapet sålunda haft större utbredning förr.

18. Diverse taktäckningsredskap. a. Bingepryl (bindstake). Önnarp, Vemmenhøgs härad, Skåne. b. Taknål (pregen). Kristianstads län. c. Bindstake. Schematisk teckning.

Bindstaken eller spännaren hör till de redskap, som med tiden blivit överflödiga. Så länge man använde täckespröt kunde den användas. Men den är obehövlig vid fortlöpande söm. Den är till sin idé en hävstång, som med ökad kraft närmar täckesprötet och halmen till läktet. Under tiden detta sker, passar bindaren på att lägga knuten. Tillvägagångssättet är följande. Man sticker redskapets övre ända, som är formad till en hake, genom halmen in under näst ovanför varande läktet som av redskapet fattas i ett fast grepp. Därpå trycker man på bindstakens nedre del, som medelst en klack på undersidan eller en motsvarande inskärning där fixerar redskapet mot täckesprötet och gör trycket större. Bindningen sker.

Bindstaken förekommer i Malmöhus län endast i Ljunits, Vemmenhög, Färs, Torna och Bara härad. Den kallas bingepryl i Önnarps sn (Vemmenhøgs hd), i övrigt spännare. Från Kristianstads län omnämnes den endast från Ingelstads och Järrestads härad. Kallas i Ingelstads hd spännare, bindstake.

Övriga redskap. En liten klubba eller hammare om ca 2½ kg användes ibland vid bindningen för att knuten skall bli fastare. Man slår med klubban samtidigt som man drar åt.

Tång av olika slag kan användas, om ej taktäckaren föredrar att slita av tråden.

En räfsa användes gärna för att få taket rent efter täckningen.

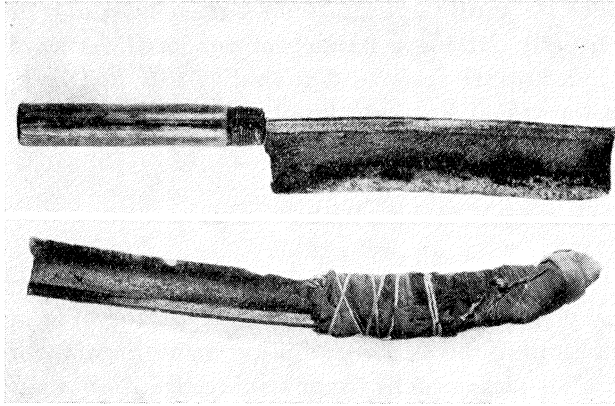
Helst användes en vanlig träräfsa enär den icke skadar taket, vilket däremot eventuellt lätt bleve händelsen om järnräfsa användes. Takräfsan har något kortare skaft än den vanliga räfsan. Den kallas i Simris-Nöbbelöv för vruga! Räfflad klappbräda finns också där på stället.

TAKET LÄGGES OCH SKÄRES

Själva takläggningen som skötes av två, eventuellt tre personer, läggaren, bindaren och hantlangaren, försiggår på följande sätt. Taktäckaren, täckemästaren, tar en långhalmskärve, av hantlangaren lagd på täckestången eller täckestegens översta stång. Den bör vara något kortare än en vanlig kärve. Första laget lägges med dylika korta kärvar. På detta lag lägges ut täckekäppar, täckevänner, noga motsvarande läkte nr två, i vilket halmen bindes. Det observeras, att första läktet får ej bindas i, det skall enbart tjäna till stöd för hofsen. Om man nämligen band första lägget i första läktet, så skulle det tillfölje bandets spänning kunna streta uppåt med nedre delen och fånga vinden. Sedan lägges lag nr två, som skall räcka lika långt ner som första laget och består av kärvar av full längd, som bredas ut och bindas i tredje läktet. Nästa lag lägges ock lika långt ner som de båda föregående men släntas, drives av täckemästaren uppåt, så att stubbytan omfattar ett läktmellanrum, för halm 30, för vass 35 cm. Sedan lägges på täckevänner och bindes i fjärde läktet. På samma sätt fortsättes till ryggningen, där sista bandet bindes i näst översta läktet och får ett extra band å översta läktet. Bindningarna sättas ej i förband. Från och med tredje bandet bindes först lätt, sedan drives taket med vrakan, varpå bandet dras åt, antingen med tillhjälp av tryck med hand, knä eller armbåge på käppen eller eventuellt med tillhjälp av den förut omtalade bindstaken.

Själva bindningen tillgår på följande sätt. Taktäckaren sticker ner täckevidjans spetsade grovända genom halmlagret, nedanom käpp och läkte, gräver samtidigt ner den högra handen genom halmen ovanför käppen, finner där vidjans spetsade ände, drar den runt läktets undersida och upp genom halmen så att den kommer fram på takytan vid käppens övre kant och sticker den genom den ögla som han med vänstra handen samtidigt gjort på vidjans lövade ände. Därpå drar han åt, samtidigt tryckande med vänstra handen på käppen. Eller han använder bindstaken.

Den över nocken skjutande halmen vikes sedan över till andra si-

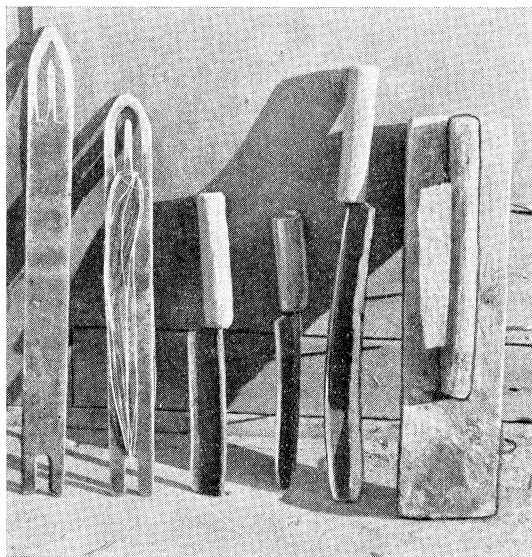

19. Tvänne tackknivar gjorda av en gammal lie. Den övre med skaft av trä, den undre i stället omsvept med ett tygstycke. Den undre tydligen gjord av liens spets. Stehags sn, Onsjö hd, Skåne. Kulturhistoriska museet.

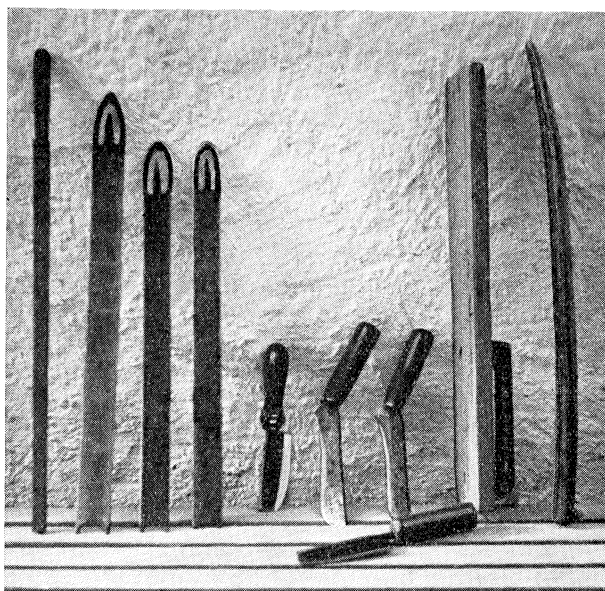
dan och bindes där eventuellt fast med tillhjälp av takkåpp och vidjor. Sammaledes förfäres med taket på andra sidan. Därefter lägges ovanpå det hela verktröskad halm eller annan småhalm och takrytare. Vid gavlarna lägges halmen så tätt intill vindskidan som möjligt. Hofsen göres i regel färdig med samma den är lagd innan man går vidare med takläggningen. När även ryggningen är lagd, räfsas hela taket lätt med en träräfsa och eventuella ojämnheter korrigeras med sax.

Knivar och nålar. Täckekniven är, såsom redan omnämnts ett redskap, som ingår i varje taktäckares redskapsförråd. Råmaterialet är ofta en gammal lie, om man icke föredrager att låta tillverka densamma hos en fackman, bysmeden eller en annan smed. Den skall vara 35 cm lång, därav 10 cm skaft. Den skall vara tunneggig och ha ett gott bett. Nyare modell har skaftet något böjt uppåt från bladet, ungefär upp till en halv rät vinkel. På vissa ställen har man kniven dubbeleggad, med egg på båda sidor, man slipper då slipa så ofta (Stävie, Borlunda). Mången taktäckare gör själv sina täckeknivar av gamla höliar med tillhjälp av ett stämjärn. Eggen är vanligen rak. Det är av stor betydelse hur eggen är formad. En rak egg ger ett effektivare snitt än en egg som är svängd uppåt. Snittet blir längre och det vill synas som skulle den tvära avslutningen av eggen, knivbladet, förstärka effekten. Dessutom har säkerligen skaftets ställning i för-

20. Taktäckarredskap. Bosarps sn, Onsjö hd, Skåne. Från vänster: 2 skotter, 2 täckeknivar, skärebräda (täckevraga). Kulturhistoriska museet.

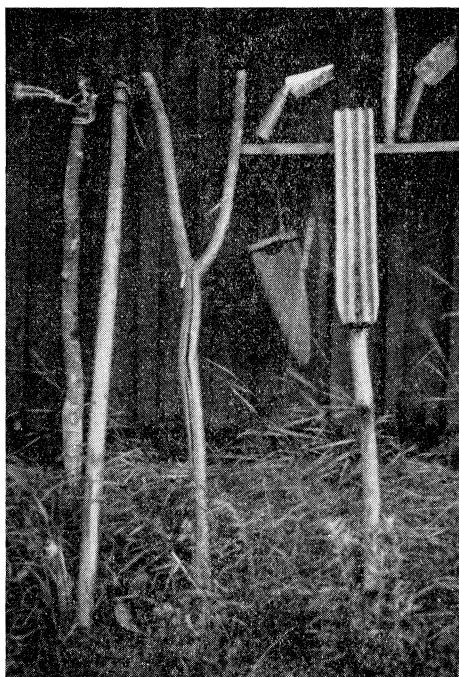

21. Redskap, tillhöriga taktäckaren Jöns Larsson, f. 1873, Staffanstorp nr 1, Torna hd, Skåne. Från vänster: halvmetermått, 3 skotter, 4 täckeknivar (2 från Husie, 2 hemgjorda av lie), skärebräda (täckebra), stoppesticka. Foto förf. 1947.

hållande till eggen stor betydelse. Det bör icke vara för mycket uppåtböjt. Enstaka taktäckare ha emellertid knivar med uppåtsvängd egg.

Taxskäggskniven är något större och med spetsen något nedåtböjd. Är utgångsmaterialet en gammal lie, så passar spetsen av denna till

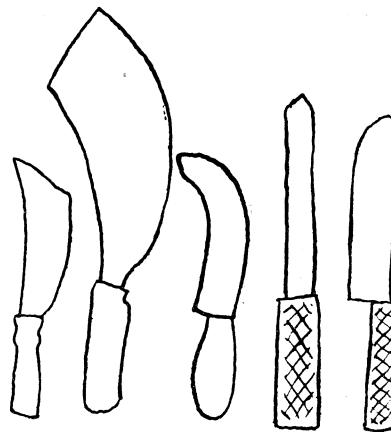
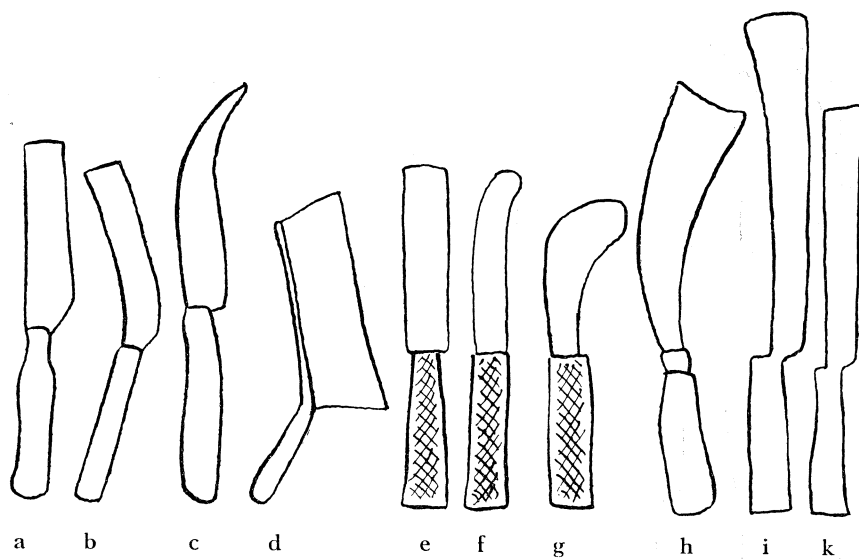

22. Taktäckare Nils Anderssons redskap. Åhus kärr 48, Yngsjö sn, Villands hd, Skåne. Från vänster: en spikslaga, en "vännetjöva", en täckenål (pregen), en täckevruga och tvenne täckeknivar. Foto Harald Olsson 1947.

takskäggskniv under det att resten passar bra till takkniv. Många taktäckare använde den vanliga takkniven även till takskäggskniv.

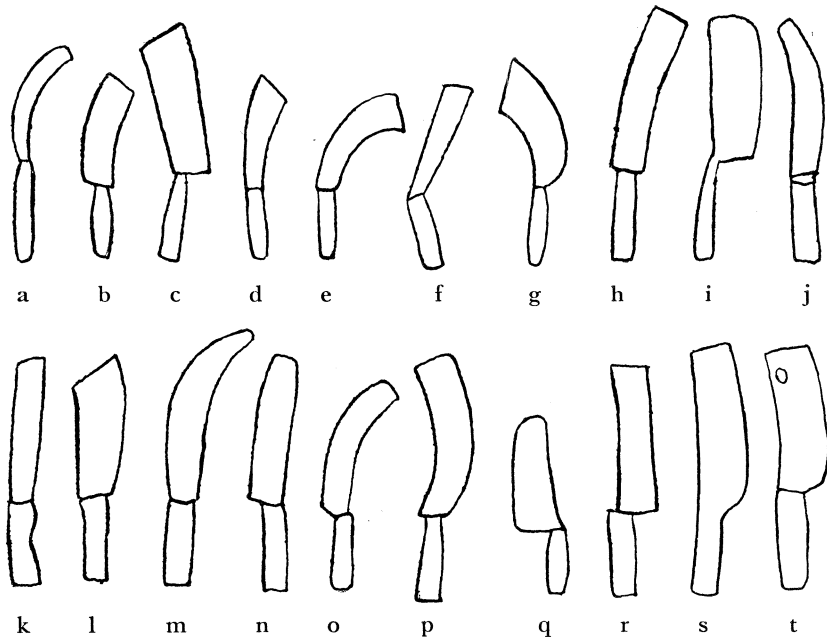
Nålar ha använts länge vid taktäckningen. Redan Best anger i sin förteckning över taktäckarens redskap tvenne nålar, och Tilas sydde sina tak med hysning och en fotslång nål av järn (typ symaskinsnål). Gilly anger bland sina bindemedel för tak även "Werft", d. v. s. garn av avfallslinne, och har tydligen använt sig av en nål, dock utan att närmare ange av vad slag. Och hos oss använde man sig i början av 1900-talet, kanske tidigare, av nålar av trä för bindningens utförande. De voro ganska primitiva. Och sedan man i slutet av förra århundradet började mera allmänt sy sina tak med galvaniserad ståltråd har man fått nålar av skyttelform upp till 1 meter långa.

Nerskärningen av halmtaket har såsom på sid. 24 omtalats tillkommit först under 1800-talet. Den sker på följande sätt. Man börjar längst upp till höger, tar sin skärebräda i vänstra handen, lägger den på taket i riktning uppifrån höger neråt vänster och håller den tryckt på detta sätt mot taket. Därpå fattar man täckekniven i höger hand, fullt grepp med lillfingret nämast knivbladet, och gör med kniven i denna ställning ett snitt neråt vänster, följande skäre-

23. Täckeknivar, Malmöhus län.

	<i>Härad</i>	<i>Socken</i>	
a. och b.	Vemmenhög	Klagstorp	ny, resp. gammal modell
c.	„	„	takskäggskniv
d.	„	Källstorp	
e.	Torna	Stävie	egg båda sidor
f. och g.	„	„	för takskägget
h.	Onsjö	Annelöv	
i. och k.	„	Stehag	
l.	Luggude	Kvistofta	
m.	„	Fjärestad	
n.	„	Jonstorp	
o.	Frosta	Borlunda	egg båda sidor
p.	Onsjö	Bosarp	

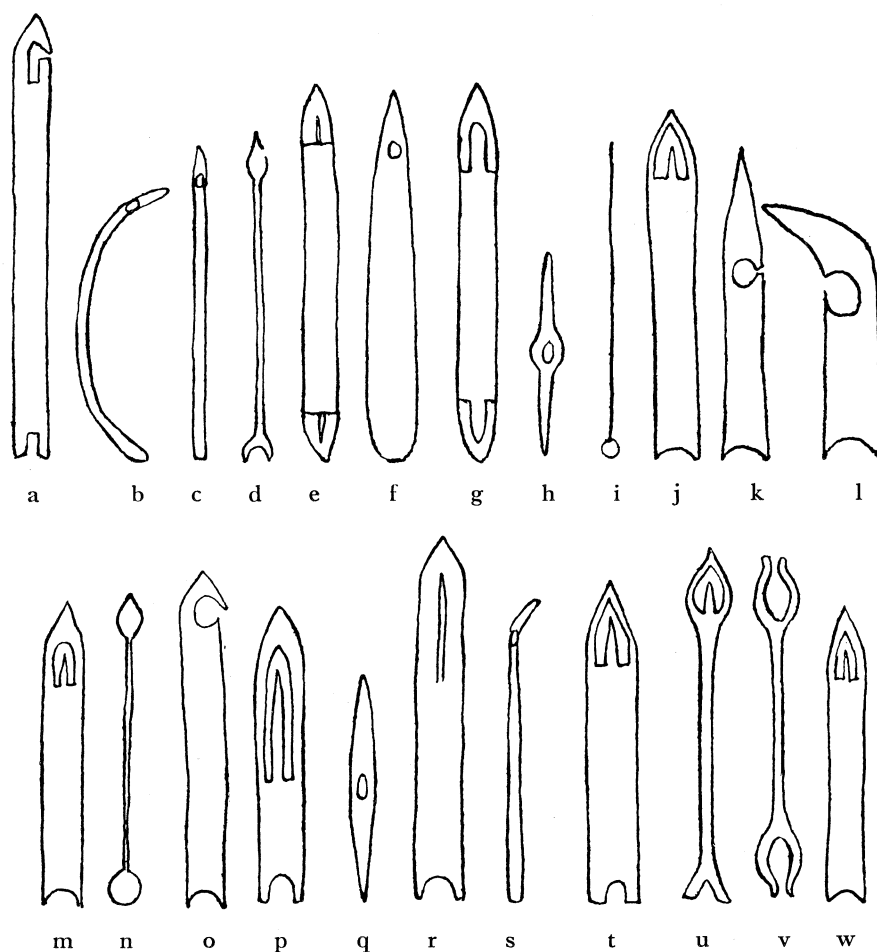

24. Täckeknivar i Kristianstads län.

<i>Härad och Socken</i>		<i>Härad och Socken</i>	
	<i>Ingelstad</i>	k.	<i>V. Göinge</i>
a.	Löderup		Brönnestad
b.	Ullstorp	l.	<i>Ö. Göinge</i>
c.	Onslunda	m.	Norra Strö
	<i>Järrestad</i>		(taksäckgskniv)
d.	Tommarp		<i>Södra Åsbo</i>
e.	Bolshög	n.	Kvidinge
f.	„	o.	„
	(skäckgskniv)		(gammal mod.)
g.	Simris-Nöbbelöv	p.	Ausås
	<i>Albo</i>		<i>Norra Åsbo</i>
h.	Andrarum	q.	Tåstarp
	<i>Villands</i>		<i>Bjäre</i>
i.	Åhus	r.	Västra Karup
j.	Söndraby	s.	Grevie
		t.	Hjärnarp

(Forts. från följande sida:)

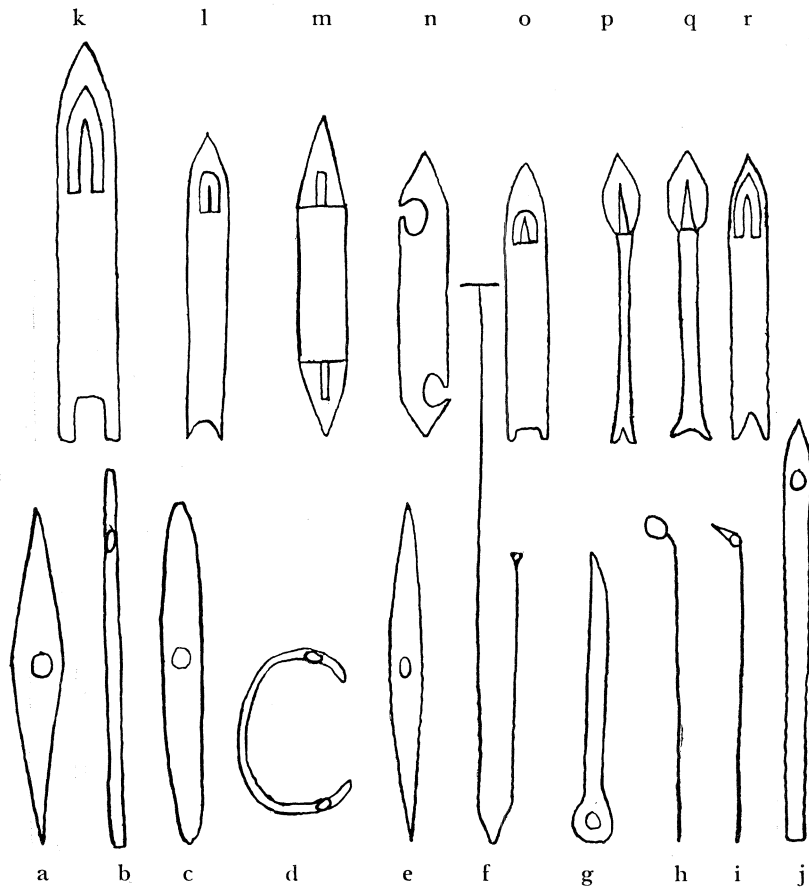
p.	Färs	Ilstorp	Skotta f. skoning. Järn
q.	„	„	Nål f. nytt tak. Trä
r.	„	Vanstad	Vanl. skotta. Järn
s.	„	„	Nål f. taksck. Järn
t.	Frosta	Fulltofta	Skotta. Järn
u.	Onsjö	Bosarp	Skotta äldre modell. Trä l. järn
v.	„	„	Skotta nyare modell. Järn
w.	„	Stehag	Skotta. Trä l. järn

25. Täckennålar och skotter i Malmöhus län.

	Härad	Socken	
a.	Skytts	Gylle	Rak nål, skotta, anv. v. skoning
b.	”	”	Böjd nål, trä, anv. nytt tak
c.	Vemmenhög	Skivarp	Nål f. b. med garn. Trä
d.	”	”	Nål f. b. med ståltråd. Stål
e.	”	Gärdslov	Skotta f. b. med tjärgarn. Trä
f.	Herrestad	St. Köpinge	Nål f. b. med tjärgarn. Trä
g.	Oxie	Husie	Skotta f. b. med ståltråd
h.	”	”	Nål för isoler.band, nya tak
i.	Bara	Bara	Nål för isol.band, nya tak. Järn
j.	”	”	Skotta f. fortlöp. söm
k.	Torna	Lund	Skotta äldre. Trä el. järn
l.	”	”	Skotta nyare typ. Järn
m.	Luggude	Kågeröd	Skotta
n.	”	”	Nål f. taksk. o. f. bandet
o.	”	S. Vram	

26. Täcknålar och skotter i Kristianstads län.

	Härad	Socketn	
a.	Ingelstad	Borrby	Trä. Vid bindn. m. kabel
b.		Ö. Hoby	Ene-trä
c.	Järrestad	Ö. Tommarp	Trä
d.	„	„	Rund nål av järn. Två öglor. Användes v. skon. av tak.
e.	„		Trä. Täckpinne.
f.	Gärds	Maglehem	Vid skon. av tak. En av rundjärn.
g.	Albo	Brösarp	Tränål. För ståltråd.
h.	„	S. Mellby	Metallnål f. bast, vigrer o. kabel.
i.	„	Fågeltofta	Alla nålar i övre raden äro av trä eller järn, anv. mest för skoning av tak.
j.	„	Andrarum	Den med "f" betecknade nålen användes på följande sätt: tråden fästes i
k.	Villand	Oppmanna	öglan på den korta skänkeln, nålen föres
l.	V. Göinge	Brönnestad	genom taket ovan läktet med öglan
m.	S. Åsbo	Stenestad	vänd mot detta. Då öglan kommit ned-
n.	„	Ausås	om läktet skjutes nålen under detta
o.	„	Ausås	och drages upp jämte tråden på undre
p.	N. Åsbo	Tostarp	sidan av detta. Trådarna sammanknytas.
q.	Bjäre	Grevie	
r.	„	V. Karup	

brädan neråt. Därefter flyttar man skärebrädan neråt 3—5 cm och lägger nästa snitt, parallellt med det förra. Sedan fortsättes på samma sätt till takskägget. Någon meddelare uppgiver att han börjar till vänster. Det torde vara en smaksak.

Varför skär man ner taket? Man kan säga av två skäl. Dels för att få ett tak som är överallt lika och jämnvärdigt. Genom att snitten alla läggas i samma riktning så skäras alla strån i taket sneda på samma sätt. Vattnet på taket rinner då av taket på samma sätt och taket slites då överallt lika och på samma sätt. Vilket är en fördel. Och ett vackert och jämnt tak är en fröjd för ögat. — Från Örkened finns en uppgift att man där ej skär ner sina halmtak. Man har heller ingen takkniv där. Täckningen sker där med "krossad" halm.

I en grannsocken till Malmö funnos på sin tid tvenne taktäckare, som för övrigt båda besvarat vårt frågebrev. Vi kunna kalla dem Nils Nilsson och Nils Persson. Så träffade vi en 96-årig man som hade varit en särdeles duglig taktäckare på sin tid. Han kände båda. Vi voro intresserade att höra hans åsikt om dessa båda. "Ahjo", svarade han, "Nils Nilsson han går ju an, men Nils Persson, han kan inte skära nörr". Därmed var allt sagt om Nils Persson. Detta yttrande är betecknande för det värde man satte på nerskärningen.

Taktäckarens klädedräkt har varit den av årstiden betingade. Särskilt viktigt är att han haft på sig skodon som ej glida mot underlaget. Lämpliga dylika böra vara försedda med gummisulor. Till skydd för knäna ha många taktäckare knäskydd, bestående av en knäputa av skinn med fyra snören till fastgörande kring benen. Förr ha vantar använts, särskilt vid täckning med vass, och man har haft säckar till skydd för smalbenen. — Taktäckarens kosthåll har varit det för arbetsfolket vanliga. — Kvinnor ha deltagit i täckningsarbetet endast vid bristande tillgång på manlig arbetskraft.

TAKETS RYGGNING OCH DOCKNING. DIV. OM HALMTAK

R y g g n i n g. Ryggningsfrågan har alltid varit lantmannens kruz, vilket följande referat bekräfta. Leche anbefaller torv till ryggning eller ock "vårdträd" med halm under, som årligen måste förnyas. Eller ock läggas hela kärvar till ryggning. Vindskivorna äro fästa vid taket med självvuxna träkrokar och med ett hål igenom för varje rad läkten varigenom dessa skjuta ut ett stycke. Wijnblad rekommenderar antingen halm med en brädhuv eller helt korta hängel,

27. Ryggning med takpannor och ståltråd. Takpannorna hänga en på var sida av ryggingen som kvarhålles av den tvärsöver förlöpande tråden. Från gård i Simris sn, Järrestads hd, Skåne. Foto E. Brefelt 1947.

eller ock 3–4 rader taktegel på sparrar och läkter. Även anbefalldes en stång omvirad med nedhängande halmviskor fästad vid kroppåsen. Tilas täcker överst med "föst och väl tjockt lagd halm", ovanpå den 6–7 kvarter långa trol trädde på enekäpp. Strängnästrycket rekommenderar att använda kortare halm vid kroppåsen samt binda med hysing eller mässingtråd.

Ryggningen sker emellertid sedan länge på samma sätt, där ej materialbrist eller andra lokala förhållanden betinga en förändring.

Materialet är således i allmänhet råghalm, som passerat tröskverket. Mycket vanligt är att man använder sig av gammal takhalm från det nerrivna taket. Det erbjuder två värdefulla fördelar. Dels packar denna halm sig bättre och dels innebär detta förfarande en väsentlig besparing. Men även andra slags halm kommer ofta till användning. Vetehalm tåler även väder och vind bra. Havrehalm har av gammalt ett gott anseende som ryggningshalm, särskilt i nordvästra Skåne och i Ingelstads hd, under det ärthalm går bra i Järrestads hd. Halmen lägges på i tjockt lager — minst 20 cm — och så, att halmen bildar en verklig topp uppåt under ryggräna. Ryggningen håller längre då. Och halmen bör gärna vara något fuktig, den packar sig då bättre.

Ryggningshalmen bäres vanligen upp. Ofta forslas den upp i s. k.

28. Lanternin, takkäpp (=ryggakäpp) och mossa på taket. Från "Teodors gård", Hörröds sn, Gälds hd, Skåne. Foto E. Brefelt 1947.

ryggabua, som släpas upp längs göingastegen. Eller hissas den upp av en man vid ryggningen längs bräder, lagda utmed taket.

Även ryggräna forslas upp på detta sätt. De består av långa träns av eke, som hängas parvis gränsle över ryggåsen, hopfästa två och två med en enenagel. Dimensionen är en och en halv aln $\times$ ett kvarter och de hängas tre på två alnar. Under senare tid har man kopplat dem samman med länkar eller järntråd, varvid naturligtvis den över takåsen skjutande delen av ryggräna försvinner. I vår hemtrakt i Södra Åsbo hd hade man i samband med denna förändring även skaffat sig särskilda benämningar på de olika sätten att koppla ryggräna. De över ryggåsen uppskjutande träna kallades för klippaträ, de övriga helt enkelt ryggrä. Så länge den gamla kopplingen fanns

kvar brukade man koppla dem flera par på samma enekäpp, så att man ibland kunde se alla ryggaträna sammankopplade på ett hus. Det ansågs skänka en viss styrka och sammanhållning mot stormsättning.

På enstaka ställen har man försett ryggaträna med en dymling 1 dm från nedre ändan och lagt på en slana, som räckte över ett antal ryggträn. Ibland har denna fästats. Svårigheter ha emellertid därvid uppkommit när man skolat förnya ryggningshalmen.

En ännu nyare förändring var den, att man helt enkelt slopade ryggaträna helt och hållet och i stället fäste ryggningshalmen med nät av ståltråd, s. k. hönsnät. Nätet, som var ungefär två meter brett, fästes med ståltråd i läktena.

Det var emellertid endast på de ställen, där det fanns gott om halm, som denna kunde användas även till ryggning. Annars fick bonden se, vad naturen hade att bjuda som ersättningsmedel. Och detta berodde mycket på var han hade sin gård. Var denna belägen i skogsbygden, så kom i fråga ljung, mossor, någon gång mattlumner och kläppar, var den belägen vid havet så kom ifråga tång eller torv, låg den på slätten så var det framför allt gräsrot, som förekom i massor på trädan (*Triticum repens* — grön matta, ytterst stormhärdig) tiden före jordbrukets starka uppsving. Det var nämligen det lokala inslaget som avgjorde bondens val.

Torven till torvryggning tages (togs) från grönsvären på strandängen. Man använder två slags torvjärn, dels ett rissjärn, varmed man rissade ut gränsen för torvstycket, dels ett gravjärn, 6 tum brett, varmed man grävde upp torvstycket i fråga. Man var mycket noga med att icke få brott på torvstyckena. Dessa lassades på en s. k. torvasa, som bestod av en bräda med hål i kanten för repet, som man från takåsen drog upp torvstycket med, samt i vardera ändan en hemmasmid järnspik på vilken torvstycket hängdes upp. Torvstycket lades tvärs över ryggningen så att det sköt upp ett litet stycke över kanten på närmaste torvstycke. Botten i torvasan skulle gärna vara litet svängd, så den gled lätt på göingastegens pinnar, den togs därför gärna från ett gammalt båtskrov, som i sig själv hade bräderna svängda. Ett annat redskap var den s. k. ryggahästen, som bestod av ett avlångt ramverk av läkten av lagom storlek, försett likaledes med spik i fram- och bakändan för torvstyckets fixerande under färden upp till takåsen. Torvstyckena togos i storleken 3 alnar $\times$ 6 tum. Ibland försågs även torvryggning med ryggaträ.

Året 1911 kom branden i Falsterbo. Ett stort antal halmtak blev

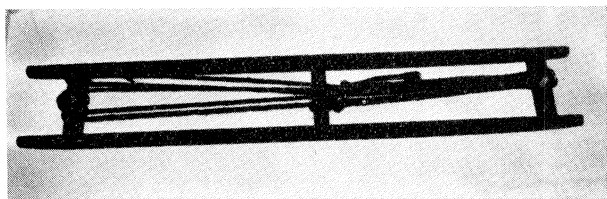
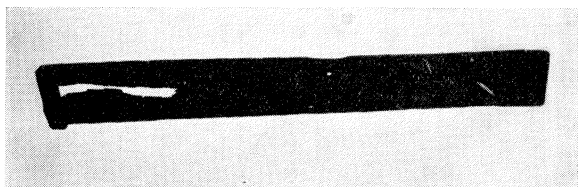

29. Hus å Slättaröds strand. Västra Karups sn, Bjäre hd, Skåne. Ryggning av "svär". Foto I. Ingers 1947.

då lågornas rov. De voro alla försedda med torvryggning. De ersattes vid nybyggandet i regel med hårda tak. I grannstaden Skanör hade man fortfarande kvar sina halmtak med torvryggning; men de försvunno det ena efter det andra. År 1946 revs det sista halmtaket med dylik ryggning där och ersattes med papptak.

Tången har använts mycket till ryggning. Den vanliga s. k. blåstången har icke så gott anseende som den fintrådiga grästången eller silketången. Endast 1 meddelare förklarar, att tång av alla slag äro bra till ryggning. Andra hålla före att grästången är bäst.

Tången forslades upp på ryggåsen med en s. k. tångsläde. Hur en dylik tog sig ut, därom lämnar fig. 31 besked. Den bestod av en trekantig botten av tvärställda bräder eller läkten som skulle löpa på göingastegen. Nedre ändan var så bred, att den räckte något utanför stegen och där satt på undersidan en bit av ett läkte på var sida utanför stegen, som höll botten kvar på denne då den drogs uppåt med linan, som var fäst i framändan av redskapet. För att hålla tången, som ju var färsk och våt, kvar på botten var denna försedd med tvärställda bågarna av pile, en på vart läkte eller bräda i botten, en större och en mindre, innanför och under den. Tången lassades på mellan bågarna och sedan drogs släden uppåt stegen på taket. Ett annat sätt att forsla upp tången var att man helt enkelt tog en agnakorg som fästes nertill på en lämplig bräda, med mynningen upp,

30. "Torvasa" och "ryggahäst". Falsterbo museum. Övre bilden: torvasa. Man ser till höger den långa spiken, på vilket torvstycket upphänges. Nära brädans kanter synas ett antal hål för rep, varmed torvstycket fästes på brädan under transporten upp till ryggingen vilken sker förmedelst ett rep, som en man vid ryggåsen sköter. Defekt i träet i andra ändan.

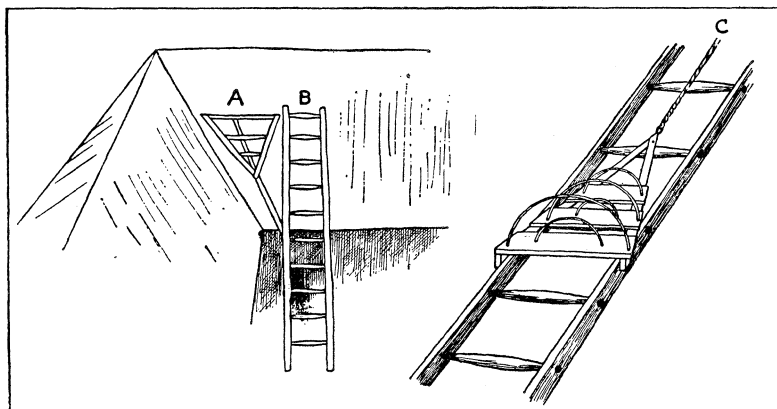
Undre bilden: ryggahäst för torvens transport upp till ryggingen. Man ser de två metalltappar på vilka torvstycket är upphängt samt repslyngan, varmed transporten sker.

och så fylldes med tång och drogs upp. Tången borde gagnas halvvt. Den användes längs kusten i hela Sydsverige. Tången var mycket värdefull som ryggningsmedel ty den torkade snabbt och bildade sedan ett nästan ogenomträngligt skyddande hölje, särskilt mot ohyra i alla former.

Ljung har även använts mycket, både som surrogat för halm och då lagts som vartannat varv i taksidan, och som material för rygging. För detta senare ändamålet skulle den hackas fint med yxa och med räfsan läggas i små famnar. Den fick så köras upp på ljungslåde, som drogs på stegen upp av en man vid ryggingen. Där lades famnarna, en på var sida och en i mitten på ryggingen. Ansågs som ett gott surrogat för halm. Användes även blandad med exempelvis mossa, lera o. d.

Gräsrot, kvickrot, kveg (*Triticum repens*) har använts mycket och ansetts av många som det bästa ersättningsmedlet för halm. Särskilt är den bra mot regn. Om kvickrot lägges upp färsk på ryggingen så växer den samman till en vacker grön matta, som är ytterst stormhärdig. Den kan läggas med ryggaträ. Användningen har minskat sen jordbruket rationaliserats. Har betalats med ända till 5 kr. för ett parlass kveg.

Mossrygging. Det skulle helst vara sådan mossa, som växer

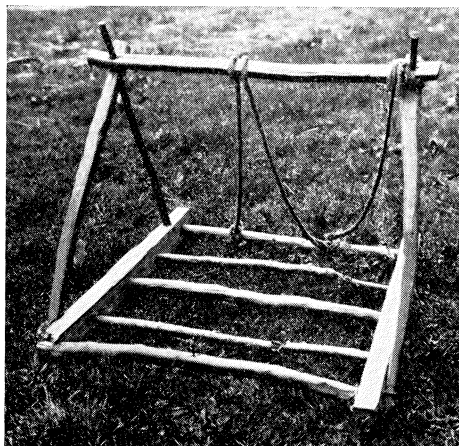

31. Taktäckningsredskap: Krogstie (A) och göingastie (B) samt tångsläde (C). Teckning av Brita Mattisson 1946.

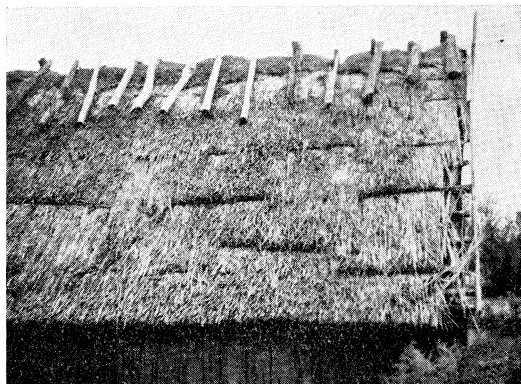
bland enebuskar. Den rycktes upp med räfsa eller potatiskravs och fuktades med vatten så den blev lagom fuktig. Därefter bars den upp och lades på ryggåsen lagom tjockt och klappades ihop mest med lite jord eller lera. Den låg sen där så länge som taket höll med eller utan ryggaträ. Mossa och ljung, hackat samman, var också en användbar blandning. Kunde även användas med kläppar. Mossa och torv likaså.

Särskilt i västra Skåne och på Ven har lera använts mycket för takryggningen. Den forslades upp på taket medelst en släde. Även lera och grästorvor ha kommit till användning, så i Ask i Onsjö

32. Båge (bue). Ö. Flinka, Örkelljunga sn, N. Åsbo hd, Skåne. I bågen fastspändes hackad ljung eller vitmossa och fördes upp till ryggåsen, där detta material mest användes. Taket i övrigt täckt med långhalm. Ibland lades en säck i bågen för att undvika spill. Foto W. Richter 1933. LUF.

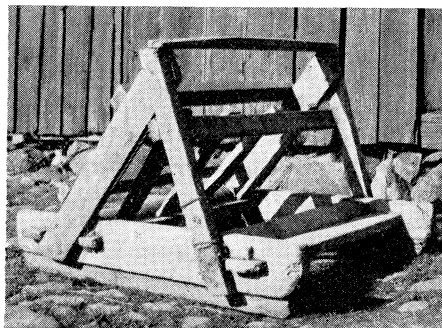
33. Ryggning med gräsrot å vass-tak, 15 år gammalt.. Ripa by nr 16, Åhus sn, Villands hd, Skåne. Foto förf. 1949.

hd. Cement har använts till en del. Vi ha sett ryggning av cement på Gårdstånga Nygård, Frosta härad, cementen var armerad med ståltrådsnät.

Man har naturligtvis även använt sig av träkonstruktioner till ryggning. Man har placerat 2—3 bräder på var sida av ryggåsen. De ha i allmänhet ganska snart hemfallit åt förruttnelse.

Taktegel har använts i många fall av taktäckarna. Dels har man vid nocken lagt 2—3 rader tegelpannor, dels har man använt sådana i vrior och krogar för vattnets lättare avrinnande och slutligen ha de använts i stället för ryggträ på ryggåsen: ett taktegel på var sida med ett snöre eller ståltråd emellan. Man har även använt tegelpannor som förstärkning vid takfoten. — Skåver har använts till tätning vid skorstenen i blandning med lera.

Dockning är en metod att rygga tak med långhalm, som använts länge i våra västra och södra grannländer. Den användes eller

34. Transportredskap för lera vid taktäckning upp till takåsen. Almdala, Dagstorps sn, Harjagers hd, Skåne. Foto Bengt-Arne Person. LUF.

35. Cementryggning med stålträdsarmering, synlig i den träsiga nedre kanten. Foto åt nordväst. Taket av vassrör. Västsydväst om Gualövs kyrka, Villands hd, Skåne. Foto förf. 1949.

rättare har använts ganska mycket i västra Skåne, särskilt på Ven, där enligt en uppgift "nästan alla hade dockryggning". Den 21/8 1947 företogo vi en resa till Ven. Från denna föreligger följande anteckning:

"Mellan Bäckviken och Kungsgården ganska talrika halmtak. Ryggningen typisk: inga ryggträ. Stråna stå mot varandra där uppe — antingen är översta lägget lagt uppochned eller också är halmen där kapad. Mest ser man 2 rader raftar men även 2 rader grov järntråd i stället för raftar."

36. Ryggning med bräder. Böstofta 9, Gudmundtorps sn, Skåne. Foto förf. 1947.

37. Tak på Ven med karakteristisk ryggning. Ernst Bengtssons gård. Tydliggen någon form av dockning med två rader raftar fästa längs ryggåsen. Foto Harald Olsson 1948.

Dockningen hade till uppgift att täppa till de två sista vigrehålen. De två sista raderna raftar och vigrebånd lågo ju helt nakna. När man får lagt på näst sista läktet så vänder man upp och ned på halmen och lägger en kärve på alnen och så två raka starka käppar över, helst enekäppar eller också tunna rundjärn, och så binder man en armbåglängd mellan vart par vigra, och så en docka över vigrerna för att skydda dem. En får ha upp tvärstien vid motsatta sidan så det går inte så fort. Så snyggas man till dockorna och skär runt i toppen och klappar till med vragan. Är mycket snyggt och kan ligga i en 7–8 år.

Enligt en annan taktäckare: Dockorna göras $\frac{1}{2}$ m långa med $\frac{1}{2}$ alns mellanrum. Två vigrar i varje docka, en vigra om översta bandet och en om nedersta bandet. Först bindes den översta och snos om med halm och sen den andra och snor den så det blir en ögla och sticker upp ändan där.

På det sist lagda halmlaget sattes två rafta och två tillingaband i rad oppåt. Över vart sådant par sattes en docka. Det var en lagom tjock fått långhalm — så mycket som man kan fatta med tumme och långfinger på bägge händer — alltså en fyra–fem tum i genomskär-

Vasstak med dockning. "Ost-Hansen"s villa i Bjerred, Torna hd, Skåne. Foto ägaren 1959.

ning — med rotändan neråt. Kring den lades två tillingaband, ett till varje raft. Dessa knötos på ett särskilt sätt ovanpå dockan; vigrans lövade ända snoddes flera gånger runt rotändan, den långa knuten viras om med halm och stacks så in i dockan, den övra in i nedra bandet och den nedra i det övra så att de bägge banden höllo varandra fast. Sen stäcktes dockorna något upptill. Men dockningen höll bara två—tre år, aldrig över fem.

"Dockryggning" utfördes på så sätt, att täckaren med båda händer grep om en sats långhalm. Åtta tum från rotändan ombands hårt med en "tilling" och den lilla kärven, "dockan", renskars i rotändan. Från axändan delades så kärven och sattes så över ryggnings. Docka efter docka placerades tätt packade och bildade ett utmärkt skydd mot regn och väta. För att hålla dockorna kvar bands över andra läktet från ryggnings en raft fast med tillingar. Detta var emellertid ryggningsens svaga punkt. Tillingarna rutnade upp och ryggningsen blåste bort.

En annan ryggnings utfördes sålunda, att väl uppgjord långhalm lades i ett fem tum tjockt lager med rotändan räckande omkring åtta à tio tum över ryggsäsen och axändan väl täckande sista takbandets

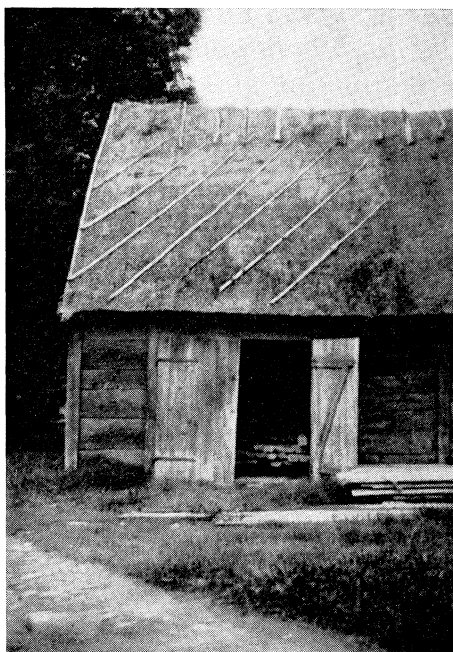
39. Ladugårdslänga med 7 homejor. Gårdstänga Nygård, Frosta hd, Skåne. Foto förf. 1947.

tvenne täckeraftar. Halmen hölls kvar genom att över vardera sparrverkets sista och tredje läkte lades tvenne läkten, klyvda av runda stänger. Dessa bundos fast med tillingar. Första tillingen på översta läktet sattes på en alns avstånd från varandra. Första tillingen på nedersta läktet sattes på tolv tums avstånd från ändan o. s. v., varigenom dessa band kommo att sitta i sicksack. För att skydda dessa tillingband från röta, virades ett halmband omkring läktet och tillingen och bildade en upphöjd knut. På takets motsatta sida lades på samma sätt ett lager halm. Där dessa lager möttes, böjdes halmen upp och bildade sålunda en rakt uppstående kam. Denna skars i noggrann rak linje och bildade sålunda tillsammans med de i sicksack sittande knutarna en mycket vacker och hållbar avslutning på taket.

UTBYGGNADER, SVINGLAR, VINDSKIVOR, SKADOR, MOSSA.

Utbyggnader på taket äro dels homejor (homejdor) som äro försedda med två dörrar, dels öppningar för belysningsändamål. Lanternin kallades en dylik som hade sin plats ovanför ingångsdörren och var försedd med glasfönster. Sutto de högre upp kallades de för kupor eller ludor.

Svinglar på taket förekomma där tvenne längor stöta ihop, de kallas för krokor eller kroga. De ha vanligen i botten en pålagring av

40. Käppar lagda snett över taket till skydd vid blåst. Foto åt öster. Klockarebostället "Fästan", Hallaröds sn, Onsjö hd, Skåne. Foto Harald Olsson 1950.

korta, 25 tums läktstumpar tvärsöver för att övergången mellan takytorna skall bli rundare och jämnare. Och det lägges tjockt med halm där. Man har även helt enkelt försett krogana med en botten av plåt eller taktegel.

Vindskivor av takets tjocklek finns vid gavlarna. De äro fästa vid läktena och upptill försedda med en fyra tums solbräda, som sitter in över takhalmen till skydd mot sol och regn. För ett par mansåldrar sedan upphörde bruket att borra hål i vindskivans övre del för täcke-käpparna och ersattes med solbrädan. Därmed ernådde man befrielse från en röthärd för vindskidan och hade kvar fästet för täckespröten. Många av de äldre meddelarna uppge sig ha sett vindskidor med hål i, någon har t. o. m. så sent som 1907 varit med om att borra hål i vindskidorna. Förr brukade man sätta en särskilt formad brädlapp rakt upp från det ställe där vindskidorna möttes. Det är numera bortlagt.

Vid skador på ett halmtak använder man sig av de hjälpmedel, som stå omedelbart till buds. Så kan t. ex. läggas på taket en harv. Dyligt ha vi sett praktiserat på Ven. Eller man kan för att hindra stormslitning placera på taket stänger av trä, som hjälpligt hålla taket helt tills man blir i tillfälle att reparera skadan. Detta sker allmänt med

ett redskap, som kallas stoppesticka, stoppen eller "stud". Det består av ett särskilt tillformat trästycke med smalt skaft och andra ändan formad som en tunn skovel, framtill försedd med en urgröpning i vilken man placerar en liten fätt halm, som sedan skjutes upp under taket ovanför det skadade stället och bindes fast med "vigra".

Det har alltid varit en brydsam fråga hur mossan på taket skulle behandlas. Denna uppstod alltid förr eller senare på de sidor av taket som lågo i skuggan, alltså framför allt på norrsidan. Och den gröna mattan på taket var ju dettas förnämsta prydnad. Men den var alltid tillhåll för en hel del insektlarver och därför en kär uppehållsort för fåglarna som däri sökte sin näring.

Hur skulle man nu förfara med denna mossa? Skulle man avlägsna den eller skulle man låta den sitta kvar? Därom ha meningarna varit delade. Många ha samvetsgrannt räfsat bort den. Många — och de utgöra det övervägande flertalet — ha däremot ansett att den gröna mossmattan är en nyttig och bra sak — brandskydd — och ha omsorgsfullt skyddat den. Taken vara då längre och de ha givetvis ett högre skönhetsvärde.

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I HALLAND

ÄLDRE UPPGIFTER

”Husen af det i Skåne brukliga korswerke och tegel, murat på löp. Här återvänder mest ock det skånska takläggningssättet af halm men som borde i Riket, i anseende till des styrka, samt ringa tyngd och i följe deraf mindre kostsamma träwerke, wara almänt följt och inrättadt”. Så skriver Carl Hårleman i sin ”Dag-bok öfwer en ifrån Stockholm igenom åtskillige rikets landskaper gjord resa år 1749”. Yttrandet gäller Halmstad.

Anders Tidström — en annan frejdad resenär — skriver i redogörelsen från sin resa år 1756. Det gäller Rågelund i Halland, 2 mil från Kungsbacka (vid havet): ”Husen voro täckta en del med halm en del med tång. Bryum rurale hade lagt sig öfver halmen och gjort taket helt grönt. Halmtaken voro durablare än tångtak”.

Och slutligen skriver Barchæus år 1773: ”Jag såg i Rågelunds gamla gård beredningen av takhalm. Tröskningen sker allenast på axen, sedan nekerna blivit upplösta och bundne i än smärre band, som läggas i 2 rader på logen med stubben åt väggarna och axen mot hvarandra mitt på. Därefter tages den tröskade kärfven i axändan och slås emot hjul eller tunna att gräset och kortare halmen må falla ifrån drages sedan genom en rifwa eller träkam som sitter på väggen: stötes med ändarna mot vägg eller bräde att de komma jämt. Läggas derpå i tjockare men lika jämt stötte kärfvar, hvardera med 2 band; och gömmas. Med all Råghalmen förfares således.”

”Halländska bondens hus äro sammanhängande och omgifwa gården i fyrkant. Väggarna äro låga med skiften och sällan i Knut byggde. Taken äro af halm väl bundna och hafva hög resning: I an-

seende till de låga väggar, ser man ej skilnad utvärtes på manshus och Fähus — — — —. Men stugan är ändock, när man kommer in i henne, både ren och ljus”.

”På taket voro inga vinds-kappor, utan för hvar dörr var merendels därinvid, straxt under takfoten en stor skåttlucka att fälla ned i sina skift-balkar, så ofta höet skulle uppläggas; och var för uppgångens möjlighet och bekvämlighet en fällning af vinds- eller skulle-golfvet gjord för hvar lucka in uti fähuset: så att man gick uppföre såsom i en trappa.”

Vi se av dessa citat bl. a. att man redan för 200 år sedan ända upp i norra Halland hade åtminstone till stor del accepterat skänkt byggnadsskick: skiftesverk och framför allt korsvirke hade trängt fram, likaså den 4-längade gården. Och beträffande halmtaket kunna vi fastställa, att man med avseende å detta i stort sett följde samma regler som senare varit normgivande.

TAKLÄGGNINGEN

Före täckningens början hade taktäckaren att kontrollera att underlaget till taket var riktigt: att läktena voro i ordning (detta särskilt vid omtäckning), att en tillräckligt lång markstege var upplagd, att en markställning fanns eller i varje fall material till en sådan. Man kunde nöja sig med två långa stänger, som kunde ställas på lut mot väggen och mot vilka täckesåsen kunde luta medan täckaren lade hofsen och de närmaste banden (binden). Sedan skulle ju täckesåsen träda i funktion. Var huset ej för högt, kunde täckesåsens linor ersättas av markstöd bestående av tillräckligt långa stänger, som sattes fast i täckesåsens båda ändar i där anbragta hål. Dessa stänger ställdes till en början rätt långt ut från väggen. I mån som täckningen fortskred fingo de sedan skjutas in mot väggen, varvid täckesåsen höjdes. På något ställe använde man stöd med klykor upptill. Ett annat sätt var att förse täckesåsen med två linor av tillräckligt bastant material, 1—1½ tums, en i var ända, som fästes vid ryggåsen och vid behov kunde kortas in då åsen rullades upp på taket. Detta skedde med hjälp av en alnslång käpp genom täckesåsens ena ända. Här var även en säkerhetsmekanism anbragt till förhindrande av att åsen skulle rulla neråt av sig själv: åsspärr.

Täckesåsen var en granslana 4×4 eller 5×5 tum av godtycklig längd, i ena ändan försedd med ett hål för en genomgående pinne

41. Redskap tillhöriga taktäckaren John Karlsson, Öppinge, Snöstorps sn, Tönnersjö hd, Halmland. Från vänster: åsspärr, mätsticka (ca $\frac{1}{2}$ m), täckevraka (själv tillverkad med långräfflad undersida och handtag på översidan), strykspån, täckenål samt därtill ett antal täckeknivar och en mindre hovtång. Åsspärrret består av ett halvmeterlångt trästycke med en ögla och en krok av järn. Foto förf. 1955.

av en alns längd, se ovan. Den kunde även bestå av två slanor med några stegträn emellan, ibland helt enkelt av en vanlig stege av lämplig längd med linor i båda ändar. Den låstes på taket genom att ena linan slogs upp över ena slanan.

Lämpligaste materialet till halmtak var långhalm av höstråg. Dess framställning ha vi genom Barchæus följt ovan. I äldre tid måste halmen vara urslagen eller ha tröskats med slaga. Senare ha anspråken på den prutats av, sedan man efter mitten av 1800-talet såsom ovan beskrivits från Skåne hade börjat använda tröskmaskiner. Sådana funnos av tvenne slag. Dels s. k. reprullar, där rågen hölls kvar i handen och repades, dels långhalmströskverk, som endast till bredden skilde sig från vanliga tröskverk — de voro bredare, så att säden kunde läggas i på tvären. I dessa och i än högre grad i de mot slutet av 1800-talet införda ångtröskorna slogs säden i mycket hög grad sönder och gav som produkt "balahalm", som var i det närmaste oduglig till takhalm. Endast efter ett mycket arbetsamt rensningsarbete kunde denna "balahalm" användas till halmtak, som dock ej stodo längre än 10—15 år, under det den slagtröskade lämnat tak som kunnat ligga i 30—40 år eller längre. Vid bristande tillgång på råghalm har använts halm av vete och havre. Så har man använt vass, vilket material lämnat utmärkta, varaktiga tak, men som på grund av vassens ringa förekomst ej kunnat komma mycket till använd-

ning. Vassen förekom i 9 socknar av 26. — På vissa platser i södra Halland, där man hade gott om "säber" och vass, användes sådant mycket till taktäckning. Man höstade dessa i "fluen", åkanterna. På sommaren höggs det gamla bort, nytt fick växa upp för året, skördades på eftervintern och användes till tak. Även ljung har använts till tak. Man har då måst använda halm till vartannat band (bind). Slutligen har man, särskilt tidigare, använt tång till tak, i så fall bandtång, icke blåstång.

Det bästa materialet till tak har varit långhalm. Men den måste göras upp mycket väl. Detta göres strax före användningen i en s. k. halmrepa. Sedan man frånskiljt alla brutna, korta strån och allt ogräs stötes det kvarblivna i golvet, så att det blir alldeles jämnt i stubben och samlas i kärvar om 1 punds vikt och ställes på rotändan till användningen. Dessa kärvar äro försedda med 2 band och kallas i södra Halland för klippor, längre norrut stupor eller stukor. I Fjärås kallas de tustor. Från Viske härad omtalas en dubbel repa, 3—4 m. lång, med en grupp tänder om 20 cm längd i vardera ändan. Den ställdes tvärs över logen.

Det viktigaste och äldsta bindematerialet för halmtak har varit "kvest och vänn". Täckkeäpp, raft, har mest varit hassel, som tagits i skogen. Den skulle vara tjock som en mans tumme eller gärna något mera. Om den varit grövre, har den kunnat skrädas lite i tjockändan. Den användes oskalad. Även annat lämpligt träslag har kunnat användas: björk, en, gran. Har även torgförts som handelsvara och kallas kollektivt för "vänn".

Täckespröt är mest av björk. Den är i grövre ändan av tumtjocklek, lägges gärna upp i förråd, men måste dessförinnan vridas tills den spricker så att barken lossnar. Sandklef omnämner och avbildar ett redskap, kvistvred, att vrida kvisten på ("Hallandsgårdar" sid. 56). Det sparade händerna. Även vide användes, liksom "tillingar", d. v. s. årsskott av vissa pilearter. De måste liksom de förra ligga i blöt i vatten före användningen. Enligt Osbeck användes på sin tid skott av hägg. Också granrötter kommo i något fall till användning.

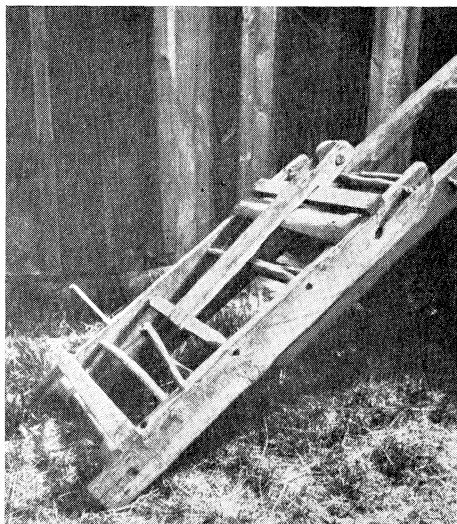
Här måste även omnämnas en anordning att bekvämt ha tillhands bindematerialet på taket. Taktäckaren medförde en bunta korta (ett par decimeter långa) råghalmstrån upp på taket, i vilken var instuckna ett antal täckespröt, som togos ut ett efter ett och användes. Buntan kallades kuse (Rävinge, Halmstads hd). Ett liknande redskap beskrives av Bohmann från Tyskland. Det kallades Weenknecht. En pinne tvärs igenom redskapet tjänade att hänga upp det på taket.

42. Taktäckning i Värö sn, Viske hd, Halland. Taktäckaren är i färd med att "driva" taket, man ser det på vrakans ställning, som han håller i sin högra hand. Foto Anders Johansson, Ambjörntorp 4, 1947.

Man började i allmänhet täckningen från höger sida. Enstaka taktäckare började vid vänster sida. På många ställen lade man takskägget (öfsen, skänken) med småkärvar, som man placerade tätt tillsamman. Dessa småkärvar fick man genom att taga en lagom kärve och skära av med en lie mitt emellan banden. Sedan lades en raft över och bands fast i andra läktet. Första läktet, oxaläktet, var avsett enbart som stöd för öfsen. När detta var gjort över hela bandet (bindet), d. v. s. över hela det stycke av taket, som skulle täckas (stiet, tiddet), övergick man till nästa band. Halmen i detta var av normal längd och lades lika långt ner som det förra — eller i själva verket lite längre ner — och bands i tredje läktet. I händelse vass fanns att tillgå i trakten, så lades gärna takskägget av detta material. Det stod nämligen bättre mot stormens påfrestningar än halmen. Vid dålig tillgång på halm använde man gärna vass till vartannat band å taket i övrigt. Även ljung kunde användas, likaså lingonris.

Så fortgick täckningen uppåt. Täckaren tar en kärve på täckesåsen, där den placerats av medhjälparen, som före täckningens början skall ha lagt upp den halm, som beräknas åtgå för hela bandet. Han breder ut den ovanför sista bandet och jämnar samtidigt ut den uppåt, motsvarande ett läktmellanrum. Därpå lägger han en raft över det utbredda bandet, mitt över underliggande läkte. Sedan sticker

43. Transportstege vid halmtäckning. Egernahult, Knäreds sn, Höks hd, Halland. Foto Albert Eskeröd 1932, LUF.

han med vänster hand ett täckespröt, t. ex. en "tilling", med dess grova spetsade ända genom halmen omedelbart nedanför läktet och fångar den med högra handen, som samtidigt föres genom halmen ovanför läktet, och drar upp den genom denna till takets yta och genom den ögla, som samtidigt göres på tillingens andra smala ända. Och så drar han åt den bildade knuten. Dock ej så hårt, utan han låter knutarna i bandet sitta löst på tills alla knutar på stiet äro lagda. Då går han tillbaka, slår med täckerakan upp taket jämnt på hela stiet och drar till alla knutarna duktigt under samtidigt tryck med ena knäet. På vissa platser använde taktäckaren knäputor av skinn till skydd för knäna, som under arbetet vila mot taket eller täckebommens övre balk. Naturligtvis kan någon detalj i denna procedur varieras i viss mån, beroende bl. a. på om det exempelvis är en eller två täckare. Under "normala" förhållanden är det en man, som breder halmen, en som binder den och en som hantlangar, d. v. s. skaffar upp halm, raft och tillingar. Då man kommit till ryggåsen lades sista bandet på näst översta läktet, så att halmen räckte ungefär $\frac{1}{2}$ kärves längd över ryggåsen.

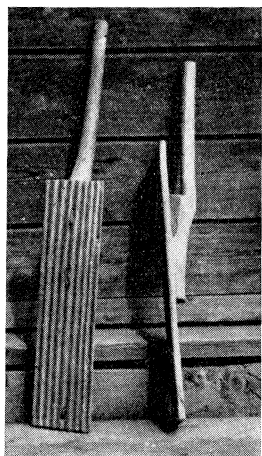
Så kom ryggningen. Vanligtvis böjdes då halmen från ömse sidor över på andra sidan, där den bands ner med raft och kvist. Och sedan anbragtes ett skyddande lager av ströhalm och pällträ över, som ofta kopplades flera par över en raft (ryggakäpp, pällspeda), ofta längs hela byggnaden. Detta är den metod, som för närvarande

mest användes. Ett flertal andra metoder och material ha emellertid tidigare kommit till användning. Ljung har använts. Den har först behandlats med "järnrefsa och fot" och lagts på i tre "fagnor" (fång), en i mitten och en på varje sida, som räcker tillräckligt långt ner. Den forslades flerstädes upp på en släde på stegen. Efteråt begöts den med en blandning av lera och vatten. Sand kan ock användas, och lingonriis kan ersätta ljungen. Även vitmossa och s. k. ströa eller sömme, grovt kärrgräs, har använts i södra Halland. Vattenbegjutning kan göra det hela smidigare, det packas bättre. Kvickrot från trädan kan användas till ryggning, likaså torv. Den skäres med torvjärn i lämpligt stora stycken, som forslas upp på ryggningen och placeras ett mitt på och ett vid varje sida. Tång, grästång, har använts mycket till ryggning, särskilt i norra Halland. Den lägges på våt och trampas samman. Den belägges ibland med platta stenar till skydd mot stormen. En särdeles mycket använd metod att fixera en ryggning är med hönsnät, som fästes på ömse sidor av taket och i vindskidorna och kan användas för olika slag av ryggningsmaterial.

TÄCKEVRAKAN

I sin beskrivning över Laholms prosteri 1796 skriver Pehr Osbeck: "Täckesvraka kallas det träd, hvar med han slår ihop halmen, men har något annat utseende än det Skånska. Det här brukas är en aln långt eller något längre, et kvarter bredt, et tum tjockt af Bok, som i Skåne; men i stället brukas här ett handtag vid ena ändan på sidan, och på sidan midt emot äro furor långs efter så djupa, at en behållen finger kan läggas där uti, och en pinne på samma sida som handtaget, men vid andra ändan at hänga rakan uti när hon ej nyttjas".

Redan i norra Skåne, i Bjäre hd, börjar vrakans skaft avtaga i längd. Och har man passerat gränsen till Halland, så blir den skillnad, som Osbeck påpekat beträffande vrakans utseende, påfallande. I Höks hd har man kortskaftade vrakor och i Tönnersjö sådana med handtag, och längre norrut äro dessa i avgjord övervikt. Från och med Viske hd äro de allenarådande. Av särskilt intresse är det förhållandet, att man från och med Halmstads hd möter vrakor av en helt annan typ, se kartan sid. . Undersidan, arbetssidan, är här icke försedd med långsförlöpande räfflor utan med en massa små hål av 4—5 mm diameter och ett djup av samma storlek. Dock före-

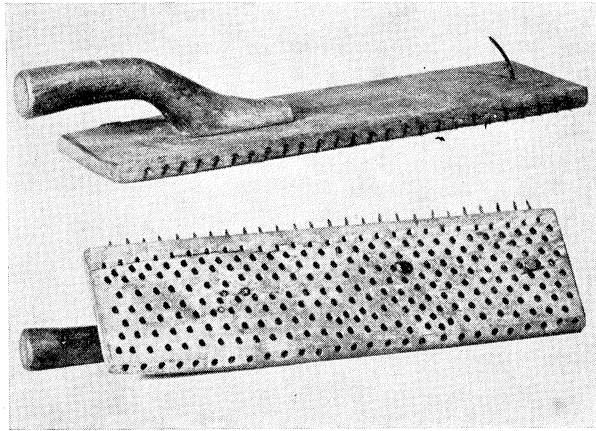

44. Långsräfflade täckevrakor från s. Halland. Södra Hallands hembygdsmuseum i Laholms stadspark. Foto förf. 1955.

kommer ett och annat exemplar av den räfflade typen, men de äro mycket sällsynta. Enstaka ha räfflor på längden, andra på tvären, och på vissa ställen förekomma båda typerna bredvid varandra. Och i Värö, Viske hd, förekommer en vraka med räfflor både på längden och på tvären. Så fortgår det till längst norrut i Fjäre hd. I hela Halland är vrakan av 1-handstyp. Storleken är måttlig, 40–50 cm längd, någon enstaka gång 60 cm. Endast på ett fåtal ställen är vrakans nedre kant försedd med räfsenningar. I Grimeton förekommer en vraka med räfsenningar på båda kanter.

Täckerakans benämningar äro många, se kartan sid. . Börja vi från söder så finna vi namn av typen täckesvraka eller täckesraka eller namn härledda från dem. Längre norrut, ungefär från Värö, möter oss benämningen täckefjöl (-fjör) — ordet fjöl är ett gammalt ord, som helt enkelt betyder bräda — och längst i norr påträffa vi namnet skovel. I ett föregående arbete ha vi fastställt att benämningen täckeskovell förekommer i östra Sverige: på Öland, i Kalmar län på fastlandet, inom Kronobergs län till och med Kinnevalds härad samt i Blekinge. Vidare förekommer den i Estland och i hela Danmark väster om Stora Bält (se förf. i "Täckevrakan", Rig 1957 sid. 44 ff.).

Se vi på benämningen täckefjöl, så finns den i norra Halland. Den går vidare över gränsen in i Marks och Kinds härad samt, med vissa avbrott, vidare genom Älvsborgs län och Dalsland upp mot norska gränsen. Vi ha företagit undersökningar i Norge och funnit att halmtak i slutet av 1800-talet funnits i Östfold i Öymark vid

45. Täckvraka, tillhört taktäckaren Carl Danielsson i Okome sn, Faurås hd, Halland. Kulturhistoriska museet, Lund.

gränsen mot Sverige. Täckvrakan kändes väl igen på bild, men namnet på densamma kunde den 89-årige meddelaren icke minnas.

En annan benämning, som vi möta på ett par ställen i Tönnersjö härad, är skärebräda. Den härstammar från Skåne.

TÄCKVRAKANS BENÄMNINGAR I HALLAND

Höks härad

Ö. Karup	Vraga
Ränneslöv	Takvraka
Våxtorp	Halmraka
Hishult	Takraka
„	Vraka
Knäred	Vraga
Veinge	Takvraka
„	Vraka

Tönnersjö härad

Tönnersjö	Skärbräda
„	Vraka
„	Täckbräda
„	Skärbräda

Halmstads härad

Holm	Vraka
Enslöv	Raka
Getinge	Täckesraka
Rävinge	Täckesraga
„	Raka, Stötbräda

Årstads härad

Eftra	Raga, Slagträ
Slöinge	Täckraka
Abild	Täckesraka

Faurås härad

Vinberg	Vraka
Okome	Täckraka
Källsjö	—

Himle härad

Grimeton	Täckvraka
Lindberg	Täckbraga
„	Täckbräda,
Skällinge	Täckbrage

Viske härad

Värö	Täckbräda
„	Täckbräda, Vraka
„	Täckvraka
„	Täckvraka

<i>Fjäre härad</i>		„	.....	Täckfjöl	
Landa	.....	Täckbräda	„	.....	Täckbräda, Täckfjöl
„	.....	Täckbräda, Täck-	„	.....	Bräda
		fjöl	„	.....	Täckfjöl
Frillesås	.....	Täckbräda	Förlanda	.....	Täckeskovel, Täckes-
Ölmevalla	....	Täckbräda			fjöl, Täckbräda
„	....	Bräda, Täckesfjöl	„	.....	Vraka
Fjärås	.....	Täckbräda, Täckefjör	„	.....	Täckeskovel

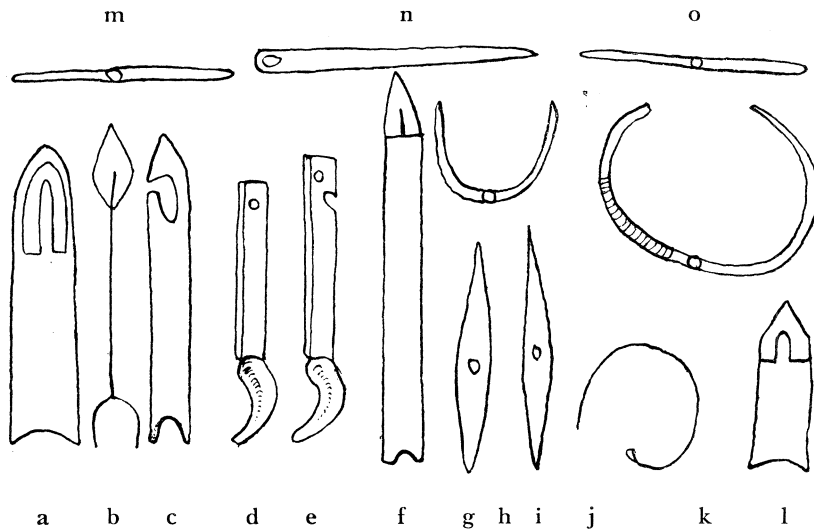
FÖRÄNDRINGAR. TAKTÄCKARNA. INFLYTANDE FRÅN SKÅNE

Vi återgå till själva täckningen och förändringar som där inträffat. Vindskidor sattes upp vid gavlarna, 7—8 tum breda. De voro förr försedda med hål för införande av raftarna, men det är längesedan, och bruket är längesedan försvunnet. En meddelare har sett att man på insidan av vindskidorna haft uppsatt en träskiva, försedd med hål för raftarna. Hålen ha ersatts av vinkelrätt mot vindskidan påsatt stormbräda, 3—5 cm bred, s. k. påslag.

Utbyggnader på taken ha tidigare ej använts. De ha lodräta väggar och kallas då homejor eller luckor, eller ock rundade väggar och kallas rundskyltar.

Från slutet av förra århundradet började man binda taken med tråd. Man hade visserligen redan tidigare belägg för ett dylikt tillvägagångssätt: Tilas anför bland taktäckarnas redskap en taknål, som användes att sy taken fast med hysing. Sedan hör man emellertid inget vidare om täckenålen. Man får väl antaga, att taktäckningen skett med "kvest och vänn". Men så mot slutet av förra århundradet började man sy taken med tjärtåt eller med galvaniserad järntråd. För ändamålet använde man sig av nålar av trä eller järn. Fördelen skulle bl. a. vara, att man kunde, som man sade, halvsula eller sko taken. D. v. s. man kunde låta det gamla taket ligga och sy på det samma ett tunnare lager ny halm. På detta sätt sparades halmen. Man fick därvid ha en man på insidan av taket, som kunde sticka ut nålen med tråden, den s. k. bakstickaren. Man har i Halland som överallt annorstädes övergått till att sy taken med galvaniserad järntråd nr 19. Däremot är man särdeles konservativ och skor i Halland i mycket liten utsträckning sina tak. I norra Halland synes man i det längsta ha använt tjärtåt.

Endast i södra Halland, ungefär upp till Enslöv, skäras i allmän-

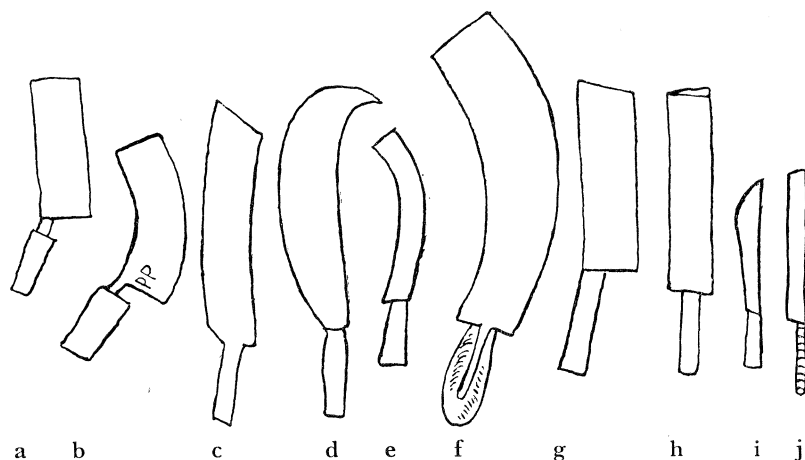
46. Täckenålar från Halland.

	<i>Härad</i>	<i>Socken</i>	
a.	Höks	Laholm	nål av trä
b.	Årstad	Eftra	
c.	Faurås	Okome	nål av trä
d.	”	”	”
e.	”	”	”
f.	Himle	Grimeton	
g.	Viske	Värö	nål av trä
h.	”	”	nål av järn
i.	Fjäre	Landa	nål av trä
j.	”	”	nål av järn
k.	Viske	Värö	nål av järn
l.	Halmstad	Rävinge	nål av järn
m.	Fjäre	Fjärås	nål av trä
n.	”	”	”
o.	”	”	”

het taken ner liksom i Skåne. Längre norrut har man därför icke heller någon användning för takkniven, tillverkad av lie, utan man har där vanlig sax och kniv till ljustering av taken. Utöver den vanliga träräfsan.

Taktäckarens inkomster voro i allmänhet anspråkslösa. Vid sekelskiftet hade en taktäckare i daglön 1.25—1.50 kr., år 1930 3.00 och 1947 12.00 kr. och kosten.

Kosthållet var det för gårdens folk vanliga. Att man emellertid

47. Täckeknivar i Halland.

	Härad	Socken	
a.	Höks	Laholm	Täckekniv av gammal lie
b.	„	„	Kniv från Per Persson, Hjärnarp
c.	„	Hishult	Skänkniv (taksäckgs-)
d.	„	„	Takkniv
e.	„	„	„
f.	„	„	Täckekniv
g.	Tönnersjö	Tönnersjö	Kniv av lie
h.	Himle	Grimeton	Kniv av lie
i.	Tönnersjö	Simlångsdalen	Taksäckgskniv
j.	„	„	Liekniv

på sina håll även använde mycken sprit visar följande måltidsordning, som vi erhållit från ett ställe i Slöinge sn. "Arbetet började kl. 5 på morgonen. Innan vi gick på taket, fick vi en kopp kaffe och gök. Kl. 1/28 fick vi dagvard med maträtter, snaps. 1/210 var det kaffe och gök. Så var det middag kl. 12 och snaps. Sen sov vi middag till 1/22. Så var det kaffe och gök innan vi gick på taket igen. Sedan var det merafton kl. 1/25 med smörgås och kaffe och gök. Kl. 1/29 var det kvällsmat med snaps och sen var arbetet slut för dagen". (Slöinge Årstads hd).

Man frågar sig om man beträffande halmtaken i Halland kan spåra något inflytande söderifrån, från Skåne? I södra delen av landskapet kan otvetydigt tecken på ett dylikt inflytande märkas. Först och främst ha vi skaften på vrakorna, som åtminstone i södra delen av Höks hd bibehålla det relativt långa skaftet. Så ha vi benämningen

skärebräda, som ju direkt påminner om Skåne, där den är mycket vanlig i södra och västra delarna av landskapet. Behandlingen av långhalmen påminner såtillvida om Skåne, att man i södra Halland använder sig av "vrielöt" då halmen göres upp. Vidare takknivens förekomst upp till Enslöv. Den är ju en förutsättning för nerskärningen. Från öster torde inget inflytande vara att spåra och givetvis ej heller norrifrån.

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I VÄSTERGÖTLAND OCH DALSLAND

OLIKA SLAGS HALMTAK

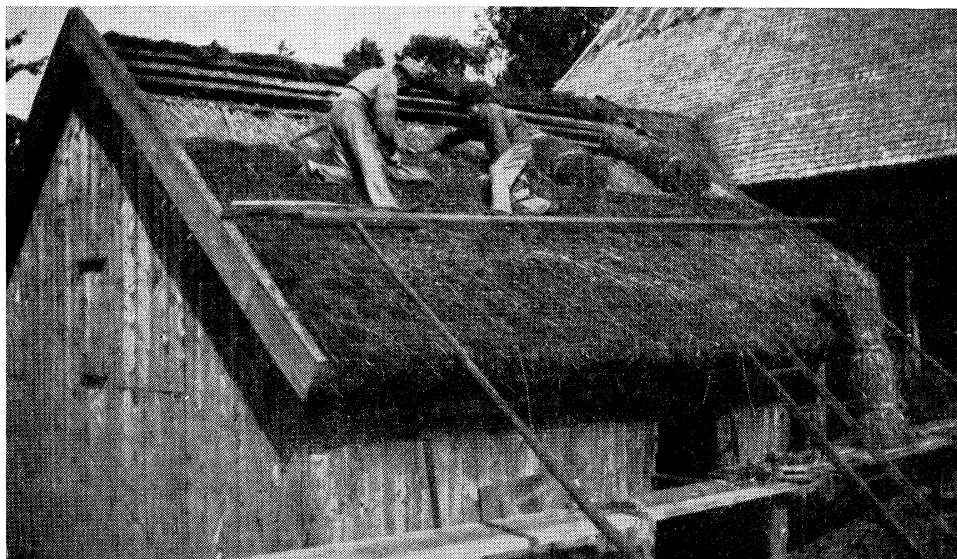
I Västergötland och på Dal finnas tre slags halmtak: det obundna halmtaket, revade tak och det bundna halmtaket. Det obundna halmtaket har nederst vid öfsen tre lager bundna kärvar, sen lägges alnstjockt med halm, och ovanpå den kommer så ett system av lodrätt förlöpande stänger, som tjäna till skydd mot väder och vind. De äro försedda med en tvärgående, sammanhållande slana nertill. De revade taken, rivetaken, bestå av lager av halm på ett läktverk av rätt grova balkar. Halmen är med sin övre del virad kring dessa, och bildar fjällformigt varandra täckande lager.

De obundna halmtaken förekomma relativt rikligt bl. a. i norra delarna av Skaraborgs län. De revade taken finna vi framför allt på Dal, även om de också uppträda i norra Västergötland. Sedan bindningen med ståltråd tillkommit, ha de befunnits särdeles lämpliga för förstärkning genom påläggande utanpå av ett regelrätt bundet halmtak.

Bindetaken bestå av halm eller av vass, som bundits med vidjor, snören eller ståltråd fast vid ett underlag av läkten eller ravel. Det är dessa som äro föremål för framställningen i detta arbete.

TAKLÄGGNINGEN

Halmtakets material är vanlig långhalm av råg. Så länge man svedjade ansågs svedjerågen bäst, ty den var lång och ogräsfri. Numera använder man den vanliga rågen. Innan halmen kan användas för

49. Taktäckning. Tvärreds sn, Kinds hd, Västergötland. På taket gångåsen med markstöd, nederst ställning med stuka och avtagna halmband. På gångåsen täckemästaren med täckevraka, t. h. bindaren. Foto Einar Johansson.

taktäckning måste den noga rensas i en halmrepa såsom tidigare beskrivits. Den rensade halmen lägges tillsammans till stora kärvar. Varje kärve, stuka, förses med två band och ställes undan till förvaring på lämpligt ställe. På enstaka ställen i Skaraborgs län, ex. Habo i Vartofta härad och Källby i Kinnefjärdings härad lade man taken av krossad halm när detta ansågs bäst. Även vetehalm kommer någon gång till användning. Vass användes förr mera än nu. Den uppgavs förekomma i 25 av 114 socknar i landskapet. Säv förekommer någon gång, mest på bodar och smärre byggnader.

Före taktäckningen ordnas en ställning på vilken taktäckarna skola vistas medan öfsen lägges. Denna består av störar bortåt en meter långa, som vila med sin inre del i hål i väggbalkarna med yttre delen i klykor som bildas av tvenne lagom grova träslanor vilka stå på marken. Denna ställning skall ligga ungefär $\frac{1}{2}$ meter nedanför takremmen. Vidare anordnas takstång, täckeboom, bestående av en granslana av ungefär 5×5 tums grovlek och av tillräcklig längd. Den bör vara skrädd på alla fyra sidorna. Den lägges upp när öfsen är lagd och är upphängd i 2 eller 3 linor eller länkar i ett par störar, som räcka åtminstone en dryg meter över taket och äro fästade vid nocken

50. Pällträn. Häbol sn, Vedbo hd, Dalsland. Foto förf. 1955.

ovanför översta läktet (stången) på den sida av taket som skall täckas och mot undre sidan av motstående sidas läkt. Vid mindre byggnader vilar denna täckeboom ofta på långa störrar med övre ändan i hål i täckeboomens undersida. De stå vid täckningens början en bit ut på marken från byggnaden och i mån som de flyttas inåt mot denna höjes så täckeboomen. Ibland har denna täckeboom formen av en stege, och en verklig sådan kan även i nödfall användas.

Så började själva taktäckningen. Taktäckaren vistades på ställningen och hade fått dit upp allt behövt material. Först skulle öfsen läggas av korta kärvar av c:a 20 cm diameter. De kallades öfsalockar eller viskor och hade ordnats på förhand. De lagom stora kärvarna skuros av på mitten med en lie sedan dessa försetts med ett extra band längre upp och man fick på detta sätt två smärre kärvar av varje. Man kunde även använda s. k. skärkista, en gammaldags hackelsemaskin, för detta ändamål. Dessa öfsalockar lades på öfsen som ofta hade försetts med en kantställd bräda, öfsabrädet, vilken fästats provisoriskt just så långt ner, som öfsen skulle nå, och sedan avlägsnades. Lockarna packades tätt tillsammans. Man började vanligen från höger, lade ut ett litet antal, exempelvis tre stycken, lade över dem en täckespröt, och band. I forna dagar bands med vidja, vanligen björkvidja, efter sekelskiftet har man använt galvaniserad

51. Insida av halmtak med vidjeband. Ögärdet, Liareds sn, Redvägs hd, Västergötland. Foto I. Vallin.

järntråd n:r 17—19. Bandet lades om läkte n:r två nerifrån. I första läktet bands i allmänhet icke, det skulle enbart tjäna som stöd för öfsen. De tre nedersta läkten lågo nära varandra, först det fjärde kom på normalt avstånd, 14 tum, från det föregående. Eventuellt lägges sedan ett andra band med något längre lockar som bindas i tredje läktet men de skola nå ner till öfsen. Nästa band lägges också ner till öfsen, men består av kärvar av full längd som slås upp med täckvrakan, därest sådan användes, 14 tum. Då nu denna brea, detta lager, lagts upp, lägges täckebommen upp och sen fortsättes täckningen upp till nocken. Här lägges sista bandet på näst sista läktet. Halva kärven räcker då upp över takåsen. Den böjes över på nästa sida och bindes där ner med takraft och vidja. Och sammaledes förfares då täckningen på nästa sida når upp till nocken.

Till täckvidjor användas skott av björk, vide, sälg och annat lämpligt material, ex. kluvna granrötter. De skulle i tjockändan vara av storlek som en mans tumme. Denna tjockända sattes under foten. Man vred sedan vidjan duktigt från spetsen tills hela vidjan sprack. Den kunde sedan förvaras till användandet men måste först läggas i blöt någon dag eller ligga i vatten till dess. Det var gamlingar som hade till biförtjänst att skära vidjor. De betingade vid sekelskiftet ett pris av fem kronor per tusen styck.

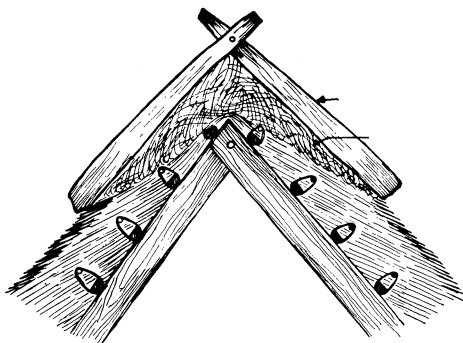

52. Timrad loge från 1600-talet med mycket grov timra. Barka nr 16, Gunnarsnäs sn, Nordals hd, Dalsland. Foto förf. 1955.

Ryggningen (mörningen) utföres på följande sätt. Vanlig råghalm som passerat tröskverket bredes ut i tjockt lager eventuellt fuktad, och packas på uppåt i en spets och åtminstone en meter neråt sidorna. Sedan placeras pällträn, mörnklampar, över. Dessa äro 1.5–3 meter långa, barrträn vanligen, men även andra träslag, t. ex. asp, gå bra. Ek förekommer ej. De borrhades förr i övre ändan och förenades med en träpinne. Numera spikas de vanligen. På sina håll använder man tre meter långa pällträn och på vissa ställen har man det yttersta paret pällträn vid båda gavlar lika långa som vindskidorna. Dessa trän kallas uteliggare. Detta förekommer framför allt i norra delarna av Älvsborgs län och Skaraborgs län.

Vindskidorna böra vara breda, lika breda som takets tjocklek. De försågos förr med hål för täckespröten, men det är längesedan bortlagt. Äldre personer ha dock sett sådana hål. Upptill där vindskidorna gå samman är ofta fastsatt en liten särskilt formad brädbit som skjuter en bit upp, den kallas skatskräcka.

Sedan man nått upp till nocken med täckningen och ryggningen är lagd räfsas hela taket försiktigt med träräfsa. Samtidigt nedfiras täckebovmen, mångenstädes under förnyad bearbetning med täcke-

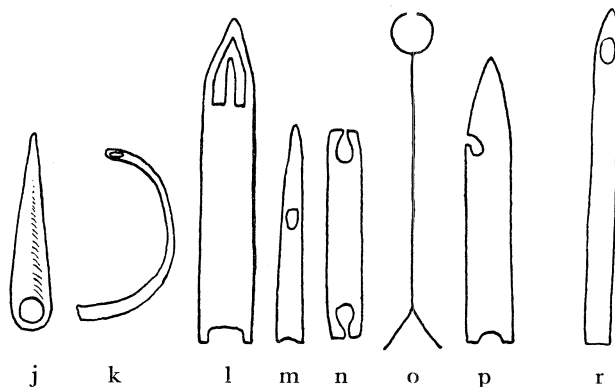
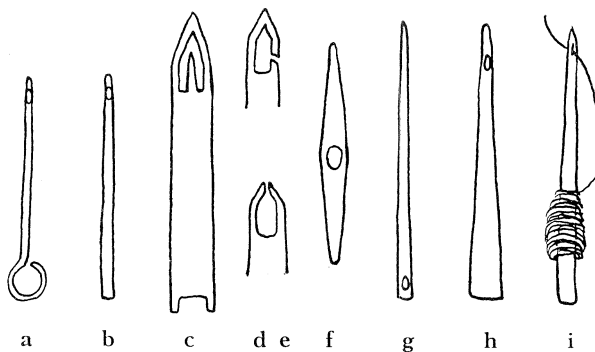

53. Ryggning på halmtak, schematisk teckning.

rakan. Räfsningen anses mycket viktig för att få alla strån riktade neråt. Snedriktade strån ge regnet tillfälle att intränga i taket och vålla röta i detta. Har icke öfsen blivit vidgjord förut så göres detta nu. Den hugges av med yxa, vilket tillgår så att yxan hålles uppåt-

54. Ryggningshalm hissas upp. Gökhem sn, Vilske hd, Västergötland. Foto Nord. museet.

Dal

r.

Skaraborgs län

a.	Yllestad
	Vartofta
b.	Daretorp
c.	Gudhem, Stenstorp
d.	Vadsbo, Hjalstad
e.	Laske, Tråvad
f.	Viste, Främmostad
g.	Kinnefjärding, Källby
h.	Viste, Levene
i.	Åse, Karaby

Älvsborgs län

j.	Kind, Kalv
k.	
l.	
	Mark, Istorp
m.	
n.	Gäsene, Molla
o.	Tumberg
	Kulling
p.	Remmene

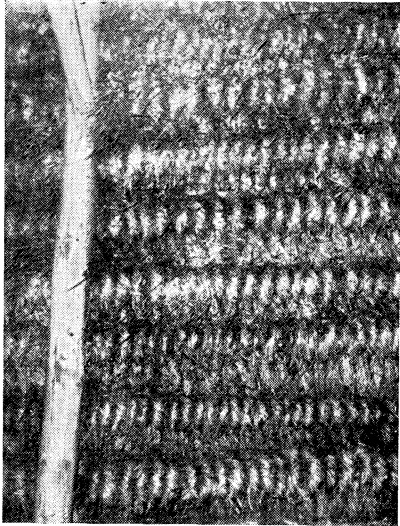
56. Rivetak å Rinnen 1². Gunnarsnäs sn, Nordals hd, Dalsland. På gaveln en skatskräcka. Foto förf. 1955.

riktad under halmen och man slår med en brädbit eller ett särskilt trä, ett s. k. klappträ, ovanpå halmen mot yxans egg. Detta kan ske med eller utan hjälp av ett ovanpå halmen utspänt riktsnöre eller en bräda.

Taktäckningen äger rum på våren, före skörden, eller på hösten, sedan alla skördebestyren äro över. Två man behövas för arbetet. En breder halmen, han är den s. k. täckmästaren och sköter även rakan, en binder. Är det dålig tillgång på folk kan en man stå för det hela. Är det fråga om ett större bygge, så kan en mästare ha tvenne bindare och ett varierande antal medhjälpare.

Bindningen tillgår på ungefär samma sätt som tidigare beskrivits från Halland. På sina håll använder man en särskild spak, bindstaken, till att öka pressen vid takvidjornas åtdragning. Den föres in under läktet ovanför och tryckes ned med armbåge eller knä på nedre delen. Somligstädes, ex. i Molla, Gäsene hd och i Grovare, Ås hd, hade man bindaren på insidan av taket. Han stack vidjan inifrån ut genom taket där den fattades av mannen utanför taket och av honom stacks runt sprötet tillbaka in genom taket där vidjans båda ändar sammanvredos och fästes bakom läktet.

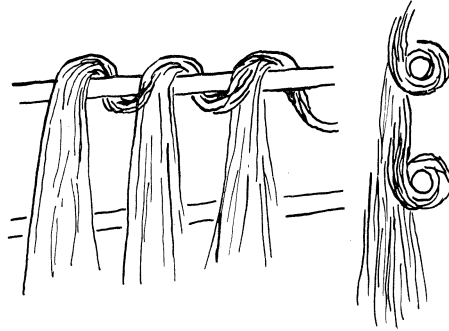
Bindningen har sannolikt skett medelst vidja sedan urminnes tid. En uppgift föreligger att man använt hysing och nål i Värmland omkring år 1750, men man har sedan icke hört vidare om bindnings-sättet förrän mot slutet av 1800-talet då man allmänt band med vidja.

57. Rivetak, insidan. Rinnen 1², Gunnarsnäs sn, Nordals hd, Dalsland. Foto förf. 1955.

Naturligtvis kan man icke förneka att hysing, tjärtåt, hållit sig kvar till våra dagar. Men i södra delarna av Älvsborgs län synes denna teknik hava tillkommit under innevarande århundrades två första årtionden, då den efterträdde vidjan där för att sedan så småningom lämna plats för den galvaniserade järntråden. Slutligen upplyses det från Starrkärr, Ale härad, att man på 1800-talet använde band av vriden halm, och samma uppgift föreligger från Levene, Viste härad.

Nästan överallt har man övergått till att binda med järntråd. Man har därvid två metoder att välja mellan. Den ena liknar den gamla metoden med spröt och vidja. Man låter helt enkelt järntråden ersätta vidjan. Och många hålla fast vid den, särskilt vid nytäckning. Man använder nål av trä eller metall. Den andra metoden är den med fortlöpande söm. Järntråden fästes vid vindskidan eller runt läktet. Sedan stickes nålen upp genom halmen och man tager ett näst 20–30 cm långt, sticker nålen genom halmen och låter den komma upp på andra sidan om läktet men några cm längre tillbaka. Sedan tager man nålen under föregående näst och fortsätter vidare framåt på detta sätt. Man använder icke spröt. Denna metod användes alltid vid skoning av tak, d. v. s. täckning av ett gammalt tak som får ligga kvar. Och en särskild nål användes vanligen. Den har formen av en skyttel. Vid denna metod kräves en man på takets insida för att sticka ut nålen. Han kallades bakstickare. En gammal primitiv metod, som mångenstädes användes, är att fästa en enkel tränål på spetsen av

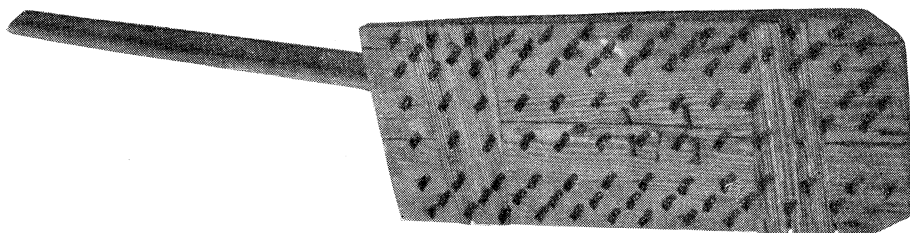
58. Bindetekniken i rivetak. Dalsland.

en stång och låta bakstickaren sköta denna från golvet eller från en särskild ställning inuti byggnaden. I regel föres då nålen upp nedanför ett läkte, tråden trädes i av bindaren ovanpå taket, nålen drages så ner och stickes omedelbart upp ovanför läktet. Uppkommen avklippes tråden av bindaren med en liten sax och bägge trådarna sammanknytas.

Vi omnämnde ovan de obundna halmtaken och de revade taken. De förra förekomma relativt rikligt bl. a. i norra delarna av Skaraborgs län. De senare finna vi framför allt på Dal, även om de också uppträda på andra ställen i norra Västergötland. Sedan bindningen med ståltråd tillkommit, ha de befunnits särdeles lämpliga för förstärkning genom påläggande utanpå av ett regelrätt bundet halmtak. Så var t. ex. fallet med ett ställe som vi besökte, Rinnen 1² i Gunnarns socken, Nordals härad, fig. 56—58. Även dessa båda slag av tak äro stadda i snabbt försvinnande.

TÄCKEVRAKAN OCH ANDRA REDSKAP

Täckevrakans storlek varierar mycket i Västergötland. Längden kan vara upp till 60 cm, bredden upp till 40 cm. Mestadels finnes ett handtag på översidan, på mitten eller åt ena ändan, ofta snedställt, eller ett långt skaft, ibland diagonalställt. Täckevrakan synes ha en tendens att närma sig den kvadratiska formen ju längre norrut man kommer, så är fallet i Skaraborgs län och på Dal. I Älvsborgs län varierar däremot formen högst betydligt, smala, långa former omväxla där med kortare och bredare, allt under det att vrakan behåller sin typ av enhandsredskap, alltså med handtag eller kort skaft. I Kalv, Kinds hd, förekommer en vraka med dimensionerna 15×30 cm plus

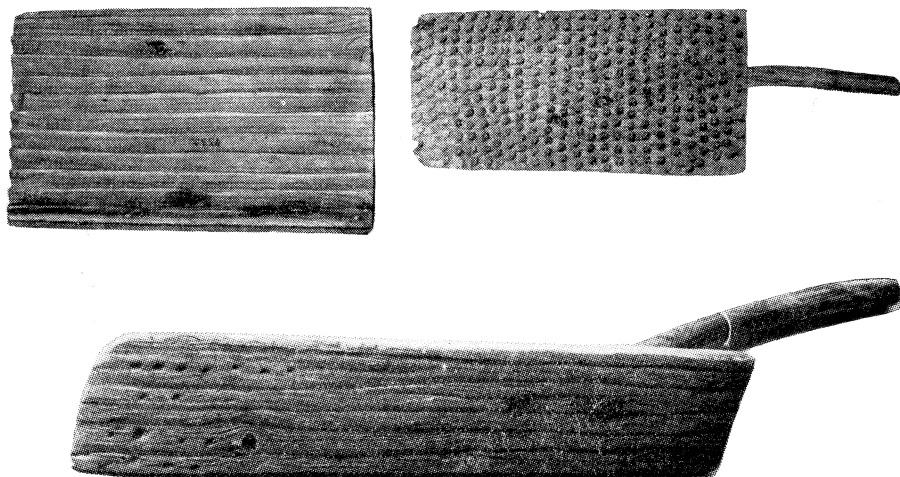

59. Täckevraka. Fredsbergs sn, Vadsbo hd, Västergötland. Kulturhistoriska museet, Lund.

kort skaft. Arbetssidan är korsvis skårad "för att få fatt mot halmstubben".

På ett annat ställe i Kinds hd förekommer en vraka, Borås museum n:r 3151 b, med både hål och räfflor. Hålen äro inskränkta till den perifera fjärdedelen av ytan. Ett dylikt fall hava vi även från Öland. Hålen äro där lokaliserade till yttre tredjedelen av vrakan. Man kan förstå detta arrangemang: genom att placera hålen på detta sätt har man velat säkra sig mot att halmen (vassen) glider å denna del av vrakan. Ett originellt fall av vraka skildras från Fredsbergs socken i Vadsbo hd. Den består av en bräda, 50×22.5 cm plus ett skaft 86 cm, fäst på mitten av brädan. Arbetssidan är fullkomligt slät, men tätt besatt med knappt tumslånga spikdubbar, snarast som hästkosöm. De äro något platta, sitta fullt regelbundet i åtta rader så att dubbarnas plana yta är vänd vinkelrätt mot redskapets rörelseriktning under arbetet. Redskapet synes ha varit mycket verkningsfullt tvåhandsredskap. Detta exemplar är det enda vi mött bland flera hundra. Tillverkaren, en snart 80-årig man, säger att denna typ har varit så länge han minns, och att han har sett ett bräde av samma typ i sina pojkar. Ett liknande ha vi sett på Nationalmuseet i Köpenhamn, det var från Själland men avsevärt mindre än detta. Det var enhandsredskap.

Vi ha under vår undersökningsresa 1957 fastställt, att gruppen hålförsedda vrakor bildar en begränsad enhet inom landskapen Småland, Halland och Västergötland. Norra gränsen för detta område utgöres av Värö, Ölmevalla, Fjärås och Förlanda i Halland, Tostared, Sätilla, Hyssna, Kinnarumma, Skephult, Roasjö i Västergötland, östra gränsen av Burseryd, Sandvik, Gryteryd, Långaryd och Färgaryd i Småland samt södra gränsen av Simlångsdalen och Snöstorp i Halland. Det vill dock synas, som om den tidigare gått längre åt söder. Vi ha

60. Täckevraka från Västergötland. Borås museum. Överst: Kinds hd och Borgstena sn, Vedens hd. Underst: Kinds hd.

nämligen uppgift om att hålad vraka har förekommit i Knäred. Detta område för den hålade vrakan har tydligen varit stätt i tillbakagång.

Vad beträffar vrakans benämningar, så förekommer i Marks hd i västra delen vraka och braga (brascha) längst i söder, i hela Västergötland i övrigt raka, även i Sundals härad på Dal. Benämningen täckefjöl förekommer i Marks och Kinds härader, vidare i Vedens, Gäsene och Kullings härader samt i Valbo härad på Dal nära norska gränsen. Huruvida benämningen funnits i Norge har ännu ej kunnat fastställas. Täckebräda är en ganska vanlig benämning på täckevrakan och förekommer, vill det synas, med en viss grad av anhopning kring de ställen, där täckefjöl förekommer. Andra benämningar som förekomma äro driv-, klapp-, slag-, stött-, tak- och valkbräda, klapplapp, klapp-, pack- och takträ, karda och slev. De äro alla tämligen lättförstådda.

Det redskap som fick ersätta täckevrakan där denna ej fanns var den vanliga räfsan. Med denna jämnades taket. Gjordes detta ej ordentligt, så blev det efter något år avsatser på taket. Detta blev trappstegsformat (Valbo hd) på samma sätt som vi skola finna på Öland.

Ett annat redskap, som användes mångenstädes, är *b i n d s t a k e n* (andra namn inom Älvsborgs län: binneval, prurn, spak, prässpryl, bonnkäpp; inom Skaraborgs län: tryckstake, latförk, vågstång, täck-knepel, vågfork, vågsväng, pryl, knåkepåk, stake, spännare, bindkäpp,

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I ÄLVSBOGERS LÄN
(Västgötadelen)

<i>Marks härad</i>		Gällstad	—
Grimmared	Brascha	Dannike	—
Karl-Gustaf	Täckebraka	Tvärred	—
Kungsäter	Vraka	”	Klapprä, Klapp- bräda
Horred	Täckvraka		
Istorp	Täckvraka		
Torestorp	Täckfjöl		
Öxabäck	—	<i>Vedens härad</i>	
Berghem	Täckbräda	Borgstena	Täckfjöl
Surteby-Kattunga	Vraka, Brädlapp	Tämta	—
Tostared	Takvraka		
Kinna	Täckefjöl	<i>Gäsene härad</i>	
Sätilla	Vraga	Molla	Täckraka
Hyssna	Halmvraka	”	Täckraka
Skephult	Täckbräda	Od	Täckraka
Kinnarumma . . .	Täckraka	Ornunga	Täckraka, Täckfjöl
		Alboga	Täckfjöl
<i>Kinds härad</i>		Asklanda	Täckfjöl
Mårdaklev	Täckraka		
Älvsered	Täckraka	<i>Ås härad</i>	
”	Täckbräda	Toarp	—
”	Törkraka	Åspered	—
”	Täckfjöl	Rångedala	Täckraka
Kalv	Täckraka	”	Täckraka
Mjöbäck	Täckeslev	Grovare	Bräda
Håksvik	Drivbräda	Varnum	Täckbräda
”	Karda	Murum	Reflad bräda
Ö. Frölunda	Klapprä		
”	Klappbräda	<i>Redvägs härad</i>	
Sjötofta	—	Gullered	—
Mossebo	—	N. Åsarp	Täckraka
Örsås	—		
Tranemo	—	<i>Ale härad</i>	
Redslared	Täckbräda	Nödinge	—
Svenljunga	—	Kilanda	—
Sexdrega	—	Skeplanda	Täckbräde
Hulared	—	Ale-Sköfde	Täckbräda
Nittorp	—	Hälanda	—
Hillared	—		
Länghem	—		
Ölsremma	—		
Finnekumla	—		
S. Säm	Fjöl		
”	Täckfjöl, Täckbräda		

<i>Kullings härad</i>		Tarsled	Täckkraka
Siene	—	S. Härene	Täckkraka
Hemsjö	—	<i>Väne härad</i>	
Kullings-Sköfde . .	—	Tunhem	Klappträ
Tumberg	Klappbräda	N. Björke	Täckbräda, Täck- raka
Remmene	Täckbräda		

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I DALSLAND

<i>Sundals härad</i>		Rännelanda	Täckbräda
Frändefors	Täckbräda, refflad	”	Täckfjöl, Täckbräda
”	Täckkraka	Lerdal	Täckfjöl
Bolstad	—	Järbo	Täckbräda
Grinstad	Täckbräda	<i>Nordals härad</i>	
<i>Vedbo härad</i>		Gunnarsnäs	Täckbräda
Ödeborg	—	Kroppefjäll	Täckbräda
Högsäter	Täckbräda, Täckfjöl	Holm	—
		Dalskog	Täckbräda

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I SKARABORGS LÄN

<i>Vartofta härad</i>		<i>Barne härad</i>	
Habo	—	Ryda	Täckkraka
Yllestad	Täckkraka	”	Täckkraka
Suntak	Täckkraka	<i>Laske härad</i>	
Daretorp	Täckkraka	Tråvad	Täckbräda
”	Täckkraka	Långljum	Täckbräda
Acklinga	Täckkraka	<i>Vilske härad</i>	
Agnetorp	Raka	Jäla	Täckbräda
<i>Viste härad</i>		Grolanda	Täckbräda
Främmostad	Täckkraka	”	Täckkraka
”	Täckkraka	Gökhem	Täckkraka
Bäreberg	Täckkraka	Vilske-Kleva . . .	Täckbräda
Malma	Täckkraka	<i>Åse härad</i>	
Trökörna	Täckkraka	Karaby	Täckkraka
Sengene	Täckkraka		Klappbräda
Levene	Täckkraka		

Skånings härad

Norra Vånga ..	Täckraka
Skallmeja	Täckraka
Händene	Klapprå

Gudhems härad

Stenstorp	Täckbråda
Bjurum	Täckbråda
Såtuna	Täckraka

Kåkindes härad

Hagelberg	Täckbråda
-----------------	-----------

Kållands härad

Otterstad	Raka
Mellby	Täckraka
Råda	Stöttbråda
	Täckbråda
Rackeby	Raka
Sunnersberg	—

Kinne härad

Vättlösa	Raka el. riva
Ledsjö	Raka el. riva
Holmestad	Raka el. riva
Österplana	Stöttbråda

Kinnefjärdings härad

N. Härene	Klapprå
Sävare	Klapprå
”	Valkbråda
”	Slagbråda
Källby	Packrå
Husaby	Klapprå f. ö.
Hovby	Klapprå
”	Klapplapp f. ö.

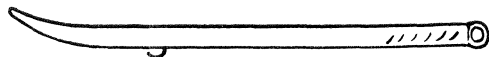
Vadsbo härad

Väring	Klapprå
”	Klapprå
Horn	Klapprå
Götlunda	Harka
Hjälstad	Klapprå f. ö.
Fredsberg	Täckbråda
Torsö	Brådlapp f. ö.
Amnehärad	—

tryckpåk). Den består av en stake av olika längd, ca 1.5 meter. Dess användning har ovan omtalats vid beskrivning av bindningen. Staken är i sin övre del något svängd uppåt för att fatta om ovanför liggande läkte och ett stycke nedåt försedd med en klack eller inbuktning på undersidan, som fattar just vid täckkäppen. Härigenom hindras förskjutning mellan dessa delar under bindningen, och denna blir perfekt. I Stenstorp, Gudhems härad, använde man en bindstake av järn.

Ett annat redskap är k l a p p b r å d a n för öfsen. Ofta var det en brådbit vilken som helst, ofta var det fråga om ett redskap bestående av platta och skaft. Skaftet var väl vanligen tillhugget vid plattans ena ända, ibland var det påspikat plattan.

61. Bindstake, använd vid bindning av halmtak. Västergötland.

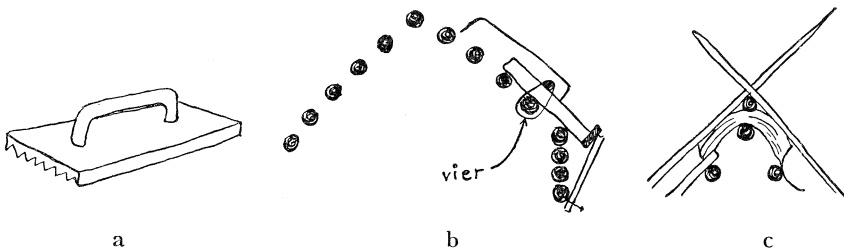
HALMTAK I NORGE

”Den rika förekomsten av t. ex. halmtak på Östlandet och upp i Romerike tyder på inflytande från övre Västsverige och Götaland”, skriver Sigurd Erixon år 1933 i Bidrag till Bondesamfundets historie, sid. 259. Numera synas förhållandena ha ändrat sig. Vi ha tagit kontakt med fylkeskonservatoren i Östfold och hänvisa till följande brev-svar från honom. Förhållandena synas där ha utvecklats i samma riktning som här. Även från Norsk Maalförearkiv i Oslo har ingått negativt svar på därstädes gjord förfrågan.

”Deres spørsmål om halmtak har voldt meg bekymring, da det her i Østfold visstnok nesten ikke finnes folk som har vært med på halmtekning. Jeg har kommet over en eneste, nemlig på gården Åsmundrød i Øymark inne ved svenskegrensen en mil sør for Ørje. Denne mannen som nå er ca. 80 år, hade vært med og lagt halmtak siste gang i 1894. Dette taket lå i over 40 år. På gården var det rester av et eneste halmtak igjen — på en potetkjeller.

Deres spesielle spørsmål om ”täckevrakan” fikk jeg meget dårlige svar på. Således kunne han ikke erindre benevningen, men da jeg viste ham bildene i Deres avhandling, i Rig 1957, forklarte han i hvert fall hvordan den hadde sett ut. Den hadde langsgående rifler. Håndtaket stod rett og ikke på skrå. Størrelsen var omkring 1/2 m. såvidt jeg forstod, fig. 62 a.

Han husket bedre hvordan halmen ble behandlet, fordi det på gården var i behold en såkalt halm-kam. Det var en lang, rund tømmerstokk med tretinner. Stokken ble festet tvers over låvegolvvet. Man brukte høstrug. Slo først av aksene, så tok man i toppen av nekene og slo dem gjennom halmkammen. Man la halmtaket rett på åsene, som hadde slik avstand at et halmstrå rakk over 3 åser. Man begynte med å feste et bord nederst. Dette ble festet i veggen med staurer. Nederste lag halm ble da lagt an mot dette bordet, som ble fjernet etterpå. Når første lag halm var lagt, la man en lekter langs taket midt over det første lag halm og festet lekten til åsen med vier. Halmlaget var ca. 30 cm. tykt. Øverste lag halm ble bøyet over mønet. Langs mønet ble lagt en stokk som ble holdt på plass med korslagte staur. Se disse tegninger.

62. Halmtak i Östfold, Norge. a. Redskap motsvarande den svenska täckevrakan. b och c schematiska teckningar av halmtakskonstruktion.

merfjøs, lagård, grisehus, kjone, smie. I stedetfor halmtak kunne også brukes flistak. På våningshus og på bu bruktes tegelsten.

Jeg har snakket med andre som har mer perifer kjennskap til halmtak i Østfold. Det er ingenting som taler imot ovenstående. Men det betones nok at halmtak sjelden var i bruk annet enn på småplasser, hos husmenn og på sommerfjøs. Det har hendt at man har lagt teglstenstak rett oppå eldre halmtak.

Mer ser det dessverre ikke ut til at jeg kan klare, hvis ikke et heldig funn på en gård skulle åpenbare en tækkevraka.

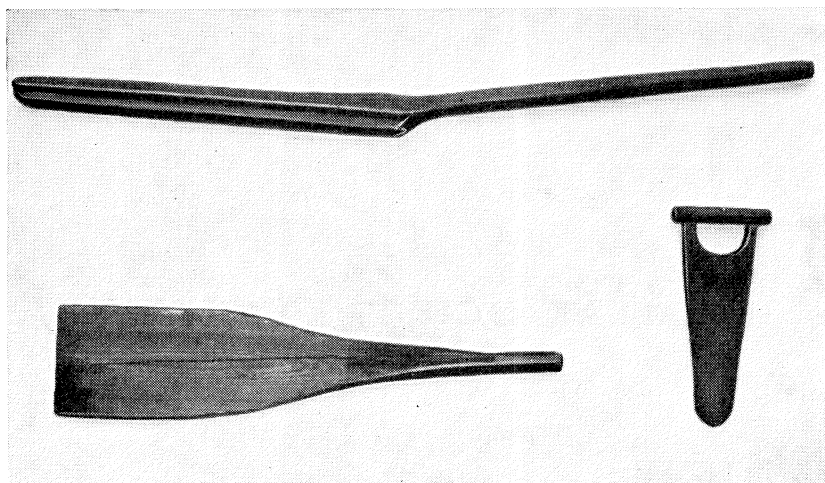
Lauritz Opstad”

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I BLEKINGE

TAKMATERIAL

Man söker fåfängt efter historiska notiser om de blekingska halm-taken. Det enda man finner är egentligen en liten notis av N. H. Sjöborg i hans "Utkast til Blekings Historia och Beskrifning" (1792—93), att i Sölvesborg funnos småhus täckta med vass. Och ännu längre tillbaka finna vi hos Samuel Kiechel, en resenär från Ulm i Tyskland, som år 1586 på återvägen från Stockholm till Skåne över Kalmar färdades genom Blekinge, en enstaka uppgift, att där funnos ryggåsstugor med tak av näver och torv. I själva verket torde Sjöborgs uppgift vara det enda och första vittnesbördet vi tillsvidare äga om förekomsten av detta slag av tak i Blekinge, även om vi gå med på en allmän uppfattning att bindetak skulle vara "urgamla" i Blekinge. Förhållandena i landskapet ge nämligen stöd åt denna uppfattning. Med den rikedom av vass, som finns i Blekinges många småsjöar, har man svårt att föreställa sig, att inte folket där skulle ha kommit på tanken att draga nytta av denna naturrikedom. Från 12 av 14 besvarade frågebrev föreligger positivt svar angående förekomsten av vass. Att bindetaket har gamla anor i Blekinge därför talar också bl. a. de ålderdomliga redskapsbenämningar, som visa att Blekinge utgjort en del av det gamla baltiska kulturområdet.

Sedan rågen börjat odlas i vårt land i större utsträckning än förut varit fallet, alltså under 1800-talet, då rågskörden 3-dubblades mot förut, har råghalmen varit det viktigaste materialet till halmtaken. Den har i detta avseende överflyglat vassen, som sannolikt utgjort det ditintills viktigaste materialet. Det var svedjerågen som det gällde. För att få långhalm skulle rågen urslås eller slagtröskas, varefter den

63. Redskap använda vid täckning med vass. V. Näs, Mjällby sn, Blekinge. Överst täckvraka av bok från 1920-talet, nedtill t. v. skovel att klappa upp taksågget (hofsens) med, t. h. splits (spejs). Blekinge museum, Karlskrona.

rensades, gjordes upp med tillhjälp av repa eller i nödfall med grep (Backaryd). Även långhalm av vete var under en följd av år högt skattad som takmaterial. Särskilt i Ronneby och Listerby och andra ställen var detta förhållandet. Man skattade där varaktigheten av ett väl lagt tak av vetehalm till 50 år, likaså ett vasstak, medan råghalmtaket stannade vid 35 år.

Vi nämnde ovan vassen. Man var ej ense om den rätta tiden för skörden. Somliga höllo på att den skulle skördas i samband med blomningen, i augusti. Då måste den tagas med skära, risbit eller lie med långt skaft och torkas mycket väl samt ränsas. Andra, och de voro de flesta, föredrogo nog att taga vassen på isen, den var då bladfallen och hela proceduren var bekvämare. Den kunde också användas direkt då. Den förvarades stående, inom- eller utomhus, oftast i runda hopar som kallades "ku". Längre inåt landsbygden, i Backaryd och Tving, var vassen sällsyntare eller saknades helt. Även säv (*Scirpus lacustris*) användes understundom till halmtak på smärre byggnader. Den skulle skördas i augusti och torkas grundligt.

Innan man kunde börja själva taktäckningen skulle täckevidjor (vejor) och täckeraftar anskaffas. Det var bekymmer, som skulle vara undanstökade i förväg. Det var årsskott av björk som skulle skäras. De befriades sedan från grenarna utom själva spetsen, där en liten lökvast fick sitta kvar. Med en kniv raspades barken av på ena sidan

64. Täckning av ladugårdstak med vass. Två man under arbete med täckevrakan. På marken vasskärvar. Hästaryd nr 1, Mörrum sn, Blekinge. Foto Nordiska museet.

av vidjan, så sattes denna under ena foten med grovändan och man vred sedan vidjan från den smala ändan tills hela vidjan sprack. Den kunde sedan förvaras, behövde bara blötas en vecka i vatten före användningen. Täckeraftarna voro i regel av hassel eller en, av en bönstängs grovlek, 2—3 meter långa. De hämtades i skogen och användes oskalade. Både täckevejour och täckeraftar förekommo även i handeln. Det var åldringar och folk som hade gott om tid, som sysslade med detta. De betingade ett pris av 25 öre för 100 st. vejour och 1 kr. för 100 raftar.

TAKLÄGGNINGEN

Före täckningsarbetets början skulle i likhet med vad som ovan beskrivits från Västergötland ordnas med en ställning för arbetarna att vistas på medan hofsen och de två nedersta läggen (blek, flo, fack)

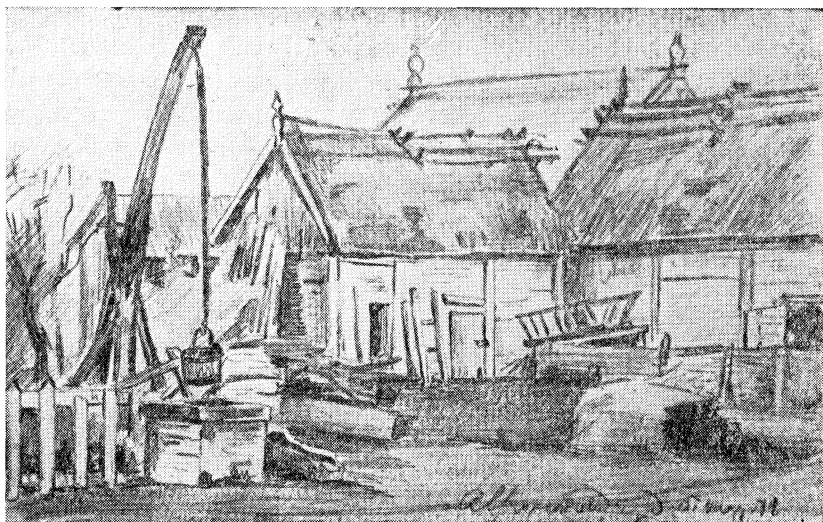

65. Halmtak på källare med tätt liggande ryggrän (kråkor). Valje nr 4, Sölvesborg, Blekinge. Foto Folklivsarkivet, Lund.

lades. Ställningen användes även till mellanstation då man senare skulle skaffa upp täckematerialet på taket. Där ingen ställning fanns användes i stället här som annorstädes två långa stänger som ställdes på lut mot taket, och mot dessa vilade tvärstegen på vilken täckarlarna vistades vid arbetet med hofsen. Täckstege eller tvärstege användes liksom i Skåne även på sina håll i västra Blekinge (väster om Bräkne-Hoby). I övriga delen av landskapet användes den enkla täckestången (fotstången), upphängd i tvenne tumstjocka linor, "oxalinor", från ryggåsen. De kortades vanligen in för vart tredje blek.

Så börjades med läggningen av hofsen, taksågget. Detta skulle helst räcka med nedre kanten, "droppkanten", c:a 35 cm från väggen och lades vanligen med 12 tum tjock halm och med kortare kärvar. Längre uppåt taksidan nöjde man sig i allmänhet med 10 tum. Man har även gjort försök med 8 tum, men dessa tak ruttna fortare.

Taktäckaren började med att breda ut en kärve från vänstra sidan. Den jämnades med händerna och breddes samtidigt något uppåt så att stubbytan i möjligaste mån fick samma lutning som takfallet och fyllde ett läktmellanrum om 12 tum. Därefter lades — av medhjälparen där sådan fanns — en raft tvärsöver halmen, ungefär på mitten av kärven, så att den kom rakt över underliggande läkt. Så sattes en

66. Gårdsinteriör med uthusbyggnader i skiftesverk täckta av halmtak med ryggträn och slanor. Teckning i en av Henrik Nordenbergs skissböcker, daterad "Alwedala d. 15 maj 78". Ringamålatrakten, Blekinge. Blekinge museum, Karlskrona.

vidja å vänstra delen av raften och knöts till lätt, därpå upprepades denna procedur c:a 70 cm åt höger, o. s. v. bleket ut. Sedan tog täckmästaren sin täckspade (takraka) och slog med den upp, drev, halmen tills stubbytan fått exakt det önskade läget. När detta var gjort drogös vidjorna på vanligt sätt åt så hårt som möjligt med samtidigt tryck mot raften med vänstra knäet eller handen, intill bandet, och duktig omvridning av vidjans grövre ända så att en knut uppkom varefter den stacks ner i halmen under käppen. Den glipa som uppstod i halmen efter högra handen utjämnades så fullständigt som möjligt. Raftarna lades vid skarvarna om lott så att samma band fäste båda. Så fortgick takläggningen blek efter blek uppåt till ryggingen.

Sista bleket bands så att ungefär halva kärven stack upp över nocen, d. v. s. i näst sista läktet. Den överskjutande halmen veks ner på andra sidan taket och bands eventuellt ner där med raft och vidja. Ryggingen åstadkoms med ett tjockt lager småhalm, minst så tjockt som taket. Därövanpå lades ryggträn, s. k. kråkor, med c:a 70 cm mellanrum. De voro av ek, ungefär en och en halv aln långa och bestodo av vardera två kluvna stycken hopfästa nära spetsen med en trädubb. På varje yttre sida voro de vid mitten och ett stycke längre ner för-

sedda med iborrade dubbar på vilka vilade långa, skalade alstänger, som med sin tyngd höllo kvar ryggningen. Ibland hade man 3 slanor på var sida, ibland en ovanpå i krysset. På en del ställen har man haft längre avstånd mellan kråkorna, upp till 4 alnar. De långa slanorna kallades ryggningsåsar. En äldre metod att kvarhålla ryggningen var att lägga jordtorvor och ovanpå dem ryggräna. Så gjordes exempelvis i Asarum. Vid gavlarna sattes upp vindskidor av samma bredd som takets tjocklek. De fästes i läktena och försågos förr med hål, genom vilka raftarna fingo sticka ut. Åtskilliga meddelare ha sett sådana i sin verksamhet. Numera spikas i stället en 3–4 tum bred bräda på övre kanten av vindskidorna, s. k. stormlist. Vid vindskidorna böjdes eller brötos raftarnas yttre ändar ner ungefär 3 tum till skydd mot stormslitning av taket. I vinklar och vrior lades taket tjockare och halmen bands längre upp mot axen så att konturen (av dem) blev rundad. Eller man lade galvaniserad plåt i botten och lät ej halmen gå ut över vinkelns rand.

Homeja kallas en utbyggnad vid nedre delen av taket som tjänar till intagning av höet. På Listerlandet har den, liksom i Skåne, bågformad kontur. I övriga Blekinge har den raka väggar och platt tak. Kallas även slinderglugg (slenraglogg). Taket bredvid lägges kloss in-till.

Då taket var färdigtäckt och ryggningen lagd skulle takets yta justeras. Man räfsade taket med en lätt träräfsa dels för att avlägsna lösa strån och dels för att ordna halmstråna i ytan — vattnet rinner då fortare av. Detta allt under det takstången småningom nedfirades. Eventuella ojämnheter och oregelbundenheter i takytan avlägsnades med taksax, liknande en häcksax och hemmasmidd, eller med takkniv där sådan förekom. Egentlig nerskärning av taket, sådan som brukas allmänt i Skåne, förekom endast på vissa orter i närheten av stora genomfartsleden från Skåne uppåt östkusten. Och på dessa ställen fann man även den typiska täckekniven tillverkad av lie.

Så tillgick i allmänhet läggningen av bindetak i Blekinge till slutet av förra seklet. Under dettas sista decennier hade emellertid inträffat vissa förändringar som varit av stor betydelse för halmtaket, delvis av revolutionerande art.

FÖRÄNDRINGAR

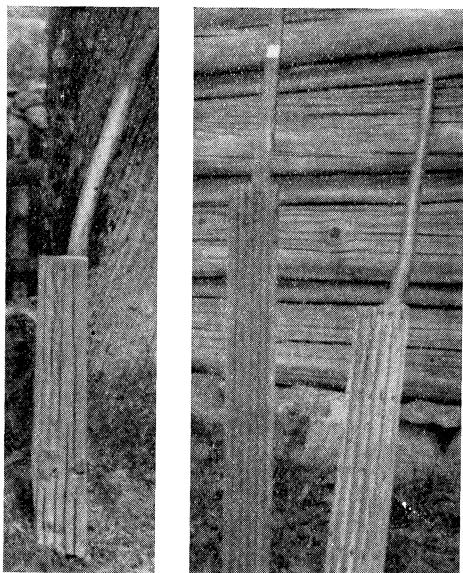
För det första hade man kommit på det klara med att det mycket väl lät sig göra att använda galvaniserad järntråd som bindemedel vid taktäckning i stället för den klassiska vidjan. Den kunde användas i form av avklippta stycken om ungefär 70–80 cm längd. Man snodde en liten ögla i ena ändan och hade ett fullkomligt analogon till vidja. Denna lilla ögla trädde på spetsen av en liten pinne och kunde på så sätt föras genom halmen och med högra handen hämtas upp — liksom man gjort med den gamla vidjan — och knyts. En tång var givetvis av fördel härvid. Så har man gjort till exempel i Backaryd. Tidigast synes man emellertid ha använt sig av galvaniserad järntråd på Aspö, nämligen 1890. Från Gammalstorp omnämndes en böjd täckenål av järn som använts för vasstak. På andra orter har man använt täckenål av en typ som i Skåne kallas skyttel eller skotta. Den tillverkas av trä, vanligen bok, eller av metall, och på den kan upplindas bortåt 50 meter järntråd. Den användes för fortlöpande söm.

Vidare började man använda grövre järntråd, stängseltråd i stället för raftar, en åtgärd som givetvis var välkommen i skogsbesparande syfte. Exempel härå ha vi bl. a. från Mjällby och Jämjö. Och slutligen hade man också kommit underfund med att grovmaskigt ståltrådsnät, s. k. hönsnät, var ett förträffligt medel att hålla kvar ryggingen på taket. Nätets rand fästes med ståltråd i läkten. Det användes numera allmänt.

Dessa förändringar voro alla av gynnsam art för halmtakets fortbestånd och utveckling. Men samtidigt hade även andra förändringar ägt rum som blivit av fatal betydelse för halmtaket. Innan vi gå in på en skildring av dem, måste vi med några ord redogöra för en del redskap som använts vid framställningen av halmtaket.

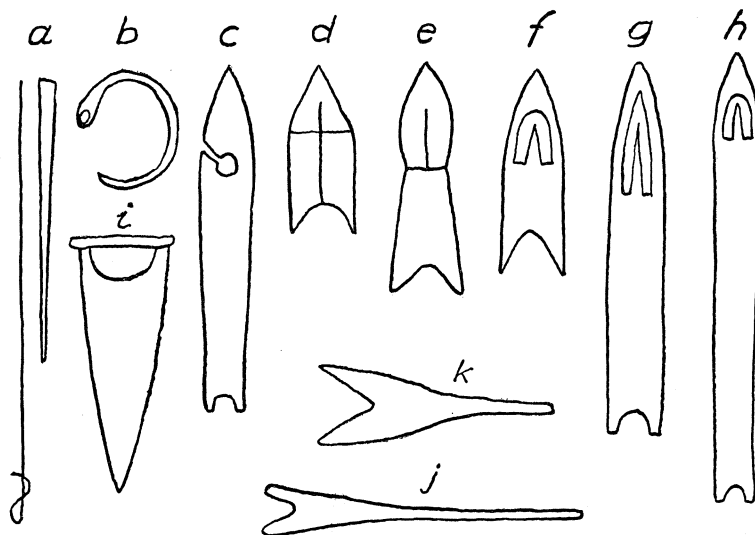
OLIKA REDSKAP

Först ha vi då att nämna täckespaden eller täckeskoveln. Den är ett redskap som tjänar till att slå upp, att driva taket. Det består av en platt del, c:a 60–80 cm i längd, 10–13 cm i bredd och 2 cm tjock samt ett skaft av skiftande längd, 50–75 cm. Plattan har på arbetsidan ett antal, 2 — flera, långsgående räfflor, 0.5 cm djupa och 1 cm breda. Skaftet är fäst vid plattans ena ända och lindrigt uppåtriktat.

67. Täckevrakor från Blekinge. T. v Rödeby sn, Ösra hd. T. h. Ölnehults sn, Bräkne hd.

Redskapet är ett tydligt två-handsredskap, därför talar såväl storlek som konstruktion. Det användes till att ge halmstråna deras definitiva läge. Plattan föres därvid i takfallets riktning, parallellt med detta. Stråna skjutas av räffloras bakre vägg framåt, d. v. s. uppåt i takfallet och trängas fastare in mellan läkt och raft. Och detta grepp om stråna blir om möjligt än fastare när knuten på vidjan efteråt drages åt hårdare, vilket göres på sina håll. Redskapetets form är i princip densamma i hela landskapet, se kartan sid. 171. I Blekinge museum förvaras emellertid ett redskap, som har räfflorna skjutna framåt till plattans främre del. De sitta där i viss mån ovanför varandra. Redskapet har tydligen använts till vass, vilket också framgår av ursprungs-orten, Mjällby socken, där de stora Vesanträskan ligga (lågo). Av intresse är det förhållandet att dess benämning däremot är olika i olika delar av landskapet, se kartan sid. 170. Det framgår av denna att den för östra Blekinge karaktäristiska benämningen spade endast går helt obetydligt in i Småland medan den även på Öland vanliga benämningen skovel företer en något vidsträcktare spridning i detta landskap. Det förtjänar kanske att anmärkas att denna benämning, d. v. s. skovel, uppträder i Mjällby i Listers härad, vilket emellertid icke framgår av den återgivna kartan. Detta har sin grund i det förhållandet att skovel på denna karta överallt betecknar samma redskap som täckeraka medan i Mjällby skovel betecknar ett primitivt red-

68. Diverse taktäckningsredskap från Blekinge, efter meddelarnas teckningar. — a. tråd med ögla samt träpinne att föra tråden med, längd 75 och 40 cm, Backaryd sn. — b. böjd järntråd för bindning med isolerade band, Gammalstorps sn. — c. nål av bok, längd 47 cm, Bräkne-Hoby sn. — d. nål, Listerby sn. — e. nål, längd 30 cm, Ronneby sn. — f. nål, längd 30 cm, Edestad sn. — g. nål, Bräkne-Hoby sn. — h. nål, längd 60 cm, Jämjö sn. — i. spejs (el. splits), längd 35 cm, Mjällby sn. — j och k. redskap för lagning av bindetak, Listerby sn resp. Gammalstorp sn.

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I BLEKINGE

Listers härad

Mjällby ..... Täckraka
 Gammalstorp .. Skova f. ö.
 Täckraka

Bräkne härad

Bräkne-Hoby .. Täckbräda
 Halmklappan, -draget, täckedraget,
 Asarum ..... täckesrakån, klappen
 Flishult ..... Halmslätare
 Bräkne-Hoby .. Täckskovel
 ” .. Täckskovel
 ” .. Täckbräda

Medelstads härad

Hasslö ..... Räfl. täckspade
 Aspö ..... Täckspade, Skovel
 Listerby ..... Täckspada
 Ronneby ..... Täckspade
 Edestad ..... Stötspade
 Listerby ..... Täckebräda
 Backaryd ..... Täckspade
 Tving ..... Täckbräda
 ” ..... Takbräda

Östra härad

Rödeby ..... Täckspade
 Jämjö ..... Täckspade
 ” ..... Täckspada

skap allenast avsett att klappa upp hofsen med (en enkel rak bräda med ena hälften formad till ett skaft). I västra delen av Blekinge väster om Bräkneån förekommer däremot benämningen täckeraka på det ifrågavarande redskapet och bildar därmed övergång till angränsande delar av Skåne och Småland. Förutom dessa båda nu avhandlade benämningar förekommer, fast mera sällsynt, ett fåtal andra: täckebräda, takbräda, klappbräda, stötbräda och halmslätare.

Vid bindning med järntråd användas "nålar" av bok eller av metall. Tråden var gavlaniserad järntråd, vanligast nr 19 och med en längd av intill 50 meter. Man syr med fortlöpande söm på samma sätt som sid. 90 har beskrivits från Västergötland.

Ett hjälpmedel vid bindning av framför allt vass, som ju far rätt illa med taktäckarens händer, förekommer i Listers härad, dels i Mjällby och dels i Mörrum, fig. 68. Det användes på det sätt att det föres genom halmen med sin smala ände med flatsidan parallell med stråna och sedan vrides ett kvarts varv. Det uppstår då en glipa i halmen genom vilken taktäckaren med lätthet kan föra ner högra (eller ena) handen och ta rätt på vidjan. Redskapet är tämligen vanligt i östra Skåne där det kallas "spejs" eller "splits" — även "pregen" och det mera officiella namnet "taknål" förekomma — och samma benämning finns även i Mjällby. I Mörrum kallas det täckspets.

Takkniv, täckekniv, som tillverkas av gamla liar förekommer också på en del platser i mellersta Blekinge vid "stora landsvägen" från Skåne uppåt östkusten.

Vid reparation av skador på bindetak i form av defekter användes ett spatelformigt verktyg av trä, som i den främre platta delen har en inbuktning i vilken halmen placeras och föres upp i defekten som skall lagas. Den kallas på sina ställen för stoppesticka. I Backaryd heter det täckeslev — en benämning som i Mjölback, Älvsborgs län, betecknar täckevrakan.

Andra redskap än de i det föregående nämnda begagnas oss veterligt ej av taktäckarna i Blekinge. På en del platser använda dessa knäputor av läder till skydd för knäna som under arbetet vila mot täckestegens övre stång. Fotbeklädnaden är i övrigt den säsongsmässiga.

Den nya metoden att binda fast halmen med galvaniserad järntråd hade fört med sig en viktig förändring beträffande halmtaken. Man började låta det gamla taket ligga kvar och sy fast ett nytt lager halm utanpå detta. Det gick bra att sticka den tunna nålen genom det gamla halmlagret och man fick ju med användande av en mindre

mängd långhalm ändock ett tillräckligt tjockt tak på detta sätt. Det kallades att sko eller halvsula taken. Och denna metod fick stor spridning även om många rättrogna anhängare av det gamla halm-taket ogillade den. Även här i Blekinge var det så.

SKÅNSK PÅVERKAN

Blekinge ligger i vinkeln mellan de gamla svenska och danska provinserna och har givetvis varit föremål för påverkan från båda sidor. Dessutom har det även haft möjlighet till påverkan över havet, från Baltikum och Bornholm samt från Öland.

Tydligast framträder påverkan från Skåne. Allmänt känt är det förhållandet att i Listers hd förekommer halmtaket även på byggnader med eldstad såsom ju förhållandet är i Skåne. I västra delarna av Blekinge användes täckestege. Först på andra sidan Bräkneån har man den enkla täckstången. Vidare ha vi att beakta uppträdandet av den i östliga Skåne vanligt förekommande taknålen, spejsen, på tvenne ställen i vårt material från Listers hd, i Mjällby och i Mörum. Vidare förekommer takkniven, med tämlig säkerhet spridd från Skåne, flerstädes i mellersta Blekinge — i Bräkne-Hoby, Ronneby, Edestad, Listerby och i Jämjö — på vilka ställen, såsom var att vänta, även nerskärning av taket förekommer. Att dessa företeelser äro att tillskriva skånsk påverkan styrkes av det förhållandet att de icke förekomma på orter, som ligga mera fjärran från stråkvägen Skåne — östra Sverige, såsom Backaryd och Tving, åt andra hållet öarna Hasslö och Aspö. Särdeles tydligt framträder påverkan från Skåne i fråga om täckevrakans benämningar: den kallas täckeraka i västra Blekinge fram till Bräkneån, resp. Hoby skog. Sedan vidtager den rent blekingska täckspade omväxande med täckskovel. Den förra benämningen går nätt och jämt över Smålandsgränsen, den senare upp-tager Kalmar län med Öland och fortsätter åt väster till Kinnevalds hd i Kronobergs län. Denna förekomst av benämningen täckskovel i båda landskapen talar givetvis för att det i äldre tid varit livliga förbindelser dem emellan. Så har i en senare tid benämningen täckspade tillkommit och spritt sig i Blekinge öster om Bräkneån men ej lyckats tränga längre än i stort sett till Smålandsgränsen och ej heller lyckats helt substituera det gamla namnet täckskovel, vilket fortfarande består jämsides med täckspade. Och icke heller synes någon framträdande skillnad ha bestått mellan Blekinge och Småland med

hänsyn till taktäckningens teknik och de vid taktäckningen använda redskapen. Man synes ha fullgoda skäl att beteckna benämningen täckspade som en blekingsk novation.

Någon särskild påverkan från Öland, Baltikum eller Bornholm kan ej utläsas ur det material som stått till vårt förfogande. Möjligen dock från Sønderjylland, där benämningen tækkespade förekommer.

HALMTAK OCH TAKTÄCKNING I SMÅLAND

KALMAR LÄN (fastlandet)

Sjuttonhundratalet kännetecknades i Sverige av en livlig propaganda för jordbruksnäringen med allt vad därtill hör. De av Linné och andra företagna resorna till olika landskap äro ett utslag av denna strävan att höja den allmänna kulturen, och även vissa föredrag i Kungl. Vetenskapsakademien ha tjänat detta syfte. Dylika voro Johan Leches angående de skånska halmtaken och Adolph Modéers ett 20-tal år senare (1765) hållna föredrag "Om uthus-tak i Calmare Höfdingedöme" som avhandlade sparsamhetsåtgärder i samband med halmtaken. I länet finnas i södra delen mest bundna halmtak, därefter torv, och så brädtak, i den norra åter mest nävertak med hång, därefter brädtak, så torvtak, och minst halmtak. Modéer anför nu av honom beräknade kostnaden för ett bundet halmtak av bestämd storlek — en lada i ett $\frac{1}{4}$ hemman av storleken 6×20 alnar jämte reparationskostnader för 100 år framåt i tiden: 212 kr. — och jämför den med kostnaden för motsvarande tak av övriga slag och finner den vara 60—200 kr. billigare. Han påtalar detta slöseri och rekommenderar den största sparsamhet med skogen. Han varnar för svedjande för att taga spröt. Han rekommenderar att i stället klyva grövre träd. "Ty eljest", säger han, "ser det ut, som denna delen av länet snart nog skall komma i samma belägenhet som slättbygden i Skåne och flerstädes".

T a k l ä g g n i n g e n. Halmtaken på Kalmar läns fastland byggdes på följande sätt. På spanten, vilka ställdes på lämpligt avstånd, c:a 2—3 meter, från varandra, spikades långsgående stänger, bjuråsar,

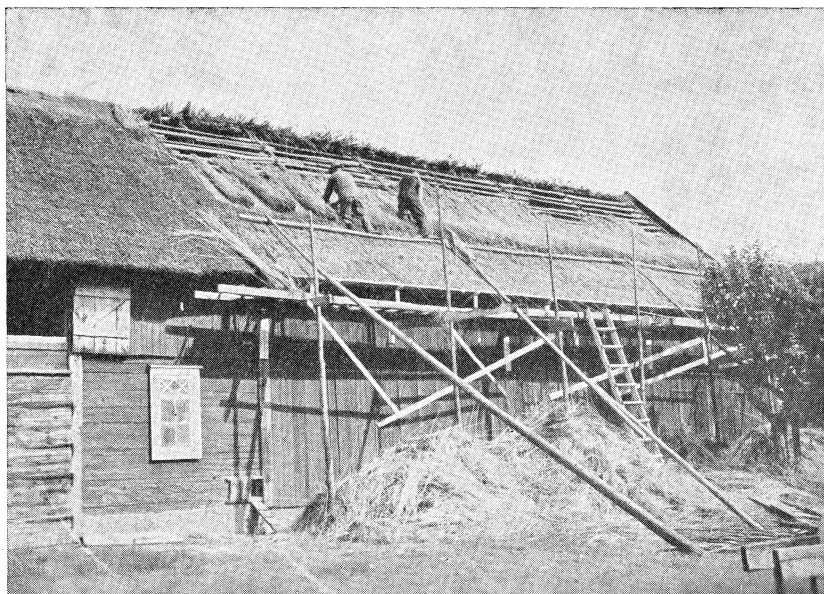
med ett mellanavstånd av 12—13 tum. Endast de båda nedersta stängerna ligga på kortare avstånd från varandra, nämligen 10 tum. Taket blir på detta sätt uppdelat på längden i långsgående parallella avdelningar om 12—13 tums bredd, som räcka från gavel till gavel.

Från södra delarna av länet omtalas räftat tak, bestående av smala, skalade granslanor med både uppåt-nedåt och långsgående slanor, s. k. räfte. Tillhör en gången tid. Från mitten av länet, Handbörds hd, nämnes en likadan metod som den äldsta, vilken efterträddes av den med kranor eller spant och trinjor samt två blåsar på var sida av taket. Även denna byggnadsmetod tillhör en gången tid. Enstaka dylika byggnader ha funnits men torde numera ha försvunnit.

Vid hofsen placeras en s. k. hofsbräda på högkant, som räcker så långt som taket skall täckas och avlägsnas, när taket är färdigt. Mot denna bräda lägges första laget halm eller vass till en tjocklek av 20—25 cm. Det är avsett att bilda den s. k. hofsen och lägges i ett eller två, på sina håll i tre lag, som bindas med vegor (vidjor) i motsvarande stänger, sedan först raftar lagts ut ovanpå laget mittför och motsvarande de första stängerna. Sedan lägges ut ett lag, ett s. k. blek, över varje stång, vilket drives ett stångavstånd uppåt och bindes med raft och vega tills nocken uppnås. Där lägges sista bleket på näst översta stängen. Översta bleket vikes över ryggåsen och övertäckes med rikligt med bossad halm, som kvarhålls med pålagda träkonstruktioner eller, i senare tid, med hönsnät, som fästes i stängerna.

Materialet till halmtaken var ursprungligen långhalm, som repats, senare tröskverkshalm. Vassen användes ganska mycket där den fanns, alltså vid kusten. Den skördades med lie (skära) eller med slättermaskin på isen. Skördades den sommartid, användes flotte. I föreliggande material kan den ha kommit till användning i 14 av 27 socknar.

Ställning anordnades vid väggen, där tak skulle läggas. Den skulle befinna sig 20 tum från takfoten och räcka så långt, som taket skulle täckas, samt bestå av plankor eller stege med pålagda bräder. Man kunde ock som vanligt reda sig med tvenne mot väggen eller taket ställda störar, på vilka bänken eller tvärstegen kunde vila, innan den lades upp på taket. Den bestod av tvenne granstörar 4×4 tum av tillräcklig längd, sammanhållna av 3 eller 4 tvärstänger av järn av lämplig längd. Ena stören stod taktäckaren på under arbetet, den andre utgjorde stöd för benen strax nedom knäna. Man kunde ock använda en enkel takstång eller fotstång, som hängde i tvenne linor, fästade vid nocken.

69. Vasstäckning av lada. Lovö, Ålems sn, Stranda hd, Småland. Foto Nils J. Nilsson 1954.

För transporten av materialet upp på taket hade man markstegar i de fall, där ej markställningen var tillräcklig och man klarade sig med tjugor. På sina ställen hade man en hissanordning, som lätt kunde arrangeras med tillhjälp av två långa stänger, en tjuga och ett rep. Den var av vipptyp, men framtung, och kunde röras även i horisontal led.

Materialet bestod vidare av bindemedlen, d. v. s. raftar och vegor. Bäggedera växte i regel på gården, i annat fall fingo de köpas. Raftarna voro i allmänhet drygt tumstjocka, 2–3 m långa störrar av björk, hassel, asp, lind m. fl. De användes skalade eller oskalade. Vegor (vidjor) voro färska skott av björk, pil eller sälj, tjocka som en mans tumme. De skulle vidare vridas för att kunna användas och blötas grundligt i vatten före användningen, om de ej användes färska. Både raftar och vegor voro förr marknadsvara. I senare tid — vid sekelskiftet eller senare — ha båda ersatts av metalltråd, raftar med 5 mm stängseltråd, vegan med galvaniserad järntråd nr 18 (17–20). En sentida efterföljd av Modéers maning: Spara skogen!

Täckmästarens vanliga sätt att lägga och binda taket har redan beskrivits från andra landskap. Med sin skovel (eller spade) slår

70. Bindning av halmtak. Postgården i Århult, Ålems sn, Stranda hd, Småland. Halmen föres upp på taket medelst en brunnsvippliknande hissanordning. Foto M. Hofrén 1940.

han uppåt i takfallets riktning på den utbredda halmen, tills dennas yta blivit alldeles jämn och slät — han driver taket. Enstaka tak-täckare ha även här vid bandens åtdragning använt sig av en tryckstake, som föres in genom taket under stången ovanför, under samtidigt tryck med knä eller armbåge mot redskapets nedre del.

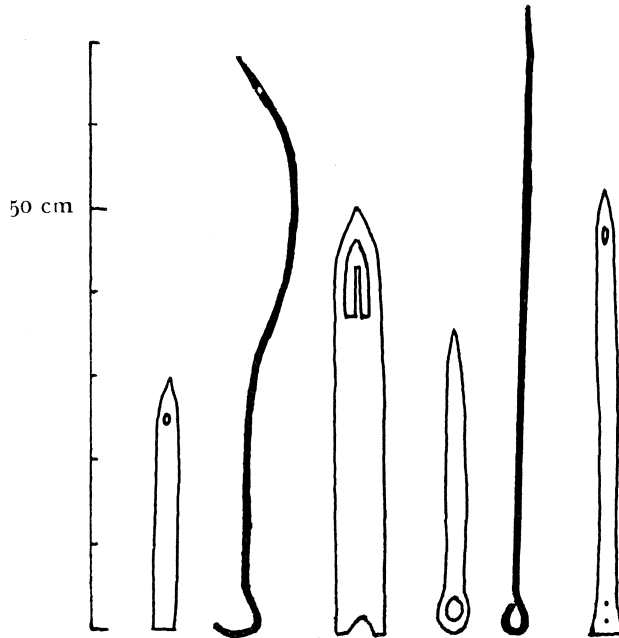
Sedan taksidan är färdig, räfsas taket med träräfsa dels för att få bort halmrester, dels för att få halmstråna likriktade, vilket är viktigt för att regnet skall rinna lättare av taket. Det anses, att korsade halmstrån ge regnet tillfälle att tränga ned i taket och förkorta dettas livslängd. Och så justeras eventuella ojämnheter i takytan medelst sax.

Ovanstående avser normalförfarandet vid läggandet av ett binde-

71. Vasstäckning av lada, Lövä, Ålems sn, Stranda hd, Småland. Täckaren arbetar med tryckstaken. Foto Nils J Nilsson 1954.

tak. Det är klart, att individuella skiljaktigheter kunna förekomma. En bestämd skillnad synes föreligga mellan trakterna norr om Handbörds hd och trakterna söder därom. I de norra landskapen förekommer ej täckeskoveln utan där synes tekniken vara huvudsakligen manuell. Någon drivning av taket förekommer ej där. Enstaka uppgifter från trakter längre söderut omnämna ej heller förekomsten av någon täckeskovel. Det vill faktiskt synas, som om detta redskap vore statt på avskrivning. Det hänger kanske samman med införandet av ståltråden som bindemedel, vilket ägde rum småningom räknat från sekelskiftet. Man skor nu taken, d. v. s. man lägger ett tunnt lager halm utanpå det gamla taket, som får ligga kvar till största delen och

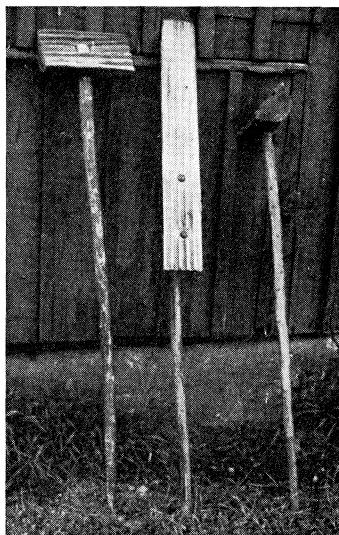
72. Täckenålar och skyttlar från Kalmar län. 1. Nåål av trä, Karlslunda och Vissefjärda sr. 2. Nåål av metall, tillverkad av pinne från hästräfsa, Gräsgärde, Arby sn. 3. Skyttel av metall, Ålems sn. 4. Nåål av trä, Ålems sn. 5. Nåål av metalltråd, Tveta sn. 6. Nåål av trä, kan fästas på trästång, Ålems sn. Teckn. av förf.

vid denna metod med fortlöpande söm är ej drivning lämplig, då den ju förutsätter, att bindningen sker i två tempon. En man måste vara på insidan av taket för att ta emot nålen med tråden och åter skicka ut den till taktäckaren. Han benämndes bakstickare.

Man kan ock använda ståltråd liksom vigran av trä till isolerad bindning på raft. I detta fall användes en enklare nåål. För fortlöpande söm måste man ha en nåål av särskild typ, som "rymmer" mera tråd. Man kallar en sådan skyttel.

Täckarnas antal växlar, beroende på tillgången på folk. En man kan sköta taktäckningen ensam. Tre man: en lägger ut halmen, han är täckemästaren, en binder, en hantlangar. Det är det vanliga, när det gäller större byggen. Annars skötes arbetet av två.

Av redskap ha vi i första hand att nämna täckeskoveln, spa-

73. Längsräfflad täckevraka ("täckeskov"), på ömse sidor en "klamp". Gräsgärde, Arby sn, S. Möre hd, Småland. Foto förf.

den. Den består av ett bräde, som är 1–2 alnar långt och 5 tum brett. Det har på ovansidan ett skaft av ungefär samma längd. På undersidan har det långsgående räfflor, $\frac{1}{2}$ –1 cm djupa och 1 cm breda. I en trakt i Södra Möre, Karlslunda, förekommer en typ, som har undersidan försedd med små håligheter, c:a $\frac{1}{2}$ cm. Redskapet förekommer upp till Handbörds hd (Mönsterås). Det är ett typiskt 2-handsredskap. Dess vanliga benämning är skovel, längst söderut kallas det spade och denna benämning följer det nedåt genom Blekinge. Övriga benämningar äro handbräda, täckebräda och klappeträ. En egendomlig lokal form, som vi funnit endast på ett ställe (Gräsgärde, Södra Möre socken, S. Möre hd), var till form och storlek som en halv klubba och användes vid läggande av vasttak. Vid användandet stod man på bommen och arbetade med redskapet uppåt. Det var mycket effektivt och kallades "klampen".

Ett redskap, som ej begåvats med särskilt namn, var den ovan nämnda tryckstaken. Som sådan kan användas en mindre krakstör, med något böjd spets och en klack på mitten, vilken sättes på raften.

Kniven har tydligen använts tidigare, ty den fanns kvar på ett ställe, nämligen i Ljungby socken, Södra Möre hd. Den är möjligen att betrakta som en relik. Stora stråkvägen från Skåne till Kalmar går här förbi efter att ha passerat Blekinge. Den synes ha varit den stråkväg, som förmedlat nyheter från Skåne och uppåt.

Tegel har använts i viss utsträckning för att förstärka halmtaken.

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I KALMAR LÄN (fastlandet)

<i>S. Möre härad</i>		Järeda	—
Gullabo	Täckspada	Mörlunda	—
Vissefjärda	Täckskovel	Tveta	—
Södermöre	Täckskovel	Lönneberga	—
Karlslunda	Handbräda		
Arby	Skovel, klamp	<i>Tunaläns härad</i>	
Ljungby	Täckebräda	Tuna	—
„	Skovel, klapprä		
Madesjö	—	<i>Sevede härad</i>	
		Rumskulla	—
<i>N. Möre härad</i>			
Ryssby	Klapprä	<i>Södra Tjusts härad</i>	
		Västrum	—
<i>Stranda härad</i>		Hallingeberg ..	—
Ålem	—	Törnsfall	—
„	Klappbräda		
Mönsterås	Täckskovel	<i>Norra Tjusts härad</i>	
Kråksmåla	—	Dalhem	—
Högsby	—	Ed Östra Ed ..	—
		Ukna	—
<i>Aspelands härad</i>		Hannäs	—
Virserum	—		

Så har man flerstädes täckt över hela taket med tegel, särskilt i de norra häraderna. Mera allmänt har man använt sig av en eller två rader tegelpannor i hofsen.

KRONOBERGS OCH JÖNKÖPINGS LÄN

T a k l ä g g n i n g e n. Materialet till halmtak var långhalm av svedjeråg; i senare tid råg från sydsvenskt och tyskt utsäde. I brist på råghalm kunde även vetehalm användas. Kornhalm har använts förr. Vass och ljung ha brukats som surrogat, dock endast i vartannat blek.

Halmen repades på repa eller på upp och nedvänd grepe. Den fogades samman till kärvar som vägde c:a 1—2 pund och kallades stuka, buka eller bunta.

Takkäppar skuros i skogen. Björk, vide, hassel, fur, gran eller eneträd, storlek 2 till flera meter, tjocklek av minst 2 tum i den tjocka och 1 tum i den smala ändan, kan skrädas i den tjocka ändan. Användes färsk eller skalad.

74. Omläggning av tak på Skattegården, Bäck by, Kånna sn, Sunnerbo hd, Småland. Hofsen lägges. Foto Nordiska museet 1934.

Täckevidjor (täckevejor) äro smärre grenar av björk eller vide. Vidjan skulle ha en grovlek av en mans tumme i grovändan. Den skulle kvistas väl, sedan skulle den rispas upp på ena sidan och där efter vridas i hela sin längd. Sedan skulle den antingen förvaras i vatten eller ock ligga i vatten minst $\frac{1}{2}$ dag före användningen.

Vass eller säv synes ej ha kommit till användning i någon större utsträckning inom Kronobergs eller Jönköpings län, åtminstone ej i senare tider. Troligt är dock, att vassen använts mera förr. Vass uppges förekomma i 4 av 33 socknar i Kronobergs län och i 16 av 47 socknar i Jönköpings län. Dock föreligger en uppgift, att den fortfarande användes mycket till hofsen (Ljungby).

Före taktäckningen skulle uppsättas en ställning för taktäckarna på sedvanligt sätt. När det hade blivit vanligare att använda spik, gjordes i stället klotsar med hål i, vilka tillfälligt spikades upp på väggbalkarna. Dessa klotsar kallades stöekolvar eller dockor. Täckematerialet bars upp på ställningen på en liten stege eller tjugades upp.

Skulle det högre upp hissades det eller man använde en s. k. tatare (kallades nekakrake i Dörarp). I Konga hd använde man en hiss, som till sin konstruktion erinrar om en gammaldags brunnsvinda. Även i Kinnevalds hd.

Halmtakets underlag utgjordes av spant och bjuråsar. Spanten lågo på ett inbördes avstånd av 3 alnar eller 3 meter, bjuråsarna på ett avstånd av 10–12 tum.

Det kan förtjäna att omnämnas, att man, då så behövts, brukat förlänga sparrverket nertill genom s. k. skalkar, trän som spikas på sparrarnas sidor och försetts med ett behövligt antal bjuråsar.

Man täckte från hofsen uppåt och började från det håll av bleket, som lämpade sig bäst, vanligen höger. Mången vände när han kommit till ändan av bleket. I regel lades hela bleket på en gång vid nytäckning. Var det omtäckning, så togs endast ett stycke, ett skift, en flaska, åt gången. Ty det var ej alltid den tillgängliga halmen förslog till mera. Man började vid hofsen och lade blek efter blek tills man kom till nocken. Där lades sista bleket på den näst sista bjuråsen. Halmen veks sen över på andra sidan och bands där ned med käpp och veja. Samma förfarande på andra sidan.

Hofsen lades med rikligt halm. Den skulle vara lika tjock som taket i sin helhet, d. v. s. 8–12 tum, beroende på halmtillgången. På sina håll lades den med viskor eller öfsalockar, särskilt i Jönköpings län. Somligstädes högg man av hofsanekerna. Överhuvudtaget använde man kortare halm i hofsen. Man kunde även använda en hofsbräda som sedan togs bort.

Nedersta bjuråsen skulle endast tjäna till stöd för hofsen. När sålunda hofsen var utlagd lades över densamma en täckraft just över den andra bjuråsen, och vejorna fastsattes på bestämda avstånd, omkring 1 aln emellan. Så lades hofsens andra lag som skulle räcka ned lika långt som första laget och bands i tredje bjuråsen. Nästa blek, det tredje, lades också med stubbändan ända ned till hofsen men skulle breddas uppåt 12 tum, så att stubbändarnas yta sammanföll med takfallets yta, försågs med takraft och bands, först löst, sedan efter drivningen hårt. Småningom hade taket vuxit så pass att täckmännen, som hittills gått på ställningen, behövde en gångås eller krypås att vistas på under sitt vidare arbete. Denna bestod av en 5×5 tum granslana av lämplig längd som vilade på två eller flera störrar, som stodo på marken och hade andra ändan inpassad i hål å gångåsens undersida (stöåsar), eventuellt i påspikade trän. För vart tredje blek skötos dessa gångåsens understöd i riktning mot väggen, varvid

gångåsen höjdes i motsvarande mån. Gångåsen kunde även medelst en länk, ett rep eller en oxtöm i var ända vara upphängd uppåt i takställningen, varvid var att märka, att den knut, varmed den kvarhölls, skulle vara lätt att lossa. I stället för markstöden kunde även användas särskilt konstruerade anordningar, i vilka gångåsen så att säga hängde på underliggande bjurås. (Jfr takstol.) I södra Småland användes också täckestege, som såsom namnet antyder upphängdes i tvenne rep. Täckemännen gingo på nedre stången. Vid upprullningen av täckestagen låstes denna genom att ena repet slogs över övre stången på stegen.

Ovanpå nocken lades så ryggningen. Den utgjordes av alla halm-band som sparats från buntor eller bukor under täckningens gång och i andra hand av bossad halm, vilken packades ovanpå mycket högt, och slutligen lades på träkonstruktioner s. k. hängevär. Ibland lades en verklig ryggås ovanpå. Denna hängevär bestod i allmänhet av runda eller klivna granstockar, som placerades parvis med c:a 1 alns mellanrum. Dessa stockar voro skrädda i övre delen och förenade med varandra 2 och 2 medelst en dympling eller träplugg. Ibland lades dessa stockar på längre avstånd från varandra och försågos på ovasidan med 2 à 3 dymplingar vardera, på vilka placerades slanor, som hade till uppgift att tynga ner och kvarhålla ryggningen. Hängevären bundos ofta i bjuråsarna. Benämningarna på dessa hängevär voro olika. I Kinnevalds hd kallades de för hängen eller hangor, i Konga hd för ryggkranar, hangor, trädkränglor, kranglor. I Västbo benämndes de hangor, klampar, hängslen och träklossar, i Östbo för hängslor och hangor, i Östra kallades de för krånglor eller kråklor, hängslen med sidoslaner. Även brädhuv förekom. I Mo hd kallades de takryttare samt i Tveta, Vista och Norra Vedbo utgjordes de av takryttare med 1—3 sidoslaner.

I Kronobergs län hade man i stor utsträckning börjat använda hönsnät, som spändes över ryggåsen och fästes nertill å båda sidor i bjuråsen. Då användes ej hängevär. På sina ställen i Jönköpings län hade man det yttersta paret hängevär lika långa som vindskidan. De kallades då utelligare.

Det var av viss fördel, om halmen i ryggningen fuktades vid anbringandet. Den packade sig då bättre och risken för bortblåsning minskades.

När ryggningen var lagd räfsades hela taket med träräfsa (riva) uppifrån och ner, för att skaffa bort all lös halm och för att alla halmstråna skulle bli likriktade, d. v. s. ligga parallellt. Detta senare

var mycket viktigt, ty korsade strån i taket ansågs vålla röta förr eller senare genom vattenskada. Men denna räfsning skulle ske mycket försiktigt.

S. k. vindskidor hade redan före täckningens början anbragts på bjuråsarnas ändar. De hade tidigare fästats med självvuxna trähakar, numera helt enkelt med spikar. De skulle göras tillräckligt breda. Förr hade man borrarat hål i vindskidorna till fäste för raftarnas fria ändar, men det hade bortlagts efter mitten av 1800-talet och ersatts med stormlist, en 3—5 tum bred skiva. På enstaka ställen funnos dessa hål kvar. Många hade sett dem vid omtäckning.

T ä c k e v r a k a n uppvisade ett flertal olika former i landskapet, se kartan sid. 171. Den bestod av en platta av upp till en meters längd och en till tre decimeters bredd, var på undersidan försedd med långsgående räfflor eller tätt sittande små hål av $\frac{1}{2}$ cm djup med en diameter av en halv till en centimeter. På översidan var den försedd med ett kortare eller längre handtag eller skaft, i regel påspikat, ofta något snedställt, och längs ena långsidan ibland försett med korta räfsenningar av hårt trä eller järn. Den har under senare tid fått en allt mera minskad användning, saknas flerstädes helt.

Beräffande vrakans form och storlek bildar Sunnerbo hd en direkt fortsättning av V. Göinge hd i Skåne: långskaftade, långsräfflade tvåhandsredskap. Även längre norrut fortsätter samma typ utan att förändra någon märkbar påverkan från de halländska rakorna. Även längst upp i nordost, Dörarp, förekommer exempelvis en stor vraka med långt skaft och vid dettas bas ett extra handtag och räfsenningar på ena långsidan. Vrakbeståndet fortsätter sedan i oförändrat skick genom hela Kronobergs län bort till Konga och Uppvidinge härader. Undantag gör endast nordvästra hörnet av Sunnerbo hd och något enstaka fall i norra delen av Norrvidinge hd.

I Västbo hd äro förhållandena mera komplicerade. Vrakorna äro enhandsredskap och i allmänhet av ringa storlek samt något bredare och överensstämmer till formen med vrakorna i nordvästra delarna av Sunnerbo hd. Inom ett visst område närmast gränsen till Hallands och Älvsborgs län äro vrakorna dessutom försedd med håligheter på undersidan och överensstämmer i detta avseende med vrakorna i nordvästra delen i det av oss påvisade område, som sträcker sig genom norra Halland och södra Västergötland fram till Kattégatt. I övrigt återtagas vrakorna i Jönköpings län sin typ av räfflat tvåhandsredskap och fortsätter sedan genom länet österut till Kalmar läns gräns.

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I KRONOBERGS LÄN

Sunnerbo härad

Hallaryd	Täckeraka
Göteryd	Täckraka
„	Träraka
„	Täckeraka
Hinneryd	Drivarbräda
Traryd	Täckraka
„	Täckrak
Pjätteryd	Slätbräda
Vrå	Drivbräda
„	Raka
„	Klappbräda
Agunnaryd	Raka
„	Täckraka
Angelstad	Raka?
Odensjö	Täckraka
Hinneryd	Drivarbräda
S. Ljunga	Täckeraka
Dörarp	Stäcketrä, stäcke- bräda
Berga	Täckraka

Allbo härad

Virestad	Raka
„	Raka
„	Raka
V. Torsås	Raka
Skatelöf	Täckraka
Vislanda	Täckeraka
Lekaryd	Drivbräda
Kvenneberga	Skärbräda
Härlöv	Drivbräda
Hjortsberga	—

Kinnevalds härad

Allmundsryd	Täckraka
Urshult	Täckraka
Jät	Täckeraka
„	Täckeskovel
„	Täckeraka
Kalvsvik	Drivträ
„	Drivbräda
Vederslöv	Täckraka
Öja	Drivbräda

Norrvidinge härad

Ormesberga	—
Berg	Stukbräda
Söraby	Halmraka

Uppvidinge härad

Herråkra	—
Dädesjö	—

Konga härad

Tingsås	Drivträd
S. Sandsjö	Täckspade
„	Reflad träspade
Långasjö	Täckskovel
Väckelsång	Täckesköffel
„	Täckskovel
Linneryd	Reflad bräda
Nöbbele	—
Hemmesjö	Drivredskap, bräda m. skaft
Furuby	Reflad bräda

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR I JÖNKÖPINGS LÄN

Västbo härad

S. Unnaryd	Drivraka
Bolmsö	—
„	Täckraka
Dängaryd	—
Gryteryd	Raka

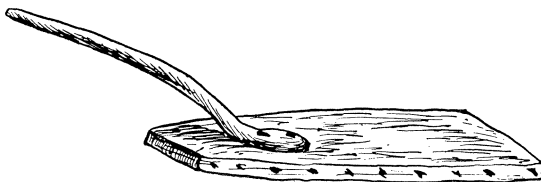
Torskinge . . . . .

„	—
„	Skärbräda
Sandvik	Täckraka
„	Stubbräda
Reftele	Skärbräda
„	Skärbräda

Forsheda	.....	—	Nydala	.....	—
Burseryd	.....	Täckraka	Hultsjö	.....	Slagträ till tak f. ö.
”	.....	Täckraka	Skepperstad	....	—
”	.....	—	”	....	—
Villstad	.....	Raka	Källeryd	.....	—
Anderstorp	....	—			
Kulltorp	.....	Täckraka	<i>Östra härad</i>		
Bosebo	.....	—	Näshult	.....	—
Båraryd	.....	—	Vetlanda	.....	—
Våthult	.....	—	Björkö	.....	—
			Kråkshult	.....	—
			”	.....	—
<i>Östbo härad</i>					
Rydaholm	....	Raka	<i>Mo härad</i>		
”	....	—	N. Hestra	....	—
”	....	Drivbräda	Källeryd	.....	—
”	....	— påk	Bondstorp	....	—
”	....	Drivbräda	”	....	—
”	....	Reffl. bräda			
Hånger	.....	Skärbräda	<i>Vista härad</i>		
”	.....	—	Ölmstad	.....	—
”	.....	Halmraka	Visingsö	.....	—
”	.....	—	”	.....	—
Tännö	.....	—	Gränna lands-		
”	.....	—	kommun	....	—
Våxtorp	.....	—			
”	.....	—	<i>Tveta härad</i>		
Gällaryd	.....	—	Barnarp	.....	—
Värnamo	.....	—	Bankeryd	.....	—
Fryele	.....	—			
”	.....	—	<i>Norra Vedbo härad</i>		
Hagshult	.....	—	Bålaryd	.....	—
”	.....	—	Askeryd	.....	Klapträ f. ö.
Tofteryd	.....	—	Lommaryd	....	—
			Marbäck	.....	—
<i>Västra härad</i>			Linderås	.....	—
Hjälmseryd	....	Raka	Frinnaryd	....	—
S. Solberga	....	—	Adelöf	.....	—
Bäckaby	.....	—			

Året 1957 företogo vi med utgångspunkt från Växiö en undersökning av vrakans förhållande i Kronobergs och Jönköpings län. Vi fastställde därvid, att vrakan icke användes i den utsträckning som tidigare varit fallet, detta åtminstone delvis beroende på råghalmens försämrade beskaffenhet. Den var icke längre av den fasthet, att den med fördel lät sig drivas. Och så kom härtill svårigheten att få slag-

75. Täckevraka, långsräfflad på undersidan. Odensjö, Odensjö sn, Sunnerbo hd, Småland.

tröskad halm. Vi gjorde ett försök att bestämma gränsen österut för området med hålförsedd vraka och funno den vid Färgaryd, Långaryd, Södra Hestra, Sandvik och Burseryd. En förfrågan i Villstad klarlade, att hålad vraka förekommit därstädes i föregående generation, men att den numera saknades där. Tydligtvis har den hålade vrakans område varit statt i tillbakagång. Vilket också visas bland annat av det förhållandet, att i gränstrakterna till detta område förekomma vrakor, som till hela sin typ likna en hålad vraka, men vid närmare eftersyn befinnas vara räfflade. Så i Odensjö.

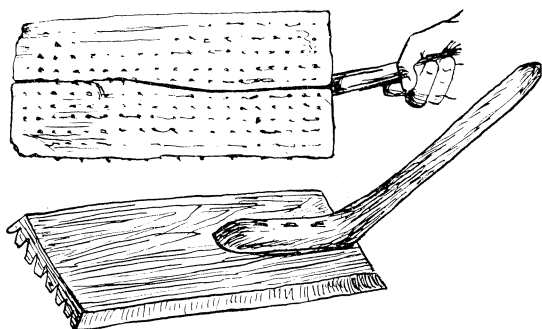
Även andra egendomligheter kunde vi konstatera. Till exempel en vraka med både räfflor och hål hos en man i Villstad, Rem, född 1877. Han hade icke något exemplar kvar av sin tidigare vraka, men vidhöll alldeles bestämt vid vår ingående utfrågning, att saken förhöll sig på nyss sagda sätt. Och hans fader hade haft en likadan vraka. En annan egendomlighet var en vraka med särskilt smala och grunda räfflor. Den var från Södra Unnaryd. Av vrakans benämningar är täckrakån som synes den vanligaste. Drivbräda är den närmast vanligaste och syftar direkt på redskapets funktion, liksom flertalet av de mera sparsamt förekommande övriga benämningarna. Täckskovel och täckspade visar sambandet med Kalmar län och Öland samt Blekinge. Skärebräda är så tillvida av intresse, att den visar ett samband, även praktiskt, med Skåne, ity att även täckkniven förekommer på de ifrågavarande lokalerna. Sambandet med Skåne har man sannolikt att söka över Nissans flodsystem, möjligen också Lagans. Samma väg torde den hålade vrakan ha kommit från det stora utbredningsområdet i Halland och Västergötland ((Knäred).

Täckevrakan synes saknas i norra Jönköpings län. Närmare bestämt går gränsen genom Bosebo, Våthult och Båraryd i Västbo hd, Anders-

76. Täckevraka, stäckebräda. Dörarp, Dörarps sn, Sunnerbo hd, Småland.

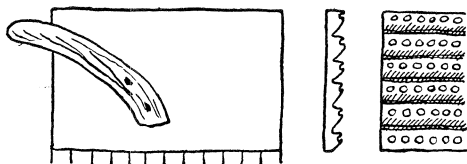

77. Täckevrakor från Småland. Övre bilden: Vraka med hål på undersidan. Ekenäs, S. Hestra sn, Västbo hd. Undre bilden: Vraka med räfflad undersida. Bråna, Tolgs sn, Norrvidinge hd.

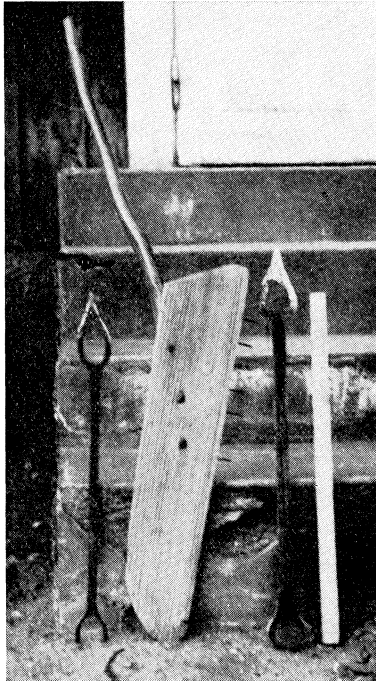
torp, Värnamo, Tännö och Gällaryd i Östbo hd, Hjälmseryd, Hultsjö, Bäckaby och S. Solberga i Västra hd, samt Näshult socken i Östra hd. Alla arbetsmoment som ha med täckevrakan att göra falla där bort. Taken drivas ej längre utan arbetet med täckningen blir där uteslutande manuellt. Betydelsen av ett par goda händer, som ofta framhålls i svaren på frågelistorna, blir där aktuell. Man breder taken. Särskilt sedan ståltrådsvigrens tillkomst och man lärt sig den fortlöpande sömmen har även raften blivit överflödig. Och takkniven har mist sin betydelse, ersättes av saxen på taket och lien för taksågget. Man torde kunna säga att man återvänt till fädernas taktäckningsmetod. Endast med den skillnaden att man binder med ståltråd i stället för med vegetabilisk vigra.

Ett mycket använt redskap vid täckningen var också *bindstake* n — jfr sid. 128 —. Den benämndes i Sunnerbo hd *bindstake*, *härestake*; i Konga hd *packstång*, *bindstake*, *bagge*; i Västbo hd *stång*, *stör*, *härepåk*, *bindstake*, *bindtjur*, *tryckstake*, *knekten*, *härestake* och i Östbo hd *drivpåk*.

På en del ställen förekommer *takkniven*. Den tillhör en taktäckningsmetod, som sannolikt hade emanerat från Skåne där den var mycket spridd särskilt i Malmöhus län. Man lade taken mycket tjocka och skar sedan ner dem överallt och fick på detta sätt mycket vackra och relativt varaktiga tak. De voro helt enkelt tekniska mästerverk. Men de krävde mycket riklig tillgång på långhalm. Jfr i öv-

78. Täckevraka, rekonstruktion enl. beskrivning från Villstads sn, Västbo hd, Småland.

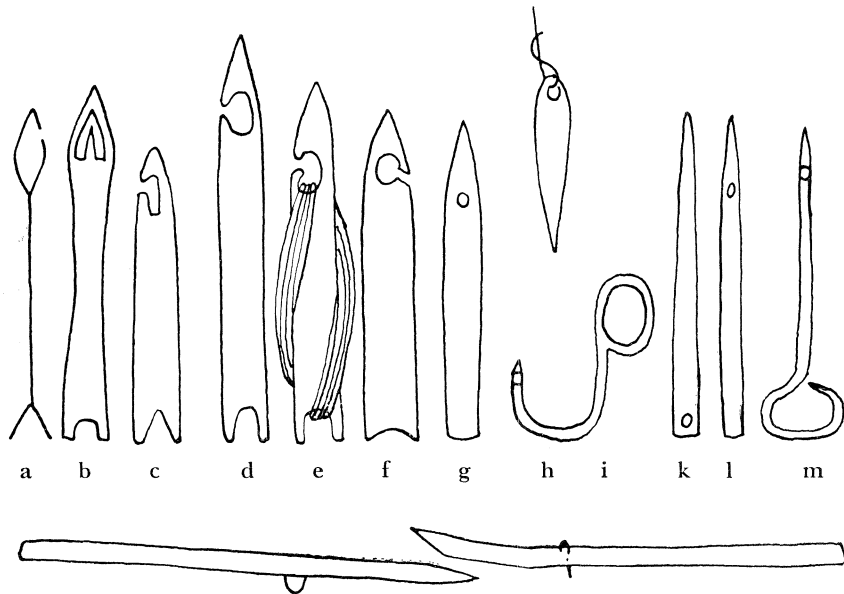

79. Täckvraka med finräfflad undersida och långt snedställt skaft. Ett par taknålar samt måttstock 50 cm. Färda, S. Unnaryds sn, Västbo hd, Småland. Foto förf. 1955.

rigt sid. 48 ff. Sannolikt hade denna metod uppkommit respektive importerats under 1700-talet ty täckkniven finns ej upptagen i materialförteckningar före år 1800.

NYA METODER

Halmtaket kunde om det var väl lagt ligga i 25–30 år. Uppgifterna växla starkt på denna punkt. Ryggningen var den del av taket som först sviktade. Man kunde redan efter 10–15 år bli tvungen rygga om sitt tak, eventuellt tidigare. Det var därför många som skyndade att bygga om sitt tak med takspån, så snart detta slags tak blev bekant. Orsaken visade sig ofta vara den, att en fabrik för takspån (hyvel) förlagts till trakten, och genom den därigenom alstrade lättheten att förvärva detta takmaterial till ett billigt pris har det förlett många till att ersätta sina halmtak med spåntak. Detta började någon gång på 1870-talet. Några års erfarenhet var emellertid nog för att lära dessa inse misstaget. Man hade dels fått kallt i sina kreaturstallar och dels hade yrsnön börjat härja i ladorna, sedan spånen ef-

Härastake från Dörarp Sunnerbo hd,
Kronobergs län.

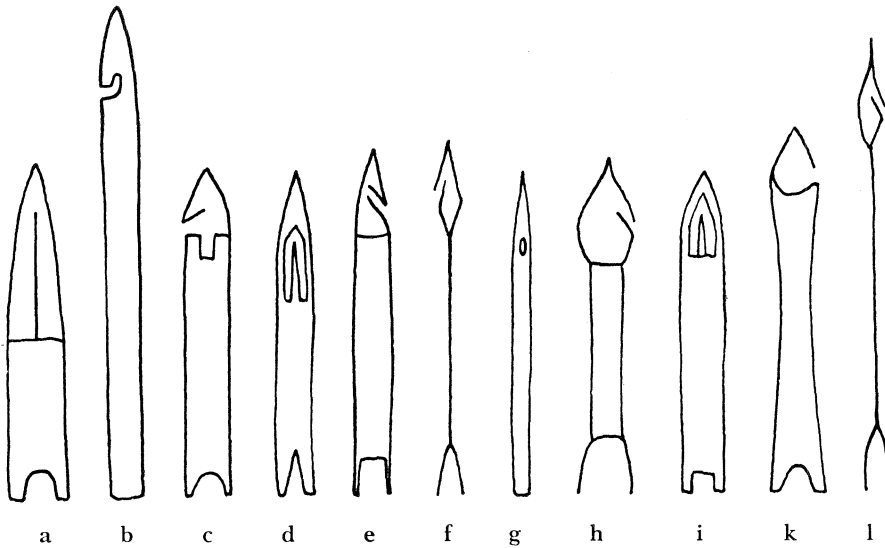
Packstång från Tingsås, Konga hd,
Kronobergs län.

80. Täcknålar och bindstakar i Kronobergs län.

	<i>Härad</i>	<i>Socken</i>		<i>Härad</i>	<i>Socken</i>
a.	Sunnerbo	Dörarp	g.	Sunnerbo	Agunnaryd
b.	„	Göteryd	h.	Norrvinge	Berg
c.	„	Traryd	i.	„	„
d.	„	Agunnaryd	k.	Kinnevald	Kalsvik
e.	Allbo	Hjortsberga	l.	„	Väckelsång
f.	Sunnerbo	Agunnaryd	m.		„

ter några år börjat krylla sig i kanterna. Det blev en dålig affär att ersätta taket med ett nytt tegeltak, som ju krävde ett stabilare takunderlag än halm- och spåntaken. Samma blev resultatet för de jordbrukare i Kronobergs län, som i början av århundradet läto fresta sig av Timsfors nyupprättade takpappfabrik att ersätta sina halmtak med tak av detta material, vilket ju ej heller var särskilt hållbart och krävde årlig omtjärning.

Man hade mångenstädes länge vid taktäckningen använt sig av en metod att sy taken fast med tjärkokt linnegarn eller hampgarn (kabel), med större eller mindre framgång. Det fanns nålar kvar från denna tid. Man började nu ersätta den gamla björkvigran med galvaniserad järntråd n:r 19 (eller något av kringliggande nummer).

81. Täckenålar i Jönköpings län.

	<i>Härad</i>	<i>Socken</i>		<i>Härad</i>	<i>Socken</i>
a.	Västbo	Torskinge	g.	Östbo	Fryele
b.	„	Burseryd	h.	„	Tofteryd
c.	„	Villstad	i.	Västra	Hjälmseryd
d.	„	Kulltorp	k.	„	Nydala
e.	Östbo	Rydaholm	l.	„	Hultsjö
f.	„	Våxtorp			

Dels var ju denna tråd lätt att anskaffa när som helst, dels var den lätthanterlig i arbetet. Metallvigran användes på tvenne sätt. Dels användes den så att säga i stället för den vegetabiliska vigran med bi-behållande av raften och med isolerade band, en metod som accepterades av många. Dels använde man fortlöpande söm och befriades då även från användande av raften, en metod, som tyckes ha värvat flest anhängare. Vid denna metod kräves såsom tidigare skildrats en man på insidan av taket för att ta emot och åter skicka ut nålen med tråden, den s. k. bakstickaren. Här kan i förbigående nämnas att bakstickarens funktion ingalunda är en nyhet, utan snarare betyder ett återupplivande av en gammal funktion. Man hade nämligen på sina håll även på den gamla vegetabiliska vigrans tid en bakstickare, som arbetade med en grov nål av trä eller järn, som han stack ut genom taket tog emot vidjan och åter stack ut densamma genom taket till mannen utanför, som stod för bindningen. Man slapp härvid ifrån

att gräva i halmen för att få tag i vigran. Man hade också bakstickare, som samtidigt var bindare och som först stack ut vidjan inifrån och sedan tog emot den igen och band den på insidan och försänkte vidjans knut på insidan bak bjuråsen. Hur som helst så har dock metoden med fortlöpande söm numera blivit den vanligaste, till men för alla gamla pensionärer, som på detta sätt gått miste om ett kärkomet tillskott till folkpensionen — inkomsten på försäljningen av käpp och veja.

En fördel med den moderna taktäckningsmetoden är den, att man nu kan sko eller halvsula taken. Man räfsar då taket tämligen hårt, och lägger på ett tunnt lager med ny långhalm och har ett fullt brukbart halmtak. Och det är ganska värdefullt i dessa tider, då användbar långhalm är svår att anskaffa. Sedan man nu nästan kommit från att lägga halmtak på nya hus, så har metoden att sko taken blivit den nästan enbart använda.

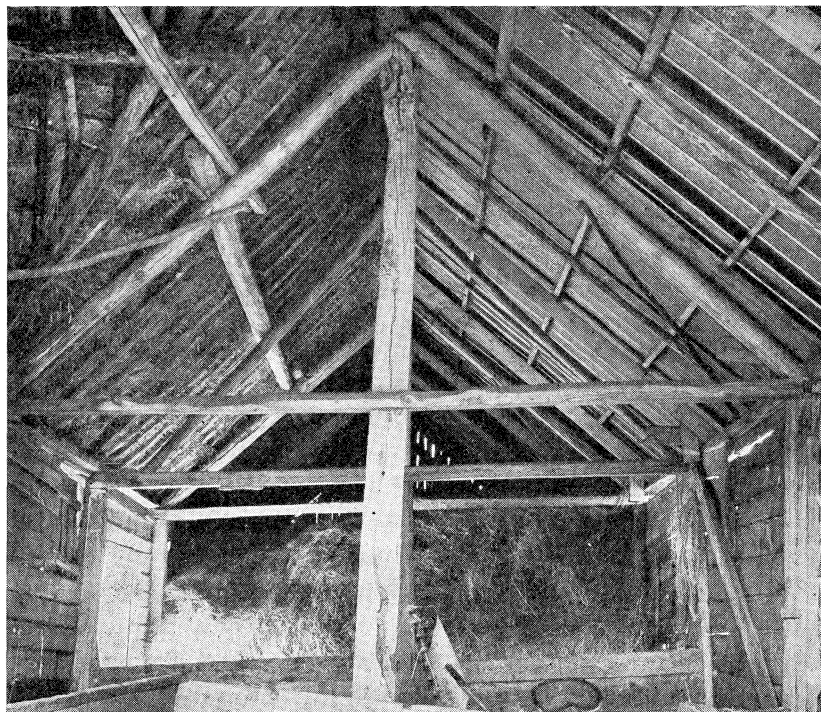
HALMTAK OCH TAKTÄCKNING PÅ ÖLAND

TAKKONSTRUKTIONEN

Bebyggelsen på Öland betecknas i allmänhet såsom varande av ålderdomlig typ och detta anses ha sin grund i landets isolerade läge. Detta betingar nämligen att nya kulturella strömningar ta längre tid att tränga fram där än fallet varit på motsvarande trakter på fastlandet, t. ex. i Kalmar län, med kontinuerliga förbindelser med angränsande bygder.

I stort sett har byggnadssättet i norra Öland, norra motet, motsvarat det i norra Kalmar län och intill liggande delar av mellersta Sverige, under det att södra hälften av ön i detta avseende stämmer mera överens med södra Kalmar län. Men de förändringar som under tidernas lopp inträffat på fastlandet ha av nyss nämnda orsak icke inställt sig på Öland i samma grad som fallet varit på fastlandet. Förhållanden som varit allmänt för handen på Öland under det gångna halvseket och stammat från äldre tid ha sålunda endast i obetydlig utsträckning kunnat återfinnas på fastlandet — de ha nämligen där påverkats av utvecklingen. Exempel härpå ha vi i skiftesverket och raveltaget på södra Öland och i knuttimringen i norra delen av ön.

Enligt Petter Åstrand bestod taket på mangårdsbyggnaderna i de 5 nordliga socknarna av lös halm som kvarhölls av s. k. räft, d. v. s. smala käppar, som lades tätt från ryggåsen till takfoten. Övriga 10 socknar i norra motet hade taket merendels av halm under torv. Det övriga Öland synes enligt Linné haft halmtak med torv i de fall, där ej halmen bands. Man använde mycken havstång, slake, även till ryggning. Takfoten var av flis, som räckte i kvarter utanför väggbandet.

83. Loge i S. Sandby, Sandby sn, Möckleby hd, Öland. Konstruktion med s. k. högsula, mesula, uppbärande takåsen. Vänstra takfallet med ursprunglig täckning, där man ser de från nocken till takremmen löpande "oppståndarraften". Högra takfallet omtäckt i sen tid. Foto Nils J. Nilsson 1957.

Byggnadssättet på Öland står i mycket intimt förhållande till öns natur. Där mycken skog funnits, såsom å norra delen av ön — norra hälften av Åkerbo hd — har trä varit det huvudsakligaste byggnadsmaterialet: knuttimring och vedtak. I mån som sten, flisan, varit tillgänglig har denna utnyttjats i större utsträckning och den mera sparsamt förekommande skogen har nödvändiggjort en mera begränsad användning av trä som byggmaterial: skiftesverk och raveltak med halm eller vassrör som täckande medium. Så mellan Borgholm och Böda skog samt i bygderna kring södra alvaret. Under de senare årtiondena har man alltmera övergivit sättet att bygga tak med åsar och ravel och övergått till tak på läkt och spant.

Ladugårdsbyggnaderna på Öland intressera oss i särskild grad ty de äro i stort sett de enda byggnader på vilka bindetaket förekommer. De äro uppförda av sten (flis) och skiftesverk, detta senare alltid i den

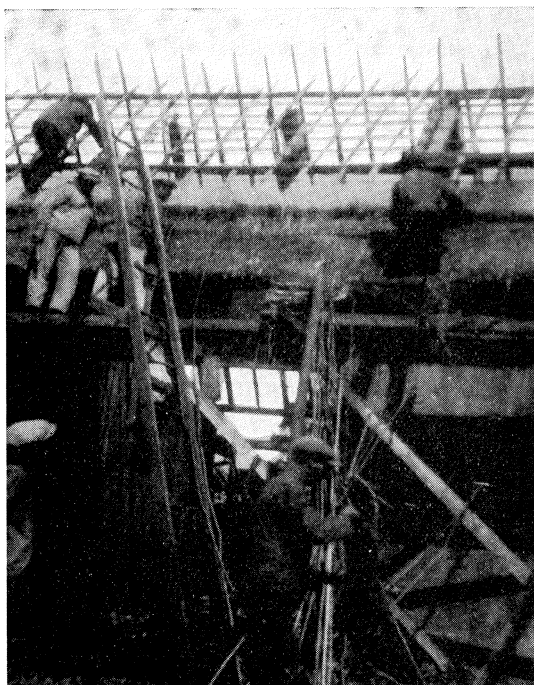
del av byggnaden där logen inrymmes. Väggarnas stolpverk sammanhålls upptill av väggbandet. Tvärs över byggnaden löper ett antal tvärband (spännbjälkar) vilka sammanhålla byggnadselementen i denna riktning och äro förbundna med stolpar och sulor inne i byggnaden. Materialet är vanligen ek.

I äldre tid (delvis även fortfarande) vilade taket på åsar löpande i husets längdriktning, nämligen kroppåsen 5×5 tum överst och tvenne sidoåsar, leåsarna, 5×5 tum (de kunde även vara fyra eller sex). Dessa åsar uppbyros på tvenne principiellt olika sätt. Äldsta sättet var att de vilade på rader av trästolpar (starka, s. k. högsulor), en rad längs mitten av byggnaden, mittstolparna eller mesulorna, vilka voro förbundna med tvärbanden, nedtill stödda mot stenar eller ridande på tvärsyllar, samt en rad liknande stolpar längre ut åt byggnadens sidor, sidosulor, vilka även kunde vara kortare och stöda mot tvärbjälkar, tvärband. Dessa högsulor hade i sin övra ända en urtagning vari åsen vilade.

En något yngre och mera utbredd byggnadsmetod har takresningen bestående av ett sparrverk, tranor, stående på takremmen med c:a 4 m. mellanavstånd och saxat upptill. I den där uppkommande vinkeln vilar kroppåsen, och leåsarna vila mot trädymlingar vid mitten av tranorna eller strax därnedanför.

Detta nu skildrade takröste uppbär ett dubbelt lager av rafter såsom underlag för täckmaterialet, halmen eller vassen. Rafterna äro av lätt träslag samt avbarkade. Det undre lagret har samma grovlek som humlestänger. Rafterna vila på åsarna vid vilka de äro fästa med trädymlingar eller i senare tid spikar och förlöpa från nocken till takremmen, där de med den nedre spetsade ändan stå i motsvarande hål, inhuggna strax innanför väggbandets ytterkant. Dessa rafter kallas uppståndarraft och ha ett mellanavstånd av 50—60 cm. Det ytliga raftlagret består av horisontalt förlöpande rafter av något klenare kaliber än de förra och fastbundna vid dem medelst vidjor av björk eller med bast, i senare tid spikas de. Benämningen är tvärraft, påspikarraft eller vebinneraft, mellanavståndet 30 eller 40 cm. Detta bindetaksunderlag är sålunda analogt med det som förekommer i den ålderdomliga takkonstruktion, vilken såsom relict förekommer fortfarande å gamla byggnader på en del ställen i södra Sveriges förutvarande danska landskap och kallas raveltak. Under senaste halvseket, framför allt efter 1920, har denna takkonstruktion efter hand avlösts av den stabilare moderna med spant 6×6 tum (sparrar) och läkten. Sparravståndet uppges till 6 fot eller 2 m. Läkten äro 4-kan-

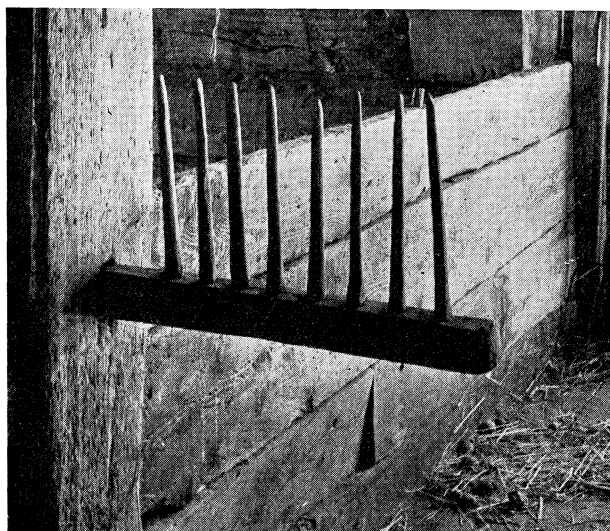

84. Takläggning å Bettorp, N. Möckleby sn, Möckleby hd, Öland. Man ser takets långa oppståndarrafter, läggandet av hofsen och den talrika personalen. Foto Lage Nilsson, LUF.

tiga slanor, sågade ur grövre fur- eller granved. Spanten förses gärna med spantfot. Denna förändring beträffande takkonstruktionen iakttages framförallt i södra hälften av ön. Men den förekommer även längst upp i norr.

TAKMATERIALET

Hur ett bindetak i princip är beskaffat har tillräckligt skildrats i det föregående. Det vanligaste materialet till de öländska bindetaken utgöres av råghalm. Vassrör (*Phragmites communis*) användes emellertid även i ganska stor utsträckning med undantag för öns sydspets, där vasstak ej synas förekomma, samt enstaka trakter å östra och västra kusterna. Från tvenne lokaler något längre norrut (Föra och Persnäs) uppgives den där förekommande agen (*Cladium mariscus*) användas till bindetak. Vad angår vassens nutida förekomst på ön säger Sterners öländska flora (1939): "vassen förekommer i 31 av Ölands 33 socknar. Den växer i insjöar och större träsk (även på alvaren); på Mellanölands västkust och Nordölands östkust här och

85. Halmrepa vid logbalken, S. Sandby, Möckleby hd, Öland. Foto Nils J. Nilsson 1958.

där i vikar och små laguner, i regel endast i små bestånd; men huvudsakligen som relict i diken och gravar." Tak av säv (*Scirpus lacustris*) ha möjligen funnits, men sällsynt och endast på smärre byggnader.

Den grövsta och kraftigaste råghalmen var den bästa till halmtak. Den slagtröskades vanligen men från en del ställen föreligga uppgifter att man brukat urslagning mot bock eller annat, mot stol med ribbor och 4 ben, mot ett vagnshjul. I något fall anges att urslagningen föregåtts av slagtröskning eller endast att långhalmen varit skriftad. Senare har man använt sig av tröskverk, dels sådana av minst 4 fots bredd där rågen kunnat matas in på tvären, dels stifttröskverk ("reprulle") och slutligen även ångtröskverk. Efter tröskningen har halmen rensats, vanligen genom att repas på en kamliknande trärepa med ex. 10–12 träpinnar av 12 tums längd, fäst antingen i logväggen eller i logens mittstolpe. Ett antal "handmål" som dragits genom repen bildar sammanbundna, 7–8 stycken eller flera, en kärke, en s. k. bosa, med en vikt av 15–18 kg d. v. s. c:a 2 lispund som är ett gammalt standardmått. Långhalmen försäljes nämligen i form av dylika kärvar. Vid maskintröskning kan halmen även erhållas i pressbalar, vilka sedan antingen repas vintertiden och ge långhalm som bindes i bosor med 1 eller 2 vridna halmband, eller användes orepad

under namn av trull. Eller också tages halmen upp och rensas för hand direkt vid maskintröskningen utan användande av halmrepa.

Vassrör eller vass har använts i ganska stor utsträckning till bindetak på Öland. Här liksom annorstädes ha bönderna haft en benägenhet att hålla större kreatursstam än fodertillgången lämpligen medgivit. För att få fodret att räcka till har man i stället för halm använt den allmänt förekommande vassen till tak. Det har under svåra år inträffat att man fått riva ner halmtaket i större eller mindre utsträckning och använda det som foder. I dylika fall har vassen utgjort en god ersättning som takmaterial. Den har för övrigt även använts som kreatursfoder skuren i grönt tillstånd "strax efter höanden" (Samuel Liljeblad, Svensk Flora, 2. uppl., Upsala 1816).

Skördandet av vassen har varierat, så till sättet som till tidpunkten. Mest skördas den nog på vintern då isen gör kärrmarkerna tillgängliga och transporten lättare. Skörderedskapet är lien, endast ett par meddelare uppgiva att skäran användes. Vassen får då så är möjligt soltorka eller torka i ladan och bindes sedan i stora knippor eller kärvar, vilka, för att stråna ej skola brytas, förvaras stående i ladan eller i stack (dös), som bör vara täckt och skyddad för regn. Vasskärven bindes vanligen med halm, någon gång med ståltråd.

Från ett antal lokaler meddelas att vassen importerats från fastlandet. En meddelare nämner Stäflö gods i Småland som ursprungsort för vassen. De dyra fraktkostnaderna uppges såsom bidragande orsak till att användningen av vass till tak avtar. På ett par ställen synes vass ha kommit till användning först under de båda senaste årtiondena.

TAKLÄGGNINGEN

Vid takläggningen behövdes dels en ställning vid sidan om byggnaden och dels sedan arbetet fortskridit en täckeboom på taket, på vilken taktäckarna skulle vistas under arbetet. Vi kunna härvid hänvisa till tidigare utförliga beskrivningar från andra områden och till här återgivna bilder.

Det var hantlangarens uppgift att skaffa det förut iordningställda taktäckningsmaterialet upp till männen på taket. Det skedde vanligen med tillhjälp av tjuga. Kärvarna kunde även bäras upp på taket i ett rep. En meddelare anger att hiss användes för detta ändamål. Hantlangaren tog på en gång upp endast så många långhalmskärvar som

gingo åt till ett lägg eller skift och dessa placerades på täckebovmen. Mellan de olika skiften kunde han givetvis använda ställningens golv som upplagsplats för halmkärvarna. Och så fick han även förse taktäckarna med spröt och vigrer.

Täckemästaren (basen) är den förnämste och ledare för arbetet. Hans uppgift är att breda ut halmen så att taket får den rätta formen, jämnheten och tjockleken. Ett vanligt tak skall vara 8 tum tjockt. Kärven lägges med stubbändan där föregående lagets stubbändar sluta och bredes ut till lagom bredd och tjocklek. Sedan gäller det att skjuta den utlagda kärvens strån uppåt så att den av stubbändarna bildade ytan blir jämn och parallell med takfallet. Den skall då omfatta avståndet mellan två tvärrafter (läkt). Allt detta göres ofta enbart med händerna. Men det kräver stor erfarenhet och yrkesskicklighet. Vanligtvis använder sig taktäckaren vid det sista momentet, den s. k. drivningen, här som flerstädes av täckevrakan. Den består här av en avlång bräda av hårt träslag, c:a 2 fot lång, på undersidan försedd med vanligen längsgående mer eller mindre djupa räfflor eller borrhålor, båggedera avsedda att fånga strånas stubbändar då redskapet, som har ett ungefär lika långt skaft, ändställt eller fäst på ovansidan, föres med långsidan mot lagets stråändar. Denna procedur kallas att "driva" eller "klappa upp" taket eller halmen. Redskapet användes enligt talrika meddelare även till att "banka" taket jämnt. Kanske har detta samma betydelse som de nyss nämnda uttrycken.

Det föreligger ett meddelande, enligt vilket taktäckaren icke drev upp laget fullständigt utan lät de översta stråna i laget vara, så att det bildades en liten upphöjd vall av stubbändar vilken tjänade såsom märke varest kärven i nästa lag ovanför skulle läggas. Denna vall kallades "skägget" och behandlades i samband med nästa lag, d. v. s. skars av eller klipptes av med sax.

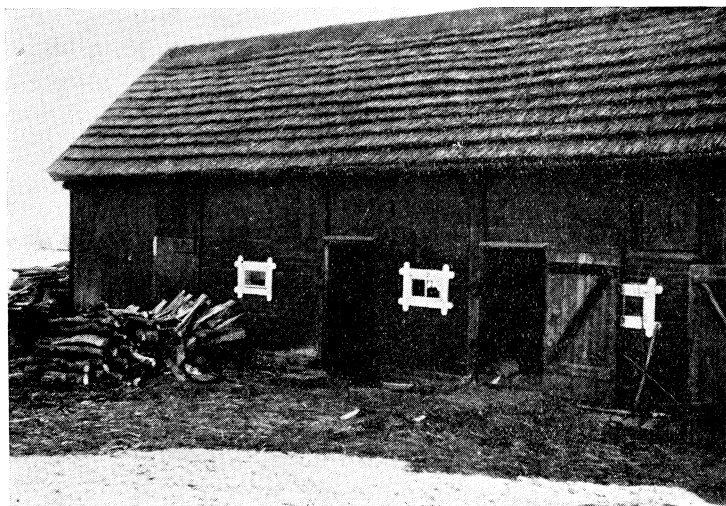
Medan täckemästaren går vidare och lägger nästa kärve på samma sätt, är det nu bindarens tur att arbeta. Han lägger sprötet på den nyss färdiglagda halmen, anbringar sin vigra på ovan angivet sätt och lägger knuten. Vissa taktäckare utföra bindningen i tvenne avdelningar: först bindes tämligen löst, sedan sker uppdrivningen med täckevrakan och först därefter drages knuten fast åt samt putsas laget. Därefter drives laget på nytt. Vanligen behandlas då hela laget i ett sammanhang. Bindningarna skola läggas så tätt att den mellanliggande delen av sprötet ej kan bukta uppåt och halmen på det sättet skulle komma att ligga lösare, vilket ju skulle inkräkta på takets livs-

86. Halmtäckning av lada, Borg, Algutsrums sn, Algutsrums hd. Öland. Hofsen jämnas med täckevrakan. Foto M. Hofrén 1930.

längd. För flera fall meddelas att bindningen skedde vid uppståndarraften. Andra taktäckare anbringa bindningarna i förband så att de ej komma att ligga rakt ovanför varandra. Det kan nämligen eljest bli s. k. rötrand i taket med åtföljande otäthet och snabbare förstöring av taket. Vanliga avståndet mellan bindningarna är 50 cm eller 60 cm.

Då björkvigran icke alltid kunde skördas hemma så måste den införas från fastlandet, Småland. Den såldes ungefär vid sekelskiftet för 1 krona per 100 stycken. Redan på 1890-talet började emellertid björkvigran att användas mindre på norra Öland, medan den på södra delen av ön synes ha hållit sig kvar ett tjugotal år längre. Den utträngdes då av vigran av galvaniserad ståltråd (vanligen n:r 19, men även n:r 18) och denna användes numera nästan uteslutande. Den är givetvis av särskilt gagn när det användes fortlöpande söm. Tillvägagångssättet vid bindningen är detsamma som förut beskrivits. Från flera ställen i landskapet föreligga uppgifter att garn och snöre, kokt i tjära, tjärtåt, övergående under sista mansåldern kommit till användning som vigran. Ofta har detta garn stammat från någon skeppstackling. Icke endast björkvigran har ersatts med ståltråd. Även träsprötet, påbinnarraften, har man utbytt mot järntråd, naturligtvis av tillräck-

87. Tak av "blarö", lagt 1948. Bläsinge 2², Högbo sn, Åkerbo hd, Öland. Foto förf. 1957.

ligt grov kaliber. Det är stängseltråd, "sträcktråd", 4–5 mm tjock, som kommer ifråga.

Man har härvid såsom förut beskrivits kunnat trycka med knäet eller foten eller använt sig av en särskild hävstång, se fig. 80. Man har också kunnat slå med en tung hammare eller slägga samtidigt med åtdragningen. Handskydd ha även kommit till användning vid täckning med vass i form av vantar, även sådana med långa kragar, och likaså vid täckning med ag. Även benskydd ha använts vid täckning med vass i form av en dubbelvikt säck.

Då täckarna lade taksägget stodo de på den markställning som var upprest längs husets sida. Från Föra uppges att avståndet från ställningens övre yta till takfoten var 20 cm. Taksäggets längd bestämdes där på det sättet att kärven lades på rafterna så att stubbändan nådde till ställningen. Kärven utbreddes till lagom tjocklek, 30–40 cm, och lägget bands efter hand som det lades ut vid nedersta raften (läktet). Avståndet från denna till nästa var 20 cm, mellan de övriga var det alltid 30–35 cm. Sedan första lägget var färdiglagt och bundet lades vidare varv efter varv upp till nocken. Enligt en taktäckare från Gräsgård och flera andra lägges taksägget i två lager: först ett tunnt lager halm i takfoten som bindes vid raft n:r 2 (avståndet mellan rafterna 1 och 2 är 4 tum). Sedan lägges ett tjockare lag som delvis drives upp så att taket får sin riktiga tjocklek, d. v. s.

8 tum. Samma uppgift föreligger från andra ställen. (Algutsrum: foten lägges i 2 varv. Även i Hulterstad lades först ett 4 tums lager i takfoten). När takfoten är lagd och bunden, skäres den och klappas upp med täckeskoveln eller medelst ladugårdsskyffel eller med bräda, ("klappträ"). Ibland upprepas denna åtgärd vid takets slutliga iordningsställande. Gliplan mellan halmen och spantfoten tätas med en horisontal bräda med en smal vinkelbräda mot halmen eller med bräder på undre sidan av spantfoten. En del täta med sten och murbruk. Skalkar synas ej förekomma på de öländska halmtaken.

Takytans sidopartier vid gavlarna äro i särskild grad utsatta för vindens påverkan. Till skydd härför har man försett taket med s. k. vindskidor. Dessa utgöras av bräder av normal tjocklek och så breda att de motsvara takets tjocklek. En vanlig bredd är 12 tum. Vindskidorna fästas i åsarna eller läkten eller i brädgaveln eller i raften medelst tråkrokar, s. k. kråkor. På de äldre husen räckte taket ej utanför gavelytan, på nyare byggnader med läkt fortsätter det vanligen 25 cm utanför gaveln med ett s. k. gavelutsprång, vilket undertill är beklätt med bräder (underbräder).

Problemet stormskydd vid gavlarna synes emellertid ej ha varit tillfredsställande löst enbart genom anbringande av vindskidor. Man har sökt komplettera med andra åtgärder. Sålunda har man borrarat hål i vindskidorna för täckespröten och låtit dessa sticka ut genom hålen. Givetvis har det blivit ett stabilt fäste för dessa men röta har uppträtt och tämligen snart gjort detta skydd illusoriskt. Det har därför småningom övergivits men torde finnas kvar i viss utsträckning i södra delen av landskapet upp till Segerstad och fanns för 7 år sen (för 35 år sen och "förr" enligt en meddelare). Denna metod att fästa täckespröten har fått en renässans sedan stängseltråd ("trådtäckning"), d. v. s. 4–5 mm järntråd, införts som ersättning för täckespröten av trä. Denna tråd fästes nämligen i vindskidan. Metoden synes emellertid vara inskränkt till norra delen av ön, från Löt och Alböke norrut. I övriga delarna av Öland ha meddelarna ingen kännedom om denna metod. Ej heller i Böda användes den.

Från ett par ställen meddelas ett förfaringssätt som användes i stället för att låta sprötet gå genom ett hål i vindskidan: c:a 10 cm från sprötets tjockända skars ett hack till $\frac{2}{3}$ av tjockleken. Sedan böjdes stumpen ned utmed och intill vindskidan och halmen packades väl — kallades krokraft. En snarlik metod var följande: genom sprötets tjockända invid vindskidan borrhades ett hål, genom detta stacks en 30 cm lång träpinne som med halva längden stod ner genom hal-

men och så bands så nära vindskidan som möjligt, s. k. nockspröt. Enligt en meddelare spikas sprötet vid vindskidan.

Man har på Öland i möjligaste mån undvikit vinklar på taken enär det är svårt att få dem regntäta. Där detta emellertid ej låtit sig göra har man måst använda särskilda förfaringssätt. I vinkeln mellan tvenne hopstötande taktytor förbinder man de hopstötande långsrafterna medelst korta påspikade raftstycken så att vinkeln utfylles. Så lägges på tjockare halmskikt varigenom vinkeln ytterligare avtrubbas och får en mera rundad kontur. Halmen bindes på vanligt sätt. Det förekommer numera att man i dylika vinklar (vrår, innerkrokar) lägger plåt. Gäller det fall där ytterkrokar skulle uppstå, så låter man antingen längorna gå fram till gatan med gavlar eller också låter man husens ytterkontur bli rundad. Och detta gäller både för trä- och stenhus. Ytterkroken får därigenom en rundad kontur som står bättre mot vinden. Detta byggnadssätt är mycket vanligt norr om Borgholm. Utbyggnader på taket för fönster och dörrar undvikas om möjligt. Vid täckning av vinklar använder man antingen kortare täckeboom eller också täckeboom av en krokig trädstam.

Taket täckes uppåt så långt som möjligt. Sista halmlägget är i allmänhet det som bindes vid den näst översta raften. Någon meddelare uppger även tredje raften uppifrån som plats för sista bindningen. Vid nocken vikes halmen över till andra sidan, så göres också i fråga om vasstak. Man har gärna ett extra tjockt spröt vid översta bindningen, i annat fall kan tagas två. Oryggat tak har man kunnat se någon gång men det är ej hållbart. "Taket ryggas alltid, eljest är det ej färdigt".

Sedan gammalt användes råghalm till ryggning av halmtaket (moa, mona taket). Även andra material ha emellertid i vissa fall kommit till användning: takspån, takpapp, taktegel, eternitplattor. Träslanor synas däremot ej ha använts utom som ersättning för ryggträn.

Ryggningsen tillgår på följande sätt. Lös råghalm, någon gång även långhalm, vid omtäckning av tak gärna det bästa av den gamla takhalmen, bredes ut på takåsen och så långt neråt takfallet som anses nödigt samt packas väl. Halmlagrets tjocklek skall vara tillräcklig. Den uppges något varierande: 25–30 cm, 30–40 cm, 20 tum. Halmlagret skall räcka 1.5 m ner på takfallet. Dess maximala utsträckning neråt anges i det givna fallet av det bindande hångets räckvidd. En meddelare uppger att ryggningsens tjocklek skall vara lika med takets. Ag användes till ryggning på norra Öland.

Den klassiska metoden att kvarhålla ryggningsen på taket är den

med hängslen, takryttare. Dessa bestå av tvenne lika långa, upptill med trädubbar saxformigt hopfogade stockar av 4—5 tums tjocklek och något växlande längd på olika orter: 3 alnar, $3\frac{1}{2}$ aln, $3\frac{1}{2}$ —4 alnar, 7—8 fot, 1.5 m. Dessa takryttare hängdes gränslösa över takåsen med ett mellanavstånd av 30 tum, 3 fot, 60 cm, 50—60 cm. Från Löt, Runstens härad, omtalas kropptäckning med vridna halmvasar. Först lägges halm 1 m. neråt från ryggningen, sedan med 30 cm mellanrum vridna halmvasar hängande över ryggningen. Vid tillverkningen av dessa sysselsätts 3 man: 1 håller vasen, 2 arbeta med var sin vev.

Det moderna och mera rationella sättet att hålla kvar ryggningen på taket är att kläda över hela halmlagret med ett nät av galvaniserad järntråd, d. v. s. vanligt hönsnät. Det har alla fördelar: det sparar virke, det är effektivare och billigare samt föranleder ej ruttnande av halmen. Nätets bredd växlar: 180 cm på varje sida av taket, nätet sys samman upptill, 200 cm och 300 cm, i båda fallen vikas nätet över nocken. Nätet fastgöres nertill medelst ståltråd vid ståndraft. Metoden att använda nät över ryggningen har sedan ungefär 30 år tillbaka införts på Öland och ständigt vunnit terräng.

Färdas man uppåt Öland och har kommit ett stycke norr om Borgholm så möter man snart gårdar med tak av ett säreget utseende. Taket erinra om spåntak, men visa sig, då man kommer närmare, bestå av vass, anordnad i långsgående lager. Man får beskedet, att taket är av "blarö", ett slags vass som skördas i Hornsjön och andra sjöar längre norrut på ön.

Vi ordnade med en frågelistas som besvarades av ett tiotal ortsbord från Köpingsvik till Böda. Och gav följande resultat. Dylika tak kände man till sedan bortåt 40 år — en meddelare ansåg sig kunna ange ca 100 år. Blarö skördas under augusti—september med lie eller skära och bladen avlägsnas ej utan få sitta kvar, därav namnet blarö. Vid täckningen sättes upp en "fotbräda" nederst vid hofsen, mot vilken vassen stockas väl. När hofsen är lagd, flyttas denna bräda ett läktmellanrum högre upp och fästes där med band vid underliggande stång, varefter ny vass lägges på på samma sätt och detta upprepas, tills man når upp till nocken, där vassen vikas över till andra sidan och halm eller åg lägges över som ryggning. Visar vassen sig för styv att vika över nocken, så kan man ersätta de 3—4 översta bleken med långhalm eller åg, men i regel skall vassen vara böjlig då den ju skördas grön. Vassen från fastlandet är vanligen skördad på isen och bladfallen, användes i regel längre söderut på Öland. — Det är värt att observera, att täckeskovel saknas där man använder sig av blarö.

TÄCKEVRAKAN OCH ANDRA REDSKAP

Täckevrak an. Då taket är färdigt och rygging anbragts skall hela taksidan putsas. Det sker med en vanlig träräfsa, med vilken taket bearbetas tämligen hårt. Förefintliga ojämnheter justeras eventuellt med en vanlig trädgårdssax. En meddelare använder en s. k. ringsax. Nerskärning av det färdiglagda taket med täckekniv omnämnes från ett par ställen men synes vara mindre vanlig på Öland. I allmänhet putsas varje lag till med vraka och kniv eller sax innan man övergår till att lägga nästa. För skärning av taksågget, vilken företages så snart det är lagt, användes en vanlig lie, s. k. råglie, och en rak bräda att skära efter eller också takkniv. Sedan omdrives taksågget med vrakan eller med klappbräda som liknar en snöskyffel av trä eller — i norra delen av ön — ”stötes” det med en bräda. Även ladugårdsskyffel har använts.

TÄCKEVRAKANS BENÄMNINGAR PÅ ÖLAND

Gräsgårds härad

Ventlinge	Takskovel
Gräsgård	Takskovel
Gräsgård	Täckskovel
Gräsgård	Täckskovel
	„ skyffel
Gräsgård	Täckskyffel
S. Möckleby	Täckskovel
Segerstad	Täckskyffel
	„ skoffel
Segerstad	Täckbräda
	„ skovel
Segerstad	Täckskovel
Kastlösa	Täckskopa
„	Skopa
	Täckskovel

Möckleby härad

Hulterstad	Täckskopa
Stenäsa	Takt.skopa
	Täckskovel
Sandby	Täckskyffel
N. Möckleby ..	Takskovel

Algutsrums härad

Vickleby	—
Resmo	—
Torslunda	Täckskovel
Algutsrum	Skovel
„	Skovel

Slättbo härad

Högsrum	Klappbräda f. ö.
Köping	—
Köpingsvik	Klappbräde (f. ö.)
Alböke	Skovel

Runstens härad

Långlöt	Täckskovel
Löt	Klappskopa

Åkerbo härad

Föra	—
Persnäs	—
Persnäs	—
Högby	—
Högby	—
Böda	—

Täckevrakan är ingalunda ett absolut outhärligt redskap vid läggandet av ett bindetak, ty dess förekomst sammanfaller icke helt med bindetakens. Sålunda saknas den enligt det föreliggande materialet helt på norra Öland, räknat från Alböke i väster och Löt i Öster. Materialet till plattan skall vara av ett starkt träslag, t. ex. björk, ek, ask eller al, ty redskapet slites fort. Vanligaste benämningen på det samma är täckeskovel: 12 fall från sydspetsen av ön räknat. Tre fall ha namnet täcksropa och fyra fall på östra sidan av ön ha benämningen täckskyffel, namn, som alla häntyda på redskapets skovel- eller skyffelliknande form. Även benämningen klappskopa förekommer.

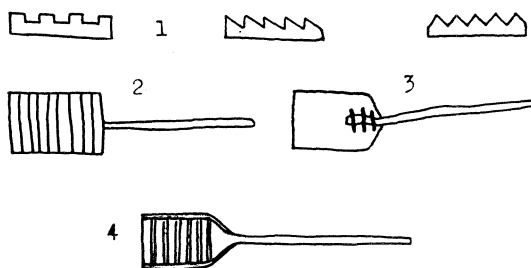
Enstaka fall förekomma som avvika från ovan nämnda skema. Två fall från öns sydspets visa hålad undersida. Ett fall från Segerstad har yttre $\frac{2}{5}$ av plattan försedd med hål, inre delen försedd med räfflor. Man kan givetvis tänka sig att hålen ge de fattade stubbändarna mindre möjlighet att vika åt sidan vid redskapets användning än räfflorna göra och på så sätt garantera ett säkrare arbetsresultat än dessa. Å andra sidan skulle den övervägande förekomsten av räfflad täckeskovel, som ju är ett faktum, kunna tala för denna konstruktions större lämplighet. En takskovell visar en lätt svängd platta (konkav uppåt) med räfflor på undersidan och en krok för upphängning på översidan samt ett åt motsatt håll svängt skaft. En skovel från Alböke visar tvärräfflor. Den påminner om Estlandssvenskarnas "täckeskolan" (täckeskoveln).

Täckekniven är av stor betydelse för taktäckaren. En gammal lie med god egg är vanligen, liksom på andra håll, utgångsmaterialet vid tillverkningen. Den mera primitiva kniven lägges icke så mycket arbete på; det avslagna liestycket omviras vid ena ändan med ett stycke tyg av lämpligt slag och med detta handtag är kniven färdig. Är man mera omsorgsfull så förses liestumpen med ett ordentligt handtag av trä. Knivens storlek håller sig omkring 1—1½ fot. Kniven fattas under användningen med hela handen, lillfingeret närmast bladet. Särskilt för ändamålet tillverkade täckeknivar synas vara mindre vanliga på Öland, om sådana överhuvudtaget finnas där.

Inom Ölands norra mot användes på sina håll sax i stället för täckekniv, som ej synes förekomma där. Det är den vanliga trädgårdsaxen, häcksaxen, som kommer till användning. Men även ullsaxen har använts. Vid gränsen mellan de båda moten (Algutsrum) användes kniv eller ringsax.

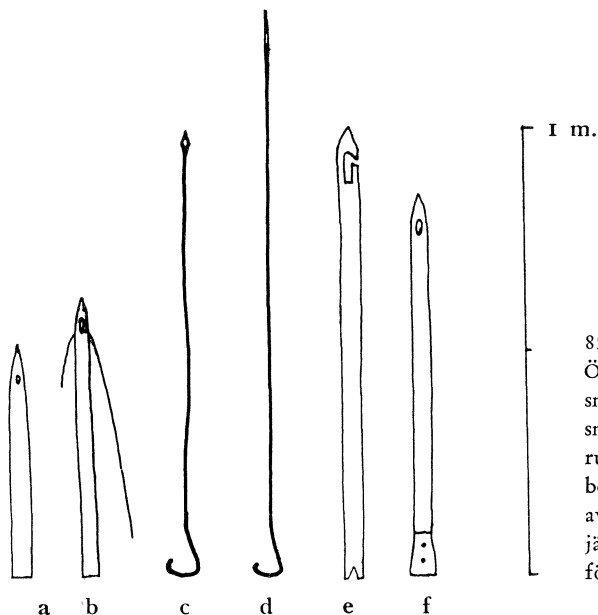
Vid skärningen av taksågget användes täckekniv eller — i norra

88. Täckevrakor. 1. Olika slags räffling. 2. Skovel, tvärräfflad, Alböke sn, Slättbo hd, Öland. 3. Klappskovel eller klappskopa, längsräfflad, Lötts sn, Runstens hd, Öland. 4. "Täckeskola" från Nuckö, Estland, tvärräfflad. Obs. likheten med nr 2 ovan.

motet — lie. Man skär efter en bräda för att få kanten på taksägget rät och jämn. Täckes med vass så kan en yxa vara ett lämpligt redskap. Därvid hålles yxan med eggen omedelbart under vassen och man slår med en brädlapp vassen mot eggen.

Täckenaålar. När naturvigran ersattes av ståltråd eller garn behövdes för att föra tråden genom halmtaket en täckenål. Denna har förekommit i tvenne typer. Den ena typen motsvarar till konstruktionen en symaskinsnål, består således av en smal käpp som i ena ändan är spetsad och ett stycke från spetsen försedd med ett hål tvärsigenom, ett nålsöga, vari metallvigran — respektive vigran — fästes. I sin ursprungliga form utgjordes denna täckenål av ett stycke hasselspröt vars ena ända man spetsat och försett med öga. Tränålens längd

89. Täckenålar och skyttlar, Öland. a. Nål av trä, Vickleby sn. b. Nål av trä, Gräsgårds sn. c. Nål av metall, Högsrums sn. d. Nål av metall, Alböke och Långlöts sn. e. Nål av järn, Högby sn. f. Nål av järn, Högby sn. Teckn. av förf.

och grovlek variera i föreliggande material: 60 cm, 18½ tum, 20 tum, 50 cm, 100 cm. Denna sistnämnda nål var även avsedd att kunna fastsättas på ändan av en stör så att den kunde skötas av en medhjälpare innanför utan att denne behövde befinna sig omedelbart under taket. Denna nåltyp tillverkas numera även av metall. Den sistnämnda har dimensionerna 60×0.8 cm. Den andra typen motsvarar en vävskyttel. Den är tillverkad av "flatjärn", har en längd av 100 cm, en tjocklek av ¾ cm och en bredd av 10 cm. Dess bakre ända är försedd med en (kluven) stjärt för tråden och ögat i främre ändan är ungefär vid mitten försett med en glipa ut till nålens kant, likaledes för tråden. Denna nål är avsedd för fortlöpande söm.

ARBETSFÖRHÅLLANDEN

Även beträffande arbetsförhållandena vid taktäckningen finna vi på Öland en ålderdomlig prägel. Då en av byns invånare skall ha utfört ny- eller omtäckning av tak så komma grannar och vänner till hjälp i det antal som behövs för att täckningen — vanligen omfattande hela årsbehovet — skall kunna göras färdig på dagen. Och denna hjälp lämnas i regel gratis. Detta bruk är tydligen en kvarleva av den gamla bygemenskapen, som trivs väl tillsammans med det ålderdomliga bebyggelsesätt som alltför i stor utsträckning råder i de öländska byarna (radbyar, solskifte). Man kan därför få se ganska många personer samtidigt i arbete på taket. Och så få vi inte glömma att ett visst antal personer utanpå taket kräver ett motsvarande antal medhjälpare innanför detsamma. Är det fråga om en lång byggnad så kan det på det sättet röra sig om ända till 10-talet personer. Man förstår härav att konsten att lägga halmtak på Öland icke tillhör endast ett fåtal personer — ett taktäckareskrå — utan är en hela befolkningens egendom. "En lantbrukare bör kunna allt som hör till yrket" säger en 62-årig lantman från Löt som svar på frågebrevets spörsmål om även annat yrke bedrivs. Detta hindrar naturligtvis icke att vissa personer, även icke jordbrukare, med åren förvärva en viss yrkesskicklighet och därför gärna anlitas, även mot betalning. Vilken förr utgick som daglön, i senare tid som timpenning. Ingen särskild matordning förekom vid taktäckningen men lite sprit till kaffet efter fullgjort värv kunde förekomma. Kvinnor deltog sällan i taktäckningsarbete. Om så skedde, på marken.

HALMTAKETS FÖRSVINNANDE

Alltifrån sekelskiftet 1900, kanske något tidigare, har man kunnat iakttaga en minskning i halmtakens frekvens. Det inträffade kanske först i skogstrakterna, där man efter mitten av förra århundradet började ersätta halmtaken med spån- och sticktak. Därtill bidrog väl också i sin mån agitationen från deras sida, som voro de lyckliga ägarna till en spånhyvel. Men spåntaken hade felet, att de, sedan de legat ett tiotal år, när solen stod på om sommaren, "kryllade" sig, d. v. s. nedre kanten av spånen veks uppåt av värmen. Och de blevo snart otäta och blåste sin väg. Så tillkom takpappfabrikerna. Man lade papp utanpå spåntaket, men pappen skulle tjäras om varje år. Det blev föga bättre. En och annan återgick till det gamla halmtaket, där så var möjligt. Men det var bara undantagsfall. Man hade under tiden kommit från att tröska långhalm och den halm, som lämnades av tröskverken, var ej lämplig till takhalm. Man hade därför ej annat att göra än övergå till s. k. hårda tak. Och den gamla goda tiden hade under tiden tagit slut. Arbetslönerna hade gått upp och det blev lika dyrt att lägga ett halmtak som ett hårt tak. Och de hårda taken avgingo med segern. Så kom det till att taktäckarna blevo allt färre, yrket födde icke längre sin man.

Genom dessa förhållanden har halmtaken småningom försvunnit. Det återstår numera sällan mer än 5—10% halmtak av de ursprungliga 90—100% år 1900. För att åskådliggöra med vilken snabbhet halmtakens försvinnande försiggått, ha vi införskaffat uppgifter om beståndets storlek dels vid sekelskiftet, dels år 1930 samt slutligen vid tiotalsskiftena 1940 och 1950. Ett V betyder att vasstak finnas.

I vad mån minskningen i frekvens satt in före sekelskiftet undandrar sig ett säkert bedömande. Att så skett mångenstädes är emellertid troligt. De här efter ortsmiddelarnas uppskattning återgivna tabellerna visa med vilken förfärande hastighet förändringarna under

de senaste årtiondena ägt rum. Det måste ha varit åtskilliga samverkande orsaker för att en så nyttig sak som halmtaket har fallit offer för dem. Halmtaket har nästan varit det idealiska taket. Det har skyddat för regn och för storm. Det har isolerat för värme och kyla. Det har vidare släppt igenom utdunstningen från de underliggande stallarna utan att avkyla dessa och lämnat den friska luften fritt tillträde — taket har andats. Det har vidare isolerat för ljud — man sover utmärkt bakom ett halmtak även i storm och regn, och yrsnön har icke funnit vägen genom halmen. Och fodret under halmtaket har legat under gynnsamma förhållanden. Det håller sig friskt och torkar ej, det bibehåller en lagom fuktighet. Vidare var halmtaket för bonden det prisbilligaste taket: materialet växte på åkern, på gårderna och i skogen. Och den behövliga arbetskraften fanns hemma på gården.

Vad kan nu orsaken vara till denna katastrofartade process? Vi ha ovan skisserat några av orsakerna. Dels konkurrerande takmaterial. Och flera dylika uppträdde i rask följd. Vi nämnde takspånen och takpappen. Så följde skiffer, eternit och plåt och ej till förglömande det gamla takteglet, som allt sedan medeltiden varit en av halmtakets argaste konkurrenter, som därtill haft understöd av lagar och förordningar angående halmtakets påstådda eldfarlighet. Långa och sega strider ha förts härom särskilt i Tyskland, och de ha där utmynnat i en livlig propaganda till förmån för halm- och särskilt vasstaken efter de båda världskrigen. Det är vidare klart att missväxtår som inträffar då och då haft en verkan som varit ogynnsam för halmtaken, vilka då på sina håll måst tagas ner och användas till foder. I stället har då ofta ett hårt tak fått ersätta det gamla. Någon meddelare har nämnt året 1868 som ett sådant år. Även de två senaste krigen ha haft en dylik verkan. Så kommer slutligen brandförsäkringsbolagens förhållande, som snarast torde kunna betecknas som direkt förföljelse med omåttligt höga försäkringspremier i de fall då försäkring ej helt enkelt förvägrades. I själva verket är brandfaran hos halmtaket tillfinnandes endast under första tiden sedan taket blivit lagt, sedan avtager den alltmera. Det torde endast ytterst sällan hända, att ett halmtak antändes av utifrån verkande agentia efter exempelvis första året. Härvid räknas givetvis icke blixtnedslag.

Sedan ett antal år läggas inga nya halmtak, så att halmtaket kan väl betecknas som utdött med innevarande generation. Det är numera huvudsakligen "lyxtak" som läggas.

Obs! vid läsningen av de följande tabellerna: Siffrorna ange i %

ortsmeddelarnas uppskattning av halmtakens förekomst omkring 1900, 1930, 1940 och 1950. Ett V betyder att det meddelats att vass-tak förekommer.

SKÅNE

Minst 20% halmtak återstodo år 1950 i Malmöhus län: i Vemmenhögs härad Önnarps och Gärdslövs socknar; i Bara härad Bara socken; i Torna härad Bläntarps socken; i Frosta härad Högseröds socken; i Rönnebergs härad Tirups socken; i Onsjö härad V. Karaby socken; i Luggude härad Ekeby socken.

I Kristianstads län: i Albo härad Vitaby och Brösarps socknar; i S. Åsbo härad Kvidinge och Ausås socknar; i N. Åsbo härad Ö. Ljungby socken och i V. Göinge härad Brönneustads socken.

I Malmöhus län började hårda tak komma till i Lyngby i Bara härad vid sekelskiftet, ej avgjort av vad slag; i Hyllie i Oxie härad i form av papptak, längre fram i Bunkeflo spån, senare med papp utanpå den. Senare tillkom tegel- och cementpannor samt eternit.

Kristianstads län. Från Stoby, V. Göinge härad, föreligger uppgiften att trädsticketak började redan på 1860-talet spridas i bygderna. Sedan kom spåntaken och i sinom tid papp, tegel och eternit.

MALMÖHUS LÄN

Skytts härad		1900	1930	1940	1950
	Omkring år				
Häslöv	.....	95	100	100	100
Hammarlöv	 V	—	—	—	—
Fuglie	.....	50	10	6	4
Fru Ahlsted	 V	—	—	—	—
Gylle	.....	—	—	—	—
Bösarp	 V	95	60	25	5
Anderslöv	 V	—	—	—	5—10
Vemmenhögs härad					
Vemmenhög	 V	—	—	—	—
Källstorp	.....	50	5	1	1
Grönby	.....	80—90	50	20	5—10
Önnarp	 V	100	50	50	40
Solberga	.....	—	—	—	—
Skivarp	.....	100	50—60	15	2
”	.....	90	40	5	1—2

Gärslöv	V	100	100	75	50
Svenstorp m. fl. ..		näst. uteslu- tande		papp och plåt ha tagit upp konkurrensen	
<i>Ljunits härad</i>					
Snårestad		25	5	1	1/2
<i>Herrestads härad</i>					
Borrie		100	75	50	0
St. Herrestad		alla	omöjl. att best.		3 stycken
St. Köpinge	V	65	2	0.8	0.5
Bjershög		allmänt	börja byta mot hårda	—	—
Kyrkheddinge		75	30	15	5
Esarp		75	25	10	5
„		mest	många		rätt många
Genarp		de flesta	vanliga		ganska sällsynta
<i>Oxie härad</i>					
S. Åkarp		—	—	—	—
Hököpinge		—	—	—	2
Svedala	V	90	70	40	3
					nästän inga
Hyllie		100	—	—	—
„		papptaken började	f. 30 år sen g. vanliga		nu nästan inga
Bunkeflo		90	25	15	5
„		många ersattes efter	hand med spån	senare	papp utanpå den
Husie	V	70	15	10	5
<i>Bara härad</i>					
Bara	V	80—85	65—70	50	40
„		70—80	40—50	25—30	15—20
Lyngby	V	95	—	—	4—5
„		började fasta tak	—	—	5
Burlöv		talrikt	—	—	inga
<i>Torna härad</i>					
Bläntarp	V	90	75	50	30
Lund	V	60	40	20	10
S. Sandby		—	40	15	2
„		90	50	25	10
Stävie		100	—	—	enstaka
<i>Färs härad</i>					
Sövde	V	allmänt		alltmera avtagit	
Ilstorp	V	endast bindetak	—	—	—
Vanstad	V	90	50	20	10

Lövestad V	talrikt	minska		färre
„	90	—	—	10
<i>Frosta härad</i>				
Harlösa V	mest halm- o. spåntak	papp- o. plåt	tegel- o. cement- pannor, eternit	0
Högseröd V	100	90	70	50
Borlunda	de flesta	75	25	mycket ringa
Lyby V	90	2	1	0.2
Bosjökloster V	—	—	—	finnas ännu
Fulltofta	80	50	8	3—4
Äspinge V	—		försvunnit sista 20 åren	
Höör V	100	6	4	3
<i>Harjagers härad</i>				
St. Harrie	10	—	—	0
<i>Rönnebergs härad</i>				
Tirup	95	45	28	23
<i>Onsjö härad</i>				
Annelöv V	60	30	20	10
V. Karaby	66	—	30	25
Reslöv	nästan alla	—	—	4—5 st.
Trollenäs V	90	60	35	10
„	70	20	10	3
Bosarp	—	—	—	—
Stehag	de mesta	25		färre
Ask V	90	40	40	försvinner
Hallaröd	90	80	60	10
Röstånga	de flesta	50	20—25	—
<i>Luggude härad</i>				
Kvistofta	90	40	20	10
Fjärestad	okänt	60	30	10
Ekeby	75	60	40	25
Kågeröd	90	50	25	10
Hässlunda	80	40	30	15
S. Vram	—	—	—	—
Allerum	—	—	—	—
Kattarp	100	50	20	—
Höganäs	vanligast	—	håller på o. gå väck	
Jonstorp	90	50	10	2

KRISTIANSTADS LÄN

Ingelstads härad

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
Valleberga	75	50	—	12
Borrby	vet ej	—	—	—
Löderup V	95	70	50	1
Ö. Hoby V	70	25	15	10
Ullstorp	80	50	30	10
Onslunda	75	—	50	några få
”	100	25	10	5
Spjutstorp	90	20	10	2

Järrestads härad

Ö. Tommarp V	—	—	—	—
Bolshög	100	50	20	5
Ö. Tommarp m. fl.	100	60	30	10
Järrestad V	—	20	—	ett fåtal
Simris-Nöbbelöv ..	—	—	—	—
Simris	50	8	—	3
”	—	—	—	knappt något

Albo härad

Fågeltofta	95	90	2	10
Rörum	—	vanliga	—	—
Vitaby	90	75	40	20
S. Mellby	95	50	10	5
”	100	90	10	5
Andrarum	80	25—40	20	10
”	40	—	—	obetydligt
”	alla	—	försvinner	mer och mer
Brösarp	90	—	—	20
”	—	—	—	—

Gärds härad

Hörröd	allmänt	börjar spån	—	tegel etc.
Maglehem	90	40	20	10
Degeberga V	80—90	50	20	0
Linderöd	50	8	4	2
Djurröd	100	20	5—8	—

Villands härad

Åhus V	100	40	5	2
Ivetofta V	nästan allmänt	5	—	en del
”	—	—	—	ej
Ivö V	—	50	25	10
Oppmanna	vanliga	—	—	näst. försvunna

S. Åsbo härad

Stenestad	 V	—	—	20	10
”	.....	90	30	—	—
Kvidinge	 V	75—80	25	5	2
”	.....	mest	90	—	50
Ausås	.....	90	50	40	20
” m. fl.	.....	minskat mycket			ej nya
Höja m. fl.	.....	allra flesta för 87—70 år sen			10

Bjäre härad

Förslov	.....	halmtaken äro så gott som bortlagda			
Hjärnarp	 V	mycket	—	—	mindre
”	.....	undanträngts allt mera av spåntak			
Grevie	 V	100	25	10	inte många
Hov	.....	undanträngts av spån, papp, tegel, eternit			nu läggas ej halmtak
V. Karup	.....	90	70	40	20
Bästad	 V	90	25	10	5

N. Åsbo härad

Riseberga	 V	90	30	10	5
Färingtofta	.....	90	60	30	15
Ö. Ljungby	.....	90	50	—	20
Munka Ljungby	..	allmänt		—	sällsynt
Össjö	.....	—	ganska allmänt		så gott som inga
Rya	 V	50	—	—	10
Tåstarp	 V	100	40	20	10
Tossjö	.....	100	—	—	—
Fagerhult	.....	för 50 år sen rätt så allmänt även på manbyggnaderna			

V. Göinge härad

Brönnestad	 V	98	60	50	25
”	.....	75	50	40	—
S. Rörum	 V	—	—	—	—
N. Mellby	.....	—	—	—	—
Önnestad	 V	75	25	10	5
Vinslöv	 V	80	20	6—8	1—3
Finja	 V	75	20	10	5
Stoby	 V	75	25	15	1
”	.....	trädsticketak började redan 1860-talet spridas i bygderna			
Vankiva	.....	90	50	15	10
Röke	.....	80	50	30	5

Ö. Göinge härad

N. Strö	 V	85	28	12	3
Kviinge	 V	mest halm- och vasstak			

Broby	V	—	—	—	—
Osby		talrikt	—	—	—
Örkened			halmtak ej pålagts	i mans minne	

HALLAND

Minst 20% halmtak återstodo år 1950 i följande socknar i Halland: Hishults och Knäreds socknar i Höks härad, Eftra socken i Halmstads härad, Grimetons, Lindbergs och Skällinge socknar i Himle härad, Värö socken i Viske härad samt i Landa och Frillesås socknar i Fjäre härad. I alla andra socknar finns färre halmtak kvar. En meddelare omtalar att i Fjäre härad, i Lindome socken, grundades omkr. år 1731 ett tegelbruk, som hade ett nästan förödande inflytande på halmtaksbeståndet i den kringliggande bygden, ett inflytande, som är märkbart än i dag. En annan meddelare framhåller, hurusom den missväxt, som inträffade år 1917, tvang jordbrukare att i stor utsträckning använda sina halmtak till kreatursfoder och i stället skaffa sig hårda tak.

Höks bd

	Omkr. år	1900	1930	1940	1950
Ö. Karup			börja minska		
Ränneslöv	V	100	50	—	inga nya
Hishult	V	100	75	30	1
”		100	50	20	5
”		100	75	50	30
Knäred		100	75	50	30
Veinge		100	50	10	5

Tönnersjö bd

Tönnersjö	V	60—70	30	15—20	5
”		80—90	30	10	”några”
Enslöv		75	30	5	5

Halmstads bd

Rävinge	V	svårt avgöra,	bytes mot eternit,	undan för undan	
”		40	10	1—2	—
Holm-		98	50—60	25	2
Getinge		75	40	20	10
Eftra		allmänt	80	50	50

Årstads bd

Slöinge	V	80	20	15	10
Abild		80	50	20	2

Faurås hd

Vinberg	50—60	30	15	10
Okome	allmänt	avtar	år från år	

Himle hd

Grimeton V	95	85	75	60
Lindberg	100	—	—	50
	(75 %			10 % å manhus)
Skällinge	95	—	50	36

Viske hd

Värö V	100	100	100	100
”	90	75	60	50
”	75	40	20	—

Fjäre hd

Landa	—	50	25	20
Frillesås	100	95	—	50
Ölmevalla	—	50	20	10
Onsala	—	—	—	inga
Fjärås	många	minskat		knappt något
”	100	—	—	5
”	50	20	15	1
”	20	2	1 ½	1
”	95	10	5	2
Förlanda	100	50	20	10
”	allmänt			inte många
”	60	20	15	10

VÄSTERGÖTLAND OCH DALSLAND

Från och med sekelskiftet, kanske något tidigare, har en minskning inträtt i halmtakens frekvens. Och denna har förekommit såväl i Västergötland som på Dal och drabbar alla former av halmtak. För bindetakens del framgår den av här återgivna tabeller. Minst 20% av halmtaken återstodo år 1950 i Älvsborgs län i följande socknar: Tostared i Marks härad, i Frändefors i Sundals härad, Högsäter och Rännelanda i Valbo härad; i Skaraborgs län i Tråvads och Långjums socknar i Laske härad, Grolanda och Gökhemms socknar i Vilske härad, i Karaby socken i Åse härad, i N. Vånga, Skallmeja och Händene socknar i Skånings härad, i Mellby och Rackeby socknar i Kållands härad, i Hovby, N. Härene och Sävare socknar i Kinnefjärdings härad, i Vättilösa och Holmestads socknar i Kinne härad samt i Fredsbergs socken i Vadsbo härad. I övriga socknar

finnas färre halmtak kvar. I Siene, Kullings härad, kunde man till följd av jordens magerhet ej producera halm som dugde till halmtak — den måste användas till foder i form av hackelse. I Västra Tunhem i Väne härad började man år 1870 med spåntak men det visade sig vara sämre än halmtak, varför man återgick till halmtak, som senare avlöstes av tegel. Och numera återstå endast ett fåtal halmtak. I Ödeborg, Valbo härad, har man lagt taktegel ovanpå halmtaken. I Torrskog, Vedbo härad, vika halmtaken för sticktak. I Habo och Mullsjö i Skaraborgs län återtogs år 1880—1890 halmtaket av många som övergått till sticktak. Senare ha tegel- och andra tak tillkommit, särskilt sedan ett tegelbruk anlagts i Frännestad i Viste härad. Och i Otterstad i Kållands härad ha sedan 60—70 år spån och tegel kommit till.

ÄLVSBORGS LÄN

Marks härad

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
Grimmared	100	—	5	1
Karl-Gustafs				
Kungsäter V	50	10	5	0.1
Horred	—	—	75	—
Istorp	90	50	30	0
Torestorp	75	10	0	0
Öxabäck	—	0	—	—
Berghem	allm.			få
Surteby-Kattunga ..	75	30	20	10
Tostared V	allm. (25—50)	—	—	25
Kinna	ett fåtal	0	0	0
Sättila	70—80	—	—	—
Hyssna	30	1—2	1—2	½
Skephult	3	—	—	—
Kinnarumma	5—7	—	—	—

(år 1890 10)

Kinds härad

Älvsered	75	15	5	0
Mårdaklev	80	15	8	2
Kalv	80	25	7	1
Mjöbäck	mycket vanl.	till slutet av 1800-talet.	Sen ej	
Häcksvik V	100	29	—	0
„	50	2	0	0
Ö. Frölunda	—	—	—	0
Sjötofta	har funnits			

Mossebo	tidigare funnits, ej på 50 år			
Örsås				ej
Tranemo				ej
Redslared	börj. komma ur bruk i slutet av 1800-talet			
Svenljunga	funnits förr, ej sista mansåldern			
Roasjö	enstaka förekommit tidigare			
Sexdrega	V	—	—	—
Hulared	enstaka	—	—	ej
Nittorp				ej
Hillared				ej
Långhem				ej sett
Ölsremma				ej
Finnekumla				ej
S. Säm	25	0	0	0
„	10	enstaka	0	0
Gällstad				ej
Dannike		skall ha funnits		
Tvärred				ej
„	8	2	1	1/2
<i>Vättele härad</i>				
Lerum				
<i>Bollebygds härad</i>				
<i>Vedens härad</i>				
Tämta	dyl. tak försvunno red. 75 år sen			
Borgstena	10	—	—	0
„	ej nytt halmtak senaste 50 åren			
<i>Gäsene härad</i>				
Molla	50	—	—	5
„			enstaka	bon.hus sällan
Od	50	—	—	0
Asklanda	50	22	12	2
Ornunga	50	20	10	0
Alboga	V	75	8	5
<i>Ås härad</i>				
Toarp	ej i mitt minne			0
Åspered	ej i mitt minne			
Rångedala	10	1	1	1
Varnum	högst 2		inga	
Murum	—		inga	
Grovare	det sista försv. f. 40 år sen			
	15	—	0	0

Redvägs härad

Gullered	ett tak fanns för 20 år sen			
N. Åsarp	förr mycket		nu enstaka	

Ale härad

Kilanda	äldre personer ha ej minne av halmtak				
Skepplanda	V	25	5	2	1 1/2
Lödöse		80	—	2—3	1
Hålanda		—	—	—	0

Kullings härad

Hemsjö	—		högst ett 10-tal	—
Tumbergs	100	50	2	—
Remmene	100	30	20	10
Tarsled	60	15	6	5

Väne härad

N. Björke	vanliga	—	sällsynt	0
Västra Tunhem	1870 börj. spån — sämre än halm — därför halm igen. Sen kom tegel. Endast få halmtak kvar nu.			

DALSLAND

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Sundals härad</i>				
Frändefors	allmänt	—	—	10
„	70	30	25	20
Bolstad	100	30	15	10
Grinstad			sista taket lades f. 35 år sen, nästan inget kvar	
<i>Valbo härad</i>				
Ödeborg	—	—	20	tegelbelagda ovanpå
Högsäter	90	70	40	40
Rännelanda	95	70	50	25
„	talrikt			ej nya på 10—15 år
Lerdal	100	50	20	10
Järbo	100	95	90	—
<i>Nordals härad</i>				
Gunnarsnäs	10	—	3	1—2
Holm			Halmtak sen uråldrig tid avtagit mycket	
Dalskog	75	25	10	5
<i>Vedbo härad</i>				
Laxarby			förr mycket vanliga — ej numera	
Torrskog			vanl. förr — vika f. sticktak — enstaka lägges än	

SKARABORGS LÄN

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Vartofta härad</i>				
Habo, Mullsjö	år 1880—90 återtog halmtaket av många som övergått till sticktak. Senare ha tegel- o. andra tak kommit			
Yllestad	80	25	10	10
Suntak	—	—	—	—
Daretorp	nästan allmänt			mycket få
Acklinga	30	—	—	inga
Agnetorp V	10	3	1	0
<i>Vista härad</i>				
Främmestad	75	—	—	ett 10-tal
”	—	—	—	5
Bäreberg	95	2	1	1
Malma	75	35	10	5
Trökörna	—	—	—	1
Sengene V	100	25—40	5—10	4—5
Levene	40	10	—	5
<i>Barne härad</i>				
Ryda	nästan alla	10	—	5
”	100	50	20	10
<i>Laske härad</i>				
Tråvad	85	60	50	30
Längjum	—	75	35	25
<i>Vilske härad</i>				
Jäla V	75	20	10	0
Grolanda V	de flesta	—	—	50
” V	85	50	35	30
Gökhem V	95	75	50	25
Vilske-Kleva V	80	30	20	15
<i>Åse härad</i>				
Karaby V	90	50	35	25
<i>Skånings härad</i>				
N. Vånga V	95	75	60	50
Skallmeja	95	75	60	50
Händene	60	40	30	20
<i>Gudhem härad</i>				
Friggeråker			förekommer sparsamt	
Stenstorp V	75	25	—	5—10
Bjurum V	90	20	10	4
Sätuna V	80	40—45	25	15

Käkind härad

Hagelberg	70	25	15	10
-----------------	----	----	----	----

Källands härad

Mellby	V	80	50	40	30
Råda, Åsaka		95	60	15—20	10
Rackeby		—	—	—	20 st.
Sunnersberg		50	10	—	2
Otterstad	V	allm. tidigare. Sen 60—70 år spån, tegel etc.			

Kinnefjärdings härad

Hovby		knappast täckts halmtak på helt nybygge på 50 år			
”		80	50	40	40
N. Härene		—	50	40	30
Sävare		—	—	—	30
”		75	45	—	30
Källby	V	90	50	40	30
Husaby		—	—	—	—

Kinne härad

Vätzlösa		70	50	40	25
Ledsjö		75	30	20	15
Holmestad		90	—	80	70

Vadsbo härad

Väring		50	40	30	vet ej
”		20	—	0	0
Horn		—	—	—	—
Götlunda		5	—	2	—
Hjälstad		50	15	15	10
Fredsberg		100	70	40	20
Torsö		100		nu mest spån	
Amnehärad		50	—	—	knappt 1

BLEKINGE

Minst 20% halmtak finnas kvar i Mjällby i Listers härad, i Bräkne-Hoby i Bräkne härad, i Backaryd i Medelsta härad och i Jämjö i Östra härad.

I Bräkne-Hoby, Bräkne härad, först för 20 år sen delvis spån, sen för 10 år sen tegel- och cementplattor. I Ronneby-Listerby, Medelsta härad, nog ej lagts nya halmtak på 60 år; sen först sågad spån, så hyvlad. I Tving, Medelsta härad, användas spån, cementtegel.

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Listers härad</i>				
Mjällby	90	75	50	20
Gammalstorp	75	35	20	10
<i>Bräkne härad</i>				
Asarum	—	—	—	—
Bräkne-Hoby 1	100	80	40	10
„ 2	100	80	50	25
<i>Medelstads härad</i>				
Hasslö	100	10	5	2
Aspö	75	5	2	0
Edestad	50	3	2	1
Hjortsberga	50	25	0	0
Backaryd	—	50	30	20
Tving	30	20	—	—
<i>Östra härad</i>				
Jämjö 1	90	80	40	10
„ 2	90	75	60	50
„ 3	85	60	35	25

SMÅLAND

I Sunnerbo härad minst 20% halmtak i Göteryd m. fl. socknar, i Pjätteryd, i Agunnaryd, i Vrå och Södra Ljunga; i Allbo härad i Vi-restad, V. Torsås, Skatelöv, Hjortsberga, Lekaryd, Kvenneberga och i Härlöv; i Kinnevalds härad i Jäts och Kalvsviks socknar; i Norrvi-dinge härad i Bergs socken; i Konga härad i S. Sandsjö socken.

I Jönköpings län i Södra Unnaryds och Torskinge socknar i Väst-bo härad; i Östbo härad i Värnamo, i Fryele, i Rydaholm, i Hånger, i Tännö, i Hagshult och i Tofteryds socknar; i Västra härad i Hult-sjö socken, i Vista härad i Visingsö socken.

Från Kronobergs län meddelas att under krigsåren användes i Dörarp halmen till foder.

Från Jönköpings län meddelas från Sandvik att under senare år använts mest spån-, stick-, ibland plåttak; från Fryele för 20—30 år sen enstaka papp- eller spåntak; från Näshult att på 1860-talet börjat användas stickor. I Bondstorp kom spåntak för 75 år sen; i Gränna använde man vass 1846. Och i Marbäck försvann i slutet av 1800-talet halmtaken allt mer och ersattes av takstickor.

KRONOBERGS LÄN

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Sunnerbo härad</i>				
Hallaryd	80—90	15	10	2
Göteryd m. fl.		allm. äv. boningsh.		29
”	90	70	60	försv. raskt
”	allm. f. 100 år sen	nu knappt ½	mot f. 50 år sen	
Hinneryd	50	20	10	0
”	endast halmtak f. 50—70 år sen			enstaka
Traryd	70	—	50	10
”	80	70	60	—
Pjetteryd	100	70	60	30—40
Agunnaryd	100	50	20	10
”	—	60	30	20
Vrå	allmänt	50	20	10—15
”	100	mycket allm.		en hel del
”	100	90	70	25
S. Ljunga	100	75	70	60
Angelstad				
Döraryd	alla uthus	foder krigsåren		
Berga	näst. alla	fortf. de flesta		
<i>Allbo härad</i>				
Virestad	—	—	—	40
”	80			50
”	täml. allm.			ej nya
V. Torsås	99	90	80	50
Skatelöv	90	80	75	60
Hjortsberga	80			80
Lekaryd	50	45	35	30
Kvenneberga	80	70	50	50
Härlöv	allmänt			80
<i>Kinnevalds härad</i>				
Allmundsryd	10	4	2	1
Urshult	de flesta	50	—	12—15
Jät	90			80
Kalvsvik	80—100	30—40	25	20
”	75	35	25	10—15
Vederslöv	90	50	25	10
Öja		relativt vanliga	fortf.	
<i>Norrvidinge härad</i>				
Söraby				enstaka
Ormesberga	100	50	25	—
Berg	—	60	50	40

Uppvidinge härad

Herråkra				ej
Dädesjö	fåtal			

Konga härad

S. Sandsjö	60	40	20	5
”			50	40
Långasjö	V 95	30	20	15
Nöbbele	90	10	2	1
”	10	5	2	1
Väckelsång	V 100			sällsynt
Hemmesjö	10			2
Furuby	5	0.5	0.2	0.1

JÖNKÖPINGS LÄN

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Västbo härad</i>				
S. Unnaryd	85—90	70—75	60—65	50
Bolmsö	allmänt		20	10
”	nästan allmänt			från 1900 järntråd
Dängaryd	nästan allm.	70	ringa	knappt något
Gryteryd	allmänt	10—15	5	—
Torskinge	näst allm.			80
”	95	80	70	60
Sandvik	80	10	5	5
Reftele	75	45	30	10
Burseryd	70	35	12	4
”	60—75	30	15	2—3
”	90	50	20	5
Villstad	75	15	8	3
Anderstorp	30			ej numera
Kulltorp	10	5	3	2
”	mycket vanl.	ganska vanl.	mycket	sällsynta
Bosebo	redan då rätt	enstaka		
Bäraryd	ingen som varit med		spåntak	rätt mycket
Våthult				ej
<i>Östbo härad</i>				
Voxtorp	98			2
”	95	50	25	10
Gälleryd	30	25	20	5
Värnamo	95	70	60	50
Fryele	alla	enst. papp- el. spånt.		mera allmänt
”	100		50	40

Rydaholm	100	85	80	75
„	100	50	30	20
„	100	85	75	70
„	80	60	30	10
Hånger	näst. allm.	50	10	sällan
„		övervägande	90	50
„	80—90	70	60	50
Tännö	100	90	75	60
„	100			60
Hagshult	80			50
Toftaryd	okänt	40	35	30
<i>Västra härad</i>				
Hjälmseryd	75	50	30	10
„	allmänt	50	30	10
		nybyggen		
Nydala	allmänt	—	10—15	5—10
Hultsjö	de är få			
„	90	70	50	30
Skepperstad	100	20	10	5
„	75	25	10	5
<i>Östra härad</i>				
Näshult	mycket vanl. förr			
Vetlanda	1		inga	
Björkö	75	50	10	1
Kräkshult	förr vanliga			0
<i>Mo härad</i>				
N. Hestra			utträngdes av spåntaken	
Källaryd	för 75—100 år sen vanliga, nu helt försvunna			
Bondstorp	högst 3	nu helt försvunna	— spåntak f. 75 år sen	
<i>Tveta härad</i>				
Barnarp				
Barkeryd	inga nya på 50 år			
<i>Vista härad</i>				
Visingsö	100	80		75
„	100	95	90	75
Gränna	sista 1830-talet (vass 1946)			
<i>N. Vedbo härad</i>				
Bälaryd	”något”	—	—	—
Askeryd	10	2	0	0
	20			ett och annat
Lommeryd		ej på många år		

Marbäck	i slut. av 1800-talet	försv. allt mer,	takstickor i stället
Linderås	10	0,5	0,2
Frinnaryd	5	inga	0,1
Adelöf	0		0

KALMAR LÄN

I Kalmar läns fastland återstod år 1950 minst 20% halmtak: i Södra Möre härad Södermöre, Arby och Ljungby socknar; i Stranda härad Ålem socken.

Liksom på andra ställen i landet där halmtak förekommer har man kunnat fastställa en avsevärd minskning i dessas förekomst i Kalmar län. Endast i Södra och Norra Möre samt i Stranda häraderna finnas ännu kvar bindetak i någon utsträckning, detta tydligen beroende på den rikliga tillgången på vass. Svårigheten att förskaffa sig halm har gjort att denna — vassen — användes i allt större utsträckning. På vissa ställen, ex. i Mönsterås, där för 50 år sedan fanns uteslutande halmtak, ha dessa helt försvunnit och ersatts med vasstak. Vassen vid Kalmar sund har t. o. m. förekommit så rikligt, att den varit föremål för export (till Öland). Och spån- och sticketaken ha icke infriat de förväntningar, som före och kring sekelskiftet ställdes på dem som ersättare för halmtaken.

I Norra Möre, i Ryssby, uppges vid sekelskiftet, att man upphört att lägga halmtak och övergått till vass i stället. Från Västrum, S. Tjust, och från Ukna, Norra Tjust, meddelas, att man lagt tegel ovanpå enstaka kvarvarande halmtak.

Omkr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Södra Möre</i>				
Gullabo	V	allmänt		enstaka
Vissefjärda	V	7	6	5
Södermöre	V	90	75	65
Karlslunda		mycket vanligt förr, ej nu på 50—60 år		
Långasjö		95	30	29
Arby	V	100	—	90
Ljungby	V	70	60	50
Madesjö	V	90	40	8
				5
<i>Norra Möre</i>				
Ryssby	V	halmtak ej mera, vass i stället		
<i>Stranda</i>				
Ålem	V	90	75	55
				30

Kräksmåla	V		vanligare för 50 år sen	
Mönsterås	V	100	50	—
		ej vass		endast vasstak
<i>Handbörd</i>				
Högsby		vanliga	—	—
				ej nya
<i>Aspeländ</i>				
Virserum-Järeda ..		50	enstaka	0
Iveta	V			finnas
Mörlunda	V	fanns		0
„		60—70	15	7
Lönneberga		många kvar		sällsynt
<i>Tunaläns</i>				
Tuna		5	de flesta borta	0
<i>Sevede</i>				
Rumskulla			ej på rätt lång tid	
<i>S. Tjust</i>				
Västrum			ett par, ovanpå dem har lagts tegel	
Törnsfall				0
Hallingeberg			enstaka (35 år sen)	0
Odensvi				0
<i>Norra Tjust</i>				
Dalhem				0
Ö. Ed	V	100		0
Ukna		75	få	med tegeltak ovanpå
Hannäs	V	år 1860	de flesta uthus halmtak	
			nu inga	

ÖLAND

Minst 20% halmtak återstå år 1950 inom Gräsgårds härad i Segerstads socken och i Kastlösa socken; inom Möckleby härad i Hulterstads och Sandby socknar; inom Algutsums härad i Algutsums socken; inom Slättbo härad i Högsrums, Köpings och Alböke socknar; inom Runstens härad i Långlöts socken; inom Åkerbo härad i Föra, Persnäs och Högby socknar.

För 50 år sedan voro halmtaken i det närmaste helt förhärskande: frekvensen då, alltså kring sekelskiftet, anges enstämmigt till 80—100%. Undantag härifrån utgör endast 1 uppgift, och den stammar från Ölands nordigaste socken, Böda. Förefintligheten av bindetak där anges till 50% vid ifrågavarande tidpunkt.

Under de förflutna 50 åren visar förekomsten av bindetak en stark, jämnt försiggående nedgång. I stort sett har denna varit starkast i södra motet. Frekvensen har här nedgått till 1—5—10—20%. Endast enstaka uppgifter stanna vid högre tal, upp till 50—70%. I norra motet möta oss genomgående högre frekvenstal, 50—90% kvarvarande bindetak. Endast 2 lägre värden förvården förekomma, 25% i Köping (i höjd med Borgholm) och 5% i Böda.

Konservatismen, ålderdomligheten, som på flerahanda sätt gjort sig mera gällande på norra Öland än i södra delen av landskapet, kom för 50 år sedan till synes i det förhållandet att halmtaken därstädes då till huvudsaklig del tillhörde den mellansvenska typen med obunden halm och häng. I vår tid visar den sig däruti att de bundna halmtaken i kampen med de hårda taken hållit sig kvar där i större utsträckning än fallet varit på södra delen av ön.

Orsakerna till den starka nedgången i halmtakens frekvens på Öland torde vara desamma som skisserats för Kalmar län i övrigt, d. v. s. upphörandet av slagtröskningen, tillkomsten av konkurrerande takmaterial samt höga brandförsäkringsavgifter.

Omr. år	1900	1930	1940	1950
<i>Gräsgårds härad</i>				
Ventlinge	överallt	—	—	inget
Gräsgård	80	30	10	1—2
”	90	50—60	25	10
”	100	—	20	0
”	80	—	30	10
S. Möckleby	90	40	25	10—15
Segerstad	100	—	—	5 gårdar av 9
”	80—90	30	15	5
”	100	85—90	80—85	70—75
Kastlösa	90	70	50	30
”	70	65	60	50
<i>Möckleby härad</i>				
Hulterstad	—	75	—	25
Stenåsa	100	60	50	10
Sandby	95	85	75	70
N. Möckleby	100	50	10	1
<i>Algutsrums härad</i>				
Vickleby	50	10	5	3
Torslunda	under de sista 10 åren ha vasstaken ökat			
Resmo	så att de utgöra 75 % av samtl. ”halmtak”			
Algutsrum	halmtaken i stor utsträckn. ersatta med hårda tak			
”	90	70	40	20

Slättbo härad

Högsrum	—	80	60	50
Köping	80	40	30	25
”	90	75	60	50
Alböke	100	100	95	90

Runstens härad

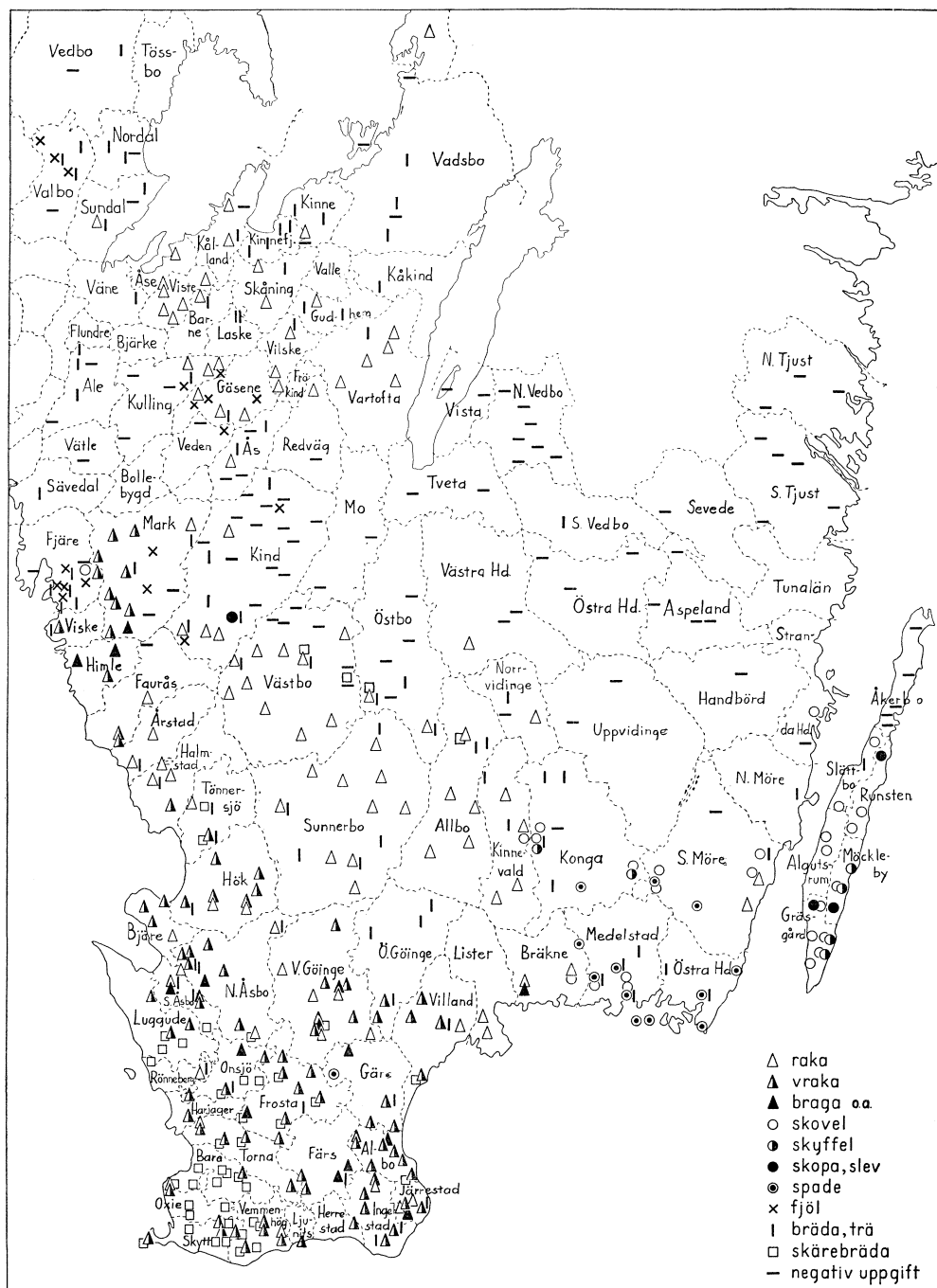
Långlöt	75	55	35	25
Löt	100	—	90	—

Åkerbo härad

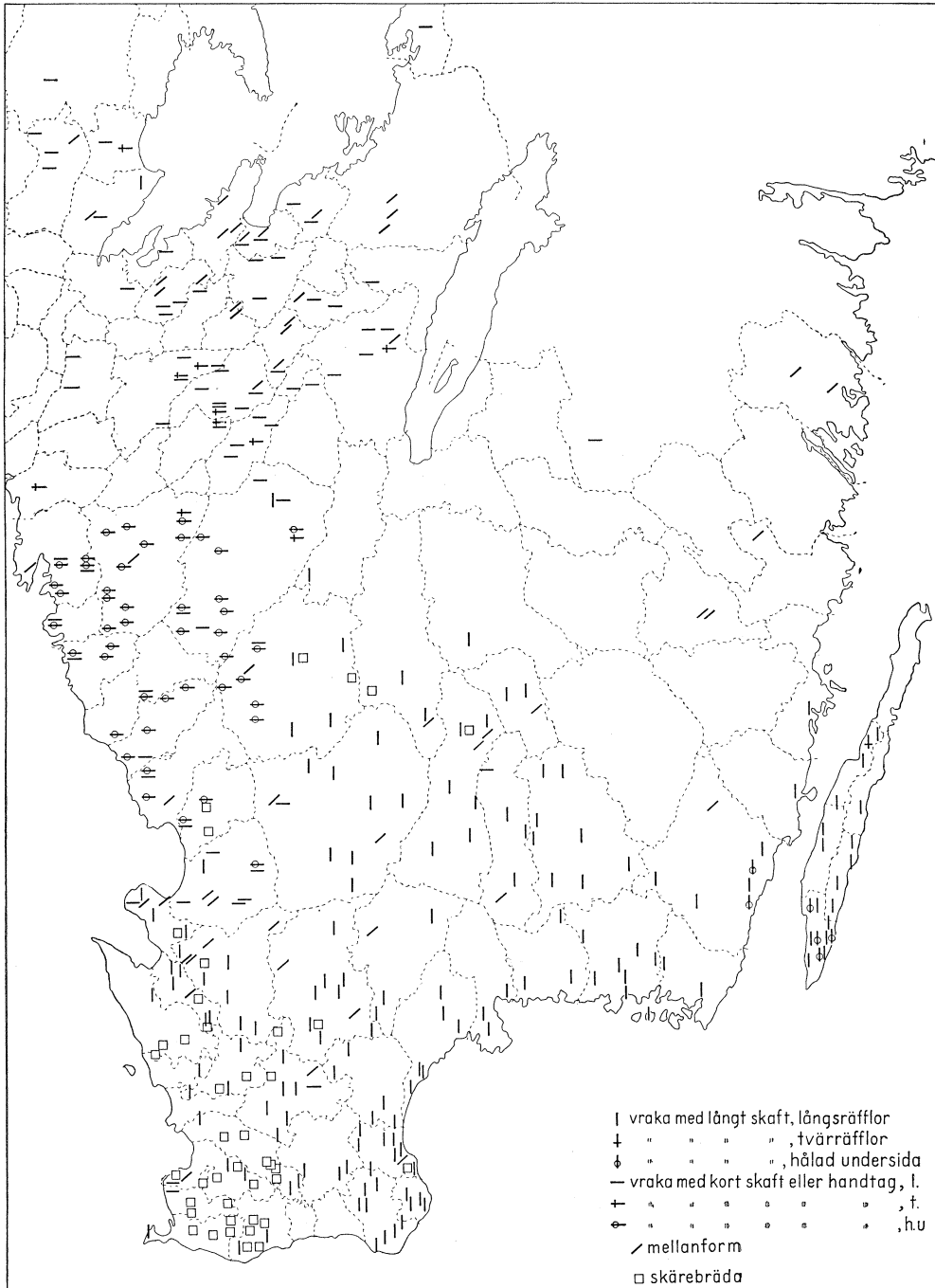
Föra	100	—	—	85
”	för 25 år sen papp o. plåt på stora takytor, nu eternit			
”	små ladugårdar ha halmtak i samma utsträckning som förut.			
	Man har återgått fr. spån o. tegel till halmtak			
Persnäs	—	—	—	90
”	100	—	90	85
Högby	95	80	65	40
”	100	—	90	80
Böda	50	20	15	5

9

KARTOR

90. Täckevrakans huvudbenämningar i södra Sverige.

91. Täckevrakans huvudtyper i Södra Sverige.

SLUTORD

Vår undersökning har i huvudsak omfattat de senaste etthundra åren. Vi ha sett, vilka stora förändringar, som därunder ha inträffat med avseende å halmtaket. Från att ha varit det allmännast förekommande taket har det småningom avtagit i frekvens och ersatts av tak av annat slag, huvudsakligen s. k. hårda tak. Denna förändring har inträtt småningom särskilt under de senaste femtio åren. Den hänger samman med bl. a. de allmänna framstegen under denna tid, som frambringt materialet till de hårda taken, och maskinerna, som åstadkommit förändringar med avseende å tröskningstekniken så att långhalmsproduktionen avtog, vilken ju är en nödvändig förutsättning för halmtakets fortsatta bestånd. Denna förutsättning torde alltså kunna betecknas såsom icke förefintlig.

Som ett resultat av våra undersökningar skall här till sist och sammanfattande pekats på uppkomsten av det redskap vid halmtäckningen, som kallas skärebräda. Kanske tillhör denna en något äldre tidsperiod, det har i varje fall icke varit oss möjligt att med full säkerhet avgöra tidpunkten för täckeknivens första uppträdande, och det är ju denna som är förutsättningen för uppkomsten av skärebrädan. Detta inverkar emellertid icke märkbart på riktigheten av vårt resonemang, resp. på våra slutsatser.

Efter utbredningskartorna att döma och efter de förhållanden, som härskade under 1800-talet synes skärebrädan då ha uppstått, resp. varit synnerligen vanlig i sydvästra delarna av Skåne och därifrån spritt sig åt alla håll: åt öster till Kristianstads län och åt norr genom centrala och västliga Skåne till Halland och via Lagans och Nissans flodsystem till det centrala Småland. Detta framgår av vår undersökning om täckevrakans benämningar. Och även i någon mån av de förändringar i vrakans form, som framgått av de bildserier, som vi, bl. a. för detta ändamål, anskaffat. Ävensom av

den omständigheten att täckeknivens förekomst synes följa kartans bild av skärebrädan — ett förhållande som vi äro de första att konstatera.

Beträffande redskapets, täckevrakans, form äro vi i tillfälle att iakttaga, hurusom denna under tidernas lopp förändrats efter omständigheterna. Då man medelst kniven kunde skaffa ett vackrare tak än förut — man hade tack vare den rikliga rågskörden råd till det — så blev det ett önskemål att se till att skärningen skulle bli så lätt och effektiv som möjligt. Man fixerade halmen under snittet. Och detta skedde till en början med vrakan men man fann snart, att det gick bättre med ett redskap, som hade ett handtag ovanpå i stället för ett långt skaft i ena ändan. Och småningom kom man så fram till den typiska skärebrädan. Vad sedan denna kallades gjorde mindre till saken. Somliga behöll det gamla namnet vraka, andra övergingo till det riktigare namnet skärebräda, åter andra stannade vid täckebräda eller liknande.

Så undergick redskapet självt sekundära förändringar. Slipmedel arrangerades på dess översida och räfsen sattes i kanten. Och även dessa förändringar förde med sig namnförändringar.

Vi ha sålunda varit i tillfälle att konstatera hurusom ett redskap under tidernas lopp har lämpat sig efter omständigheterna: från att ha varit ett redskap att skjuta upp halmen i takfallet till att bli ett redskap att trycka halmen fast mot underlaget och hålla den där, medan snittet utfördes. Det har härunder förändrats till en bättre anpassad form. Och det har även på annat sätt anpassat sig: räfsen har tillkommit för avlägsnande av den avskurna halmen och strykmedel har anbringats på redskapet för knivens vässande.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Anckarsvärd, C. A., Om taktäckning på landsbygden. Örebro 1825.
- Barchaeus, Anders Gustaf, Landthushållningen i Halland. Utg. av Bert Möller. Lund 1924.
- Beskrifning huru bindetak eller s. k. tyska halmtak läggas och bindas. Strängnäs 1800.
- Best, Henry, Rural economy in Yorkshire in 1641, being the farming and account books of H. Best. Edited by C. B. Robinson, Surtees Soc. 1857. Cambridge bibliography of Engl. books, I.
- Bureus, Johannes, Sumlen. Sv. landsmålen, bihang I: 2, 1886.
- Campbell, Åke, Skånska bygder under förra hälften av 17-talet. Uppsala 1928.
- Engel, Friedrich, Handbuch des Landwirtschaftlichen Bauwesens... 6. Aufl. Berlin 1879.
- Eriksson, Manne, Kommunförteckning. Stockholm 1938.
- Erixon, Sigurd, och Nyman Anders, Halmtakstyper i Sverige. Folkliv 1948—49.
- Erixon, Sigurd, Hur Norge och Sverige mötas. Bidrag till bondesamfundets historie. Inst. f. sammenlign. kulturforsk. A: 15. Oslo 1933.
- Gilly, D., Handbuch der Landbaukunst, vorzüglich in Rücksicht auf die Konstruktion der Wohn- und Wirtschaftsgebäude für angehende Kameralbaumeister und Oekonom. I—II, 3. Aufl. Braunschweig 1805.
- Hoffman, Marta, Jaerhuset. By og bygd, Norsk folkemuseums årsbok 1944.
- Hofrén, Manne, Öländska bygdestudier. Kalmar 1933.
- Hårleman, Carl, Dag-bok öfver en ifrån Stockholm igenom åtskillige rikets landskaper gjord resa år 1749. Stockholm 1749.
- Kiechel, Samuel, En resa genom Sverige år 1586. Stockholm 1897.
- Larsson, Valfrid, Täckning med halm på ralning. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1946.
- Leche, Johan, Beskrifning öfver de skånska halmtaken. K. vet.akad. handl. VII. Stockholm 1746.
- Liljeblad, Samuel, Svensk flora, 2 uppl. Uppsala 1816.
- Linné, C. von, Skånska resa... förrättad 1749. Stockholm 1751.
- Öländska och gothländska resa... förrättad 1741. Stockholm 1745.
- Malmöhus läns Hushållnings Sällskap, Brandfria halmtak. Malmö 1848.
- Manninen, I., Die Sachkultur Estlands, II. Band. Tartu 1933.
- Karl Mattisson, Lägga båustaeg. Skånes hembygdsförbunds årsbok 1946.
- Skörden genom tiderna. Lund 1957.
- Täckevrakan. Rig 1957.
- Halmtak och taktäckning i Blekinge. Blekingeboken 1958.
- Halmtak och taktäckning i Västergötland och på Dal. Från Borås och de sju häraderna 1959.
- Halmtak och taktäckning i Kalmar län. Årsboken Kalmar län 1960.

- Modée, R. G., Utdrag ut ur publique handlingar. Stockholm 1742—1829.
Modée, Adolph, Uthustak i Calmare Höfdingedöme 1765.
Nordman, C. A., Den yngre järnåldern i Mellersta, västra och Nordeuropa. Stockholm 1927.
Osbeck, Pehr, Utkast til beskrifning öfver Laholms prosteri 1796. Utg. av Bert Möller. Lund 1922.
Plinius, N. H., Historia naturalis 16, 156.
Sacklén, Joh. Fredr., Sveriges läkarehistoria. I. 2: 535, II: 330. Nyköping 1823 o. 1835.
Sandklef, Albert, Hallandsgårdar. Stockholm 1953.
Schoultz, Gösta, Dalslandsgårdar. Stockholm 1951.
Sjöberg, Nils Henrik, Utkast till Blekinges historia och beskrifning. Lund 1792—93.
Skånelagen. D. J. C. Schlyter, Samling af Sveriges gamla lagar. Bd IK, Skånelagen. Lund 1859.
Stenbock, C. M., Att binda halmtak [Daniel Tilas 1760]. Fataburen 1912.
Sternér, Rickard, Flora der Insel Öland. Uppsala 1938.
Söderbäck, P., Rågöborna. Stockholm 1940.
Tidström, Anders, Resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756. Utg. av Martin Weibull. Lund 1891.
Troels-Lund, F., Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. Köpenhamn 1920—21.
Wanderley, Germano, Die ländlichen Wirtschaftsgebäude... Halle a/S 1876.
Wijnblad, Carl, Beskrifning huru allmogens bygnader... Stockholm 1766.
Åstrand, Petter, Beskrifning öfwer Öland. Uppsala 1768.

Arkivmaterial:

- Västsvenska folkminnesarkivet, Göteborg.
Nationalmuseet, Köpenhamn.
Folklivsarkivet, Lund.
Nordiska museet, Stockholm.
Landsmåls- och folkminnesarkivet, Uppsala.

Samtliga tecknade bilder ha, där ej annat anges, tecknats av fru Brita Mattisson-Nilsson.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Untersuchung wurde im Jahre 1946 angefangen. Sie stützt sich auf ca 550 Antworten auf vom Verfasser zusammengestellten und hauptsächlich in Zusammenarbeit mit dem Folkklivsarkiv in Lund (LUF) distribuierten Fragebögen. Verfasser hat auch Beobachtungen von einer Anzahl eigenen diesbezüglichen Untersuchungen angewendet.

Das Strohdach in Schweden hat alte Ahnen. Es wurde aber zuerst in einem Nachtrag zum alten Gesetzbuch von Schonen am Ende des 15. Jahrhunderts erwähnt. Ausführliche Angaben über Strohdach sind erst im 18. Jahrhundert zu finden und zwar im Zusammenhang mit der damaligen Propaganda der Behörden um die Bauern auch im übrigen Schweden ihre Dächer auf die genaue Weise zu legen, die in Schonen, der südlichsten und vom Kontinent stark beeinflussten Provinz Schwedens, angewendet wurden. Eine Propagandaschrift in diesem Sinne ist u. a. J. Leches Schrift 1746 und sie wurde von mehreren anderen gefolgt. Verschiedene Vorschläge während des 19. Jahrhunderts, die Feuergefährlichkeit des Strohdaches herabzusetzen, haben in Schweden keinen Erfolg gehabt.

Die Darstellung ist in der Fortsetzung auf die einzelnen Provinzen verteilt mit Beschreibungen von verschiedenen Arbeitsmomenten und Geräten beim Legen des Strohdaches im Südschweden. Die ausführlichste Schilderung kommt im Kapitel 2 über die Strohdächer in Schonen vor.

Als Dachstroh wurde in der Regel das beste Roggenstroh verwandt, das normal mit dem Flegel gedroschen wurde. Dabei wurde nachgesehen, dass die unteren Teile des Strohs intakt blieben. Die Bereitung des Strohes ("långhalm") ist in der Hauptsache in ganz Südschweden in derselben Weise vorgegangen, für die Vorschüttung wurde ein Rillenartiges Gerät verwendet. Das Dachstroh wurde in grossen Schöfen zusammengefasst, die mit zwei Bänden versehen wurden und verschiedene Namen in den verschiedenen Provinzen hatten. Als später die Flegel durch Dreschmaschinen ersetzt wurden, wurde das Stroh viel schlechter zum Decken. Als Material zum Dachdecken ist das Rohr älter als der Roggen. Später wurde es, wo man eine umfassendere Roggenbau hatte, unnötig, aber man hat es doch vielfach gebraucht.

Beim Legen des Strohdaches in Schonen wird eine Querleiter verwendet, die über einen so langen Teil des Daches reicht, als der Dachdecker auf einmal in Arbeit hat — einen "Stig". Diese Querleiter hängt an Tauen, die vom First ausgehen, und kommt ein bischen aufwärts in Schonen vor. Nach einer Mischungsgebiet kommt dann nordwärts nur der einfache Dachbaum vor. Überall wo man so einen einfachen Dachbaum benutzt, hat man auch eine Stellung bei der Seite des Gebäudes, auf der die Dachdecker sich bewegen beim Auflegen der Traufe, etwa 20 Cm von der Traufe entfernt. Währenddessen wird der Dachbaum hinaufgebracht, der an Tauen hängt, die ihrerseits am First befestigt sind. In Schonen hängt, während des Auflegens der Traufe,

die Querleiter unter derselben, auf der Dachleiter und einer Stange gestützt. Der Dachbaum wird, während das Dach weiter gedeckt wird, allmählich weiter hinauf gebracht. In Schweden wird immer auf dem Baume gedeckt.

Mit Ausnahme von dem galvanisierten Eisendrahte, der in Schweden gegen Ende des vorigen Jahrhunderts gebräuchlich wurde, zeigen die in der Literatur vorkommenden Schilderungen vom vorigen Jahrhundert, dass dieselben Methoden und Materialien für die Bindung des Strohdaches im Gebrauch waren als diejenigen die um 1900 herrschten. Das Strohdach wurde mittels Dachstöcke und Weiden gebunden. Auch Bände von Stroh wurden verwendet. Als Metalldraht kam in Gebrauch, wurden die Dachstöcke überflüssig. Man brauchte auch nicht die alten abgenutzten Strohdächer wegzunehmen, sondern brauchte nur neues Stroh aussen zu legen, da man mit Leichtigkeit die Metalldraht durch die beiden Dächer bringen konnte.

Um das Stroh auf dem Dach zu verteilen und eine ebene Dachfläche zu bekommen, verwendete der Dachdecker ein Deckbrett. Verfasser hat diesem Gerät besondere Aufmerksamkeit gewidmet, die bedeutende Variationen sowohl betreffs Aussehen wie Benennungen in dem Gebiet aufweist.

Das Deckbrett besteht aus einem Brettchen, länglich und 4-kantig, an der Unterseite mit längsgerichteten Rillen oder mit kleinen Löchern ($\frac{1}{2}$ —1 cm), an der oberen Seite mit einem Schaft oder einer Handhabe in der Mitte oder an dem einen Ende, an dem anderen mit einem Nagel zum Aufhängen auf dem Dache — sofern es nicht gebraucht wird — versehen. Vereinzelt Exemplare hatten Querrillen oder Nägel an Stelle der Längsrillen oder Löcher.

Beginnen wir von der südöstlichen Seite Schonens, so sehen wir längliche und mit langem Schaft versehene Formen von Dachbrettern von dem südlichen Teil Schonens aufwärts, weiter durch ganz Blekinge, die östlichen Teile Smålands sowie Öland. Beginnen wir aber von der südwestlichen Seite Schonens, so begegnen wir dort verschiedenen Formen und Grössen des Dachbrettes, die sich durch ganz Halland fortsetzen und von Viske Härad an einen noch kürzeren Schaft (bzw. Handhabe) zeigen, eine Eigenart, die das Dachbrett im grossen und ganzen durch ganz Westgotland hinauf bis zur Grenze gegen behält. Zwischenformen sind in ganz Småland zu finden.

Eine Eigentümlichkeit besteht darin, dass die Deckbretter eines bestimmten Gebietes vom Typus mit Löchern sind; wir machten einen Versuch, die Grenzen dieses Gebietes zu bestimmen und haben gefunden, dass es vom Kattegat gerade durch Halland und Westgotland nach Småland sich erstreckt und ungefähr bei Reftele und Willstad (im Härad Wästbo) sein Ende findet. Die Nordgrenze verläuft etwas südlich von den Nordgrenzen der Häraden Mark und Kind und die Südgrenze irgendwo in den Häraden Halmstad und Tönnersjö. Es scheint früher — nach einem Fund von einem mit Löchern versehenen Deckbrett in Knäred zu urteilen — weiter nach Süden verlaufen zu sein, was darauf deutet, dass das fragliche Gebiet sich im Rückzug befindet.

Ziehen wir auch die Benennungen des Deckbrettes in Betracht, so werden sich noch interessantere Dinge zeigen. Wir finden, dass das Deckbrett auf Öland den Namen Skovel-Schaukel hat, eine Benennung, die sich auch in den Ostseeprovinzen und Sönderjylland findet, und die auch in Småland und Blekinge bis zum Bräknefluss im Westen und im nördlichen Halland sowie in ganz Dänemark, westlich vom grossen Belt, begegnet. Im übrigen Dänemark — in Seeland und auf den Inseln — sowie in Schonen hat das Gerät den Namen vraka, vrag, vreg, was für die Zusammengehörigkeit dieser beiden Länder spricht und auch bestätigt, dass sie den zentralen Teil eines grossen baltischen Gebietes bilden. Noch interessanter werden diese Tatsachen, wenn

wir die lokalen Benennungen verfolgen. In Blekinge kommt der Name "Spaten" vor, der kulturgeographisch eine Novation bedeuten scheint, da dieser Name die Grenze Småland kaum überschreitet. Im nördlichen Halland scheint es um das "Täckefjöl"-gebiet genau so zu stehen. Und endlich gibt es im südlichen Schonen die Benennung "Skärebräda", d. i. ein Brett, das beim Beschneiden des Daches zum Zusammenpressen des Strohes verwendet wird. Dieses Gebiet umfasst grosse Teile der Häraden Skytts und Vemmenhög sowie der nördlich davon gelegenen Härade und geht in einzelnen Fällen weiter durch Halland sowie das Flussgebiet der Lagan und Nissan hinauf bis zu den Quellen beider Flüsse in Småland. Dieses Gebiet ist durch eine Veränderung der Technik des Nachdeckens gekennzeichnet: Das Dachstroh wird viel dichter verlegt und nachher bis zu erwünschter Dicke abgeschoren. Das Gerät hat allmählich gewisse Veränderungen seiner Form erlitten. Vor allem hat es den langen Schaft verloren, der durch einen kurzen Griff oder eine Handhabe ersetzt wurde; überdies wird das Gerät nun "Skärebräda" benannt. Dieser Name gibt an, wozu es verwendet wird. Eine direkte Voraussetzung dieser Namenveränderung war das Vorhandensein des Dachmessers, dessen Existenz vor dem Jahre 1800 nicht nachzuweisen ist, sowie der grosse Aufschwung des Roggenbaues in Schweden, der auch das neunzehnte Jahrhundert kennzeichnet. Die Bauern konnten sich es leisten, die Dächer dicker zu gestalten.

In den nördlichen Gegenden von Småland und Öland kommt das Deckbrett nicht vor. Alle Arbeitsvorgänge die mit dem Deckbrett in Verbindung stehen, fallen dort fort. Man breitete das Stroh manuell aus. Man war folglich zu einer älteren Methode für das Dachdecken zurückgekehrt oder aber war auf ihr stehen geblieben.

Auch die anderen Geräte des Dachdeckers sind beschrieben und abgebildet. Die Dachnadel war ein bis zu 35—50 cm langes, keilförmiges Brettchen, das im östlichen Schonen vorkam und jetzt nur selten mehr angewendet wird. Es wurde zwischen den Strohhalmen des Daches hindurch gesteckt, dann um 90° gedreht, dabei einen Schlitz zwischen den Halmen offen lassend zur Einführung des Bindedrahtes. Besonders bei Rohrdächern war dieses Gerät angebracht. Der Deckknüppel war ein 1—1,25 m langer Staken, der zur Zusammenpressung des Strohes beim Anlegen des Knotens diente. Weiter werden Nadeln zum Anbringen des Drahtes bzw. Nähen der Dächer erwähnt. Das Dachmesser war ein Gerät von etwa 35 cm Länge.

Bei der Verfirstung des Daches geht man in der Weise vor, dass die obersten Schöfe über den First gebogen und zusätzlich mit Wirrstroh versehen werden. Um den First festzuhalten, wurden früher Windklötze verwendet; heutzutage wird der First meistens mit einem Netz von Metalldraht überzogen.

Ausbauten am Dach werden erwähnt. Sie befinden sich meistens unten an der Traufe; sie sind mit Türen versehen und werden zum Einholen des Futters gebraucht. Man nennt einen solchen Ausbau Homeja.

Seit der Jahrhundertwende zeigen die Strohdächer zahlenmässig eine bedeutende Verminderung. Diese ist ursprünglich darauf zurückzuführen, dass man die Strohdächer durch Schindeldächer ersetzte, die sich aber als weniger haltbar, als man anfangs geglaubt hatte, zeigten. Später suchte man diese durch andere Dächer, z. B. Pappdächer, zuersetzen. Auch diese Dächer zeigten sich schwerer zu unterhalten, als man sich es anfangs gedacht hatte. Man hatte unterdessen das Flegeldreschen aufgegeben. Man verwendete Dreschmaschinen, die aber nur Krummstroh lieferten, das zum Decken sich nicht eignete. Die Strohdächer wurden nun aber teurer und auch nicht mehr so gut. Die harten Dächer nahmen deshalb Oberhand, und die Strohdächer sind mittlerweile beinahe verschwunden.

Unsere Untersuchung zeigt, dass nur eine Minderzahl an Strohdächern zurück blieb. Und diese Tatsache zeigt sich überall. Während früher, ja bis zur Jahrhundertwende, 90—100 % der Häuser Strohdächer trugen, sind jetzt, 50 Jahre später höchstens noch 5—10 % der ehemaligen Strohdächer anzutreffen. Und die Landschaft ist um ein Schönheitsmoment ärmer geworden.

Karl Mattisson:

Skörden genom tiderna

"Fast det här i landet finns tre professorer och ännu fler docenter i folklivsforskning, ett ämne där bondekulturen intar en dominerande plats, har ingen av dessa kommit sig för med att framställa en enkel handbok i jordbrukets historia. Tjocka avhandlingar om tröskslagor, sädeshässjor etc., finns däremot i rikligare mått. En populär handbok om Skörden genom tiderna (Gleerups. 12 kr.) har emellertid utkommit till gagn för studerande och andra intresserade. Det är Malmöläkaren Karl Mattisson som låtit sitt etnologiska intresse ta sig så praktiska uttryck. Medan folklivsforskarna av facket i allmänhet brukar stanna då de når fram till den nya industrialiserade tiden, har Mattisson glatt gett sig på att skissera utvecklingen från forntiden ända till våra dagars skörde-tröskor. Det är en så välbehövlig hjälpredda, att man inte skall vara småaktig och söka fel, utan istället tacka och ta emot."

Mats Rehnberg i Dagens Nyheter 25/6 1953.

"— en värdefull handbok, som har sin självskrivna plats i varje bondehem... förträffliga illustrationer."

Bengt-Arne Persson i Skånska Dagbladet 3/5 1953.

"Karl Mattisson er fhv. overlæge og dr. med. Men "Skörden genom tiderna" vidner om, at han er opfødt på landet og kender den indre sammensætning i bondens arbejde bedre end de fleste etnologer i nutiden. Forfatteren beskriver bjærgningen af afgrøderne samt kornets tærskning, rensning, opbevaring og formaling. Bogen er en oversigt beregnet på den studerende ungdom, der uden personlig tilknytning til landet møder ganske forudsætningsløs på det etnologiske studiums arbejdsmark. — — — det er ikke meningen, at de studerende skal citere "Skörden genom tiderna" vidt og bredt. Den skal give dem et grundlag af pædagogisk betydning, og det er årsagen til, at professor Sigfrid Svensson tilskyndede forfatteren til at få bogen trykt, og at han straks har optaget den blandt "kurslitteraturen" ved folkekulturstudiet på Lunds universitet. Ikke mindre end 57 firmaer har gennem annoncer bag i bogen muliggjort bogens fremkomst, og forfatteren anmoder till slut læserne om at købe hos annoncørerne og følge deres eksempel ved at støtte kulturhistorisk forskning. Det er en idé, som fortjener at overvejes. — — —

Dr. Mattissons bog er fuld af ræsonnementer. Når "hässjorna" bygges så høje i Nord-sverige, var det fordi vindens hastighed vokser stærkt med højden. Når langhalmen må tærskes fuldstændig ren for sæd, beror det på, at mus, rotter og fugle ellers vil ødelægge taget. Måske forekommer det selvfølgelig, men for begyndere er det vigtigt at forklare hvorfor. Bogen kan gøre gavn også på denne side af Øresund."

Axel Steensberg i Fortid og Nutid, bind XIX: b 2, s. 212—213. København 1955.

212 sidor, rikt illustrerad

Pris inb. kr 16: 00. Häft kr 12: 00,

nedsett pris inb. kr 12: — och häft. kr 8: 00.

CWK Gleerup, Lund 1953

250
#B 4178

Skrifter från Folklivsarkivet i Lund, utgivna genom
Sällskapet Folkkultur (C W K Gleerup i distribution):

- N:r 1. JOHN PAPE, *Kloka flickan från Vallåkra*. Lund 1949. 176 sid. Pris kr. 9:50.
- N:r 2. JOHAN PETTERSSON, *Kupolbyggnader med falska valv*. Engl. summary. Lund 1954. 56 sid. Pris kr. 6:00.
- N:r 3. NORDEN OCH KONTINENTEN. *Föredrag och diskussioner vid Trettonde nord. folklivs- och folkminnesforskmötet i Lund 1957*. Deutsches Ref. Lund 1958. 208 sid. Pris kr. 16:00.
- N:r 4. KARL MATTISSON, *Det sydsvenska halmtaket*. Deutsches Ref. Lund 1961. 179 sid. Pris kr. 20:00.

Akademiska avhandlingar i Nordisk och jämförande
folklivsforskning vid Lunds universitet:

- SVANTE SVÄRDSTRÖM: *Dalmålningarna och deras förlagor*. En studie i folklig bildgestaltning 1770—1870. Engl. summary. Nordiska museets handlingar 33. Nordiska museet, Stockholm 1949. Pris kr. 18:00.
- CARL-MARTIN EDSMAN: *Ignis divinus*. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund 34. Gleerup, Lund 1949. Pris kr. 13:00.
- ANNA BIRGITTA ROOTH: *The Cinderella cycle*. Gleerup, Lund 1951. Pris kr. 14:00.
- MAI FOSSENIUS: *Majgren, majträd, majstång*. En etnologisk-kulturhistorisk studie. Deutsches Ref. Gleerup, Lund 1951. Pris kr. 18:50.
- JOHAN PETTERSSON: *Den svenska skagerakkustens fiskebebyggelse*. En etnologisk studie. Engl. summary. Gleerup, Lund 1953. Pris kr. 28:00.
- JAN-ÖJVIND SWAHN: *The tale of Cupid and Psyche*. Gleerup. Lund 1955. Pris kr. 40:00.
- ALFA OLSSON: *Om allmogens kosthåll*. Studier med utgångspunkt från västnordiska matvanor. Engl. summary. Institutet för västsvensk kulturforskning. Skrifter 4. Gleerup. Lund 1958. Pris kr. 18:00.
- NILS-ARVID BRINGÉUS: *Klockringningsseden i Sverige*. Deutsches Ref. Nordiska museets handlingar 50. Stockholm 1958. Pris kr. 40:00.